يۈسۈپ ـ ئەھمەد

يۇسۇپ ـ ئەھمەد

(ئۇيغۇر خەلق داستانى)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەت زۇنۇن

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئۈرۈمچى - 1982

مەسئۇل مۇھەررىرلىرى:

رەھمەتۇللا جارى

ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر

يۈسۈپ ـ ئەھمەد

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى تارقاتتى
شىنخۇا ئاھبېلىك باسما زاۋۇتىدا تىزىلدى
قۇمۇل ۋىلايەتلىك باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
1981 - يىل 10 - ئاي 1 - نەشرى
1982 - يىل 10 - ئاي 2 - بېسىلىشى
كىتاب نومۇرى: M 10098.569
باھاسى: 0.34 يۈەن

ۋەقەلەرنى رىۋايەت قىلغۇچىلار، خەۋەرلەرنى دەۋردىن- دەۋرگە يەتكۈزگۈچىلەر، داستان سوزلىگۈچىلەر، سوز خامانلىرىدىن باشاق تېرىپ ئالغۇچىلار شۇنداق رىۋايەت قىلىدۇكى، ئىسپىھان شەھ- رىدە بوز ئوغلانخان دېگەن بىر پادىشا بار ئىدى، ئۇ ئۆ- زىنىڭ لەئىلخان ئايىم دېگەن سىڭلىسىنى ۋەزىرى ئاغابەگ خانغا توي قىلىپ بەردى. ئۇلاردىن ئىككى ئوغۇل، بىر قىز دۇنياغا كەلدى. ئوغۇللىرىغا يۇسۇپبەگ ۋە ئەھمەدبەگ دەپ ئات قوي- دى. ئۇلار ئوقۇپ يۈرگەندە ئاتىسى ئاغابەگخان ۋاپات بولدى. بۇلار تاغىسى بوز ئوغلانخاننىڭ تەربىيىسى ئاستىدا ئوستى. ئۇلار ئوقۇشتا كامالغا يەتتى، ئەمدى ئۇلارنى ھەربى ئىشلار- نى ئۆگەنسۇن دەپ ياراق - جابدۇق، ئات ۋە سەرۇپالار① بېرىپ، بىر نەچچە يىگىتلەرنى قوشۇپ قويدى.

بۇلار 12 ياشقا كىرگەندە ھەربى ئىشلارنى مۇكەممەل ئۆ- گىنىپ بولدى. ئاندىن بۇلارنى ئوردا ئىچىدە مەھرەم بېشى قىلدى. بۇلار ئوردا يىگىتلىرىگە تولا ياخشىلىقلارنى قىلىپ ئۆزىگە قاراتتى. پات - پات شىكارغا چىقىپ تۇراتتى.

ئەلقىسسە، كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر سەركەردە كېلىپ، پادىشا بوز ئوغلانخانغا:

— ئەي پادىشاھىم، سىزنىڭ شەپقەتلىك ھەمشىرىڭىز پەرزەنت- لىرى يۇسۇپبەگ بىلەن ئەھمەد بەگلەر ھەر تەرەپتە ھاكىمىيەت

---

① سەرۇپا— ئۇستىۋاش كىيىم - كېچەك.

بۇرگۇزۇپ تۇرۇۋاتىدۇ، ئاخىر سىزگە زىيان يەتكۇزەرمىكىن،— دەپ ئەرز قىلدى.

بوز ئوغلانخان بۇ سوزنى ئاڭلاپ غەزەپكە كەلدى—دە، دەرھال مىرزىسىنى چاقىرتىپ، „ئاقىلغا ئىشارەت، نادانغا چوۋالدۇرۇز، ئاخماققا كالتەك، ئۇلار بۇيرۇققا دەخلى قىلمىسۇن» دەپ نامە يازدۇرۇپ، يۇسۇپ بەگ ۋە ئەھمەدبەگلەرگە ئەۋەتتى.

يۇسۇپ بىلەن ئەھمەد نامىنى ئېچىپ كورسە مەزمۇنى مۇنداق ئىكەن:

نەزم

بىر شەھەردە ئىككى سۇلتان نە ئىشلەر،
بۇ ئوغۇللار شاھلىق تەمە قىلۇرمۇ؟
بىر ئۇگىدا تۇرالماس بىر نەچچە قۇشلار
قاغا، قۇزغون، زاغ①، ئەرسلان بولۇرمۇ؟

نە ئىشلارنى قىلۇر مۇندا ئىككى ئوغلان؟
ئىسپەھاندىن كوچۇپ كەتسۇن بۇ زامان،
بىزگە دۇشمەن بولۇر بى شەك، بى گۇمان،
تۇلكىلەرنىڭ زاتى قاپلان② بولۇرمۇ؟

ياخشى زەررىن كۇرسى③ ئاگا قويدۇردۇم،
تىللا تۇشەك تەختىكە ئانى مىندۇردۇم،

---

① زاغ — قاغىنىڭ بىرخىلى.
② قاپلان — يولۋاس
③ زەررىن كۇرسى — ئالتۇن ئورۇندۇق

ئىسپەھاننىڭ نىسپى خىراجىن بۇيرۇدۇم
كەلخەت قۇشلار شۇڭقار ئەلھان ① بولۇرمۇ؟

ئوغرى، مەككار بارۇر ئىمىش قاشىغە،
كوپ سەۋدالار چۈشەر ئادەم باشىغە،
ھالىن بىلىپ ترۋە قىلسۇن ئىشىغە،
ئول ئۇزىچە ھاكىمىيەت سورارمۇ؟

بوز ئوغلانخان دەر بەگلەرگە سالامىن،
مەن ئىبەردىم ئانچە توغرا كالامىن،
تېزراق قىلسۇن يول تەرەددۇت ئەنجامىن،
يۈسۈپ - ئەھمەد يۇرتقا سۇلتان بولۇرمۇ؟

ئەلقىسسە، يۈسۈپ بەگ بىلەن ئەھمەدبەگ بۇ نامىنى كۆرۈپ چىرايلىرى ئۆزگەردى. بېشىغا ئاتەش ئورلىدى. نامىنىڭ مەزمۇنىنى يىگىتلىرىگە بىلدۈرۈپ:

— دوستلار، تاغىمىز بوز ئوغلانخان ئەمدى بىزگە دۈشمەن بولۇپتۇ، — يىگىتلەر بۇ سوزنى ئاڭلاپ غەزەپلىرى كېلىپ:

— ئەلچىنى ئۆلتۈرۈپ، بوز ئوغلانخان بىلەن جەڭ قىلىپ ئىسپەھان شەھرىنى ئالىمىز، — دېدى.

يۈسۈپ بەگ يىگىتلىرىگە قاراپ:

— ئەي يارانلار، دۈشمەندىگەن كىشىنىڭ ئاياق - ئاستىدا پەيدا بولىدىكەن، بۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلماق لازىم ئەمەس. مېنىڭ سىزلەرگە بىر تەمسىل سوزۇم بار، — دېدى.

---

① ئەلھان — نەغمىچى، غەزەلچى.

نەزم

نا ئەھلى بىلەن سوھبەت قۇرما ھەر يەردە،
دۇشمەنلەرگە ئېيتىپ سىرىڭ بىلدۈرۈر.
ئىچىڭدىكى سىرنى ئېيتما نامەرتكە،
ھەر كىشىگە سىررى ھالىڭ بىلدۈرۈر.

مۇھەببەتسىز گۈلدىن ياخشىدۇر يابراق،
بى بەھرى گىيادىن ياخشىدۇر تۇپراق،
بى ئەقىل يولداشتىن ياخشىدۇر تاياق،
كور كىشىگە يۈرەر يولىن بىلدۈرۈر.

يامانلارنى ئېلىپ بارما ھەر يەرگە،
سېنى سالۇر غەم ـ غۇسسەنىڭ چاھىغە.
مۇھەببەتسىز ھەمرا بىلەن بارما ھەر يەرگە،
كۈچۈك ئىتتەك قاۋاپ پەيلىن بىلدۈرۈر.

يۇسۇپ بەگ دەر ئەجەپ زامان بولدىلەر،
بۇ يۇرت بىزگە ئەمدى ھارام بولدىلەر.
يامانلارنىڭ سوزىگە كىرمەڭ يارانلەر،
يامان خەقلەر يامان پەيلىن بىلدۈرۈر.

ئەلقىسسە، بۇ سوزدىن كېيىن يۇسۇپ بەگ، ئەھمەدبەگلەر ئونىڭ ئۆيلۈك خالايىقنى باشلاپ ئىسپىھاندىن كوچۈپ كەتتى. قىرىق بەش كۈن دىگەندە بىر چىمەنزارلىققا چۈشتى. ئاجايىپ خۇش ھاۋا جاي ئىدى. بۇلار ھەر تەرەپكە ئوستەڭ قېزىپ، دىخانچىلىق قىلىپ، بىر گۈزەل شەھەر بىنا قىلدى. شەھەرگە خوتەن دەپ

قىلغان ئىدى. ئۇنىڭ ئۇيلۇك كىشىلەرنى ماكانلاشتۇرۇپ، ئەل ئىچىـ
دىن بىرى مىڭغا تېتىيدىغان قىرىق يىگىتنى تاللاپ ئېلىپ ئۇنىڭغا
تاغىسى ھوشۇربەگنى سەردار قىلدى. ئاندىن ھەر تەرەپكە يۈرۈش
قىلىپ، مەردانىلىق كۆرسىتىپ، ئەتراپتىكى ئىككى ئايلىق يەرلەرنى
ئۆزىگە تەۋە قىلدى. بۇلارنىڭ شۆھرىتى ھەر تەرەپكە ئاڭلاندى:
«ئىككى ئارسلان پەيدا بولۇپتۇ، قەيەرگە قەدەم قويسا ئالۇرمىش،
بىر شەھەر بىنا قىلىپتۇ» دېگەن گەپلەر ئەتراپقا تارالدى.

شۇ چاغلاردا ئۆرگەنچ يۇرتىدا بىر پادىشا بار ئىدى. ئېتى ئېرئەلىخان ئىدى. بۇ پادىشانىڭ ھوزۇرىدا نەدىربەگ، كۈنخان، ئايخان، ئىسمەتخان ئاتلىق بەش موھۇردار سۇلتان بار ئىدى. بىر كۈنى ئېرئەلىخان بۇ سەركەردىلەرنى يىغىپ مەسلىھەت ئۆتكۈزدى:

— ئەي. سەركەردىلەر، مۇشۇ ئەتراپتا ئىككى شىرمەرد پەيدا بولۇپتۇ، ئۇلار بىزنىڭ شەھرىمىزگە يېقىن كېلىپ بىر شەھەر بىنا قىلىپتۇ، بۇلارنىڭ ئاتلىرى يۇسۇپ - ئەھمەد ئىمىش، ھوشۇربەگ دەپ سەركەردىسى بار ئىكەن، ئاخىر بۇلار شەھرىمىزگە قەدەم قويىدىكەنمىش، بۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلغىنىمىز ياخشىمۇ ياكى ئەلچى ئەۋەتىپ ئۇلارنىڭ پالۋانلىقىنى سىناپ، خۇي - پەيلىنى بىلگەن ياخشىمۇ؟ — دېدى.

سەركەردىلەر:

— ئەي پادىشاھىم، ئۇلارغا ئەلچى ئەۋەتىپ سىناپ كۆرگەن ياخشىدۇر، — دېيىشتى.

پادىشا سەركەردىلەرنىڭ مەسلىھەتىنى ماقۇل كۆرۈپ، توققۇز تۆگىگە سوغا-سالام، 17 ئالتۇن قالقان يۈكلەپ، سەركەردىسى ئايخاننى باش ئەلچى قىلىپ، ئۆز نامىدىن بىر پارچە نامە يېزىپ، شاھلىق موھرىنى بېسىپ، خەۋە شەھرىگە ئۇزاتتى.

ئايخان بىرقانچە كۈن يول يۈرۈپ خوۋە شەھىرىگە يېتىپ باردى ۋە يۈسۈپبەگنىڭ بارگاھىغا كىرىپ، نامىنى يۈسۈپ بەگكە سۇندى. يۈسۈپ بەگ نامىنى ئوقۇپ كۆردى. قارىسا، بەش سۇلتان موھۇر بېسىپتۇ. يۈسۈپبەگ بۇ نامىنى ئەھمەدبەگكە كۆرسىتىپ بۇ سۆزنى ئېيتتى:

نەزم

قولاق سېلىپ ئەرزىم ئىشىت بەگ ئەھمىدىم،
بەگلەر بېگى بىزگە سالام ئۇ بەرمىش.
تۇرگەنجىنىڭ ئادالەتلىك سۇلتانى،
ياخشى سوزلەر بىلەن كالام ئىبەرمىش.

ئېتى - ئايخان، ئېر ئەلىخان قانداشى،
كۈنخانىنىڭمۇ تۇققىنى، ئىسىلداشى.
ئىككىمىزگە كەلتۈرۈپ كوپ پىشكەشى①
مېھرىۋانلىغ قىلىپ ئىنئام ئىبەرمىش.

تۇققۇز تۈرلۈك تارتۇق بىلەن تون يەتتە بىدۇ ئاتى②
بەش موھۇر بېسىلغا ئىككەنلەر خېتى.
ئالماس قىلىچ بىلەن ئېركەن زەرردىن قالقانى،
ئىككىمىزگە شۇنچە ئىنئام ئىبەرمىش.

ھەر بەندىگە خۇدا بولسا مېھرىبان،
قايدا بارسا خار بولماس ئەسلا بى گۇمان.

① پىشكەش — سوغات، تارتۇق.
② بىدو ئات ئۇچقۇر ئات.

ئۆرگەنچىنىڭ يۇرتىدا بىزگە بەش سۇلتان،
ئۇغلۇم دىبان ياخشى كالام ئىبەرمىش.

ئايخان ئىكەن كەلگەن ئەلچىنىڭ ئاتى،
ئەسلىن سورىساڭ چىڭگىز خاننىڭ ئەۋلادى.
دوستلۇق ئىكەن، ئۇنىڭ مەخسەت ـ مۇرادى،
بەگلەر بېگى بىزگە سالام ئىبەرمىش.

يۇسۇپ بەگ دەر: بۇ دەۋرانىلار غەنىمەت،
بىزگە كەلدى بۈگۈن ئەييامى دولەت.
ئەھمەد خانىم نىمە دەرسىز سىزگە مەسلىھەت،
كەلسۇن دىبان بىزگە رەقەم ئىبەرمىش.

ئەھمەد بەگ دىدىكى:

— ئەي ئاكا، بىزلەر بىر-ئىككى ئۇيلۇك ئەمەس، ئونمىڭ ئۇيلۇك قېرىنداشلىرىمىز بار، شۇلار بىلەن مەسلىھەتلەشكىنىمىز ياخشى „كېڭەش بىلەن پىچىلغان تون قىسقا بولماس„ ـ دىدى ـ دەپ، تەمسىللەر كەلتۈرۈپ، مۇنداق دىدى:

نەزم

كېڭەشنىڭ تون قىسقا بولماس ھەر يەردە،
ئاغاسىزلەرنى ئاغا بىلگەن يىگىتلەر.
نەسىۋىسى شۇنچە كۆپتۇر دۇنيادە،
ئۇلۇغلارنىڭ پەندىن ئالغان يىگىتلەر.

بىر ئەلچىخان ئېتى، ئۆزى ۋەلىدۇر،
ئەسلىن بىلسەڭ خۇدانىڭ سۆيگەن قۇلىدۇر.

بىلسەڭ ئەگەر چىلتەنلەرنىڭ يارىدۇر،
گوھەر بولۇر بىر نەزەر سالسا يىگىتلەر.

ھۆرمەتىمىز بولۇر مۇندىن زىيادە،
بۇلار كەبى سۇلتانلار يوق دۇنيادە.
نەزەر سالسا يېتىشۇرمىز مۇرادە،
پادىشالار دۇئاسىن ئالغان يىگىتلەر.

ياغدۇرۇپتۇ مۇندا كۈمۈش - تىللانى،
بىر مەسلىھەتكە كەلمەك كېرەك ھامانى.
ۋەدە قىلغان يالغان ئەمەس ئىمانى،
ئۇلۇغلارنىڭ قەدرىن بىلگەن يىگىتلەر.

بۇ سۆز يۈسۈپ بەگكە ماقۇل بولدى. ئىبر ئەلمخان ئىبەرگەن تارتۇقلارنى خالايىقلارغا بۆلۈپ بەردى. بارچە خەلق مەمنۇن بولۇپ:

— ئەي يۈسۈپۈم، بارغىنىڭىز ياخشى، كىشى ئىززەت تاپقان يېرىدە ئەزىز بولۇر، سىزنىڭ ئادالەتىڭىزدىن باياۋاندىكى شىر، بۆرىلەرمۇ ئاماندا بولۇر، — دېدى.

ھەر قايسى ئەمىرلەر ئۆز ھالىغا يارىشا مەسلىھەتلەرنى قىلدى، شۇنىڭ بىلەن يۈسۈپ بەگ ئايخاننى چاقىرىپ، ئالدىغا تۇرلۇك نازۇ - نېمەتلەرنى قويۇپ، بېشىغا ئالتۇن سەللە ئوردى، بېلىگە ئالتۇن كەمەر باغلىدى. ئايخان تازىم ۋە قۇللۇق بىجا كەلتۈردى. ئاندىن يۈسۈپ بەگ ئايخانغا:

— بىزمۇ بەش - ئالتە كۈندىن كېيىن خىزمەتىڭىزگە يېتىپ بارۇرمىز، — دېدى ۋە ئايخاننى ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن ئۇزاق

يەرگىچە ئۈزۈتۈپ قويدى.

ئايخان بىر نەچچە كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن ئۈرگەنچكە يې‑تىپ كېلىپ، ئىبر ئەلمخانغا كورۈنۈش قىلدى. ئىبر ئەلمخان بۈتۈن ۋەزىر، سەركەردىلىرىنى يىغىپ ئايخاندىن:

— ئول قانداق شەھەر ۋە قانداق ئادەملەر ئىكەن؟ — دەپ سورىدى.

ئايخان يۈسۈپ بىلەن ئەھمەدنى تەرىپ قىلىپ، كورگەنلىرى‑نىي مۇنداق بايان قىلدى:

نەزم

خوپ بەگ ئوغلى ئىككى ئىسىل شاھزادە،
ساخاۋەت① بابىدا ھاتەمچە باردۇر.
مەردى مەيدان ئىچرە بەلكى ئۇستادە،
شىجائەت بابىدا رۇستەمچە باردۇر.

بىر شاھىن شاھ ئىرۇر شاھى قەيسەردەك②،
ھۇشۇر بەگ سەردارى دىۋە ئەختەر③دەك،
سىياسەت بابىدا رۇمى قەيسەردەك،
ئادالەت بابىدا ئومەر④چە باردۇر.

كۈندە يۈزمىڭ خەزىنىسى ئاچىلۇر،
مەرىپەت قىلسا گوھەر ساچىلۇر.
غازات قىلماققا ئىجتىھات قىلۇر،

---

① ساخاۋەت — سېخىلىق
② شاھى قەيسەر — رۇما پادىشاسى
③ دىۋە ئەختەر — خەتەرلىك دىۋە.
④ ئومەر — چاريارنىڭ بىرى.

كىمنى ياخشى دېسىڭىز ئۆشۈنچە باردۇر.

كەمسىتىپ بولماس ئۇنى بەگلىك بابىدا،
ھېچ كەملىك كۆرمىدىم ھەر ئەسبا① بىدا.
ئاتنى چاپار يورغا بابىدا،
شامالدەك يۈرۈشى قۇيۇنچە باردۇر.

يۇسۇپ ـ ئەھمەد بەگ ئىككىسى بىردەك،
ھۇشۇربەگ سەردارى شىرى يەزدانىدەك.
قىرىق يىگىتى باردۇر بىرجان بىر تەندەك،
جاسارەت بابىدا ئوسمانچە② باردۇر.

ھەيتىدىن سولۇ مۇندا قىلۇر ئىرادەت،
ئۇلار ئۈچۈن قىلمىڭ زەررىن ئىمارەت.
قادىر مەۋلان سىزگە قىلۇر كارامەت،
بىرى شىردەك، بىرى قاپلانچە باردۇر.

ئىككى سۇلتان بىر ـ بىرىگە مۇۋاپىق،
خۇدايىم ياراتمىش دولەتكە لايىق.
ئايخان ئېيتۇر: كۆرۈپ كەلدىم خالايىق،
ئىشتسەگلەر بۇ سوزۇم يۈز مىڭچە باردۇر.

گەلتىمىسە، ئېبر ئەلىخان بۇ سۆزنى ئاڭلاپ يۈز ھەسسە ئوھ
ھىراق ئىچىدە كۆيدى، مۇھەببەتلىرى زىيادە بولدى، ئالتۇن ھەل

① ئەسباب—قورال-ياراق.
② ئوسمان—چارىيارنىڭ بىرى.

بېرىپ ئىككى مېھمانخانا تەييارلىندى. بىر ھەپتىدىن كېيىن يۈسۈپ بەگ ۋە ئەھمەد بەگلەر قىرىق يىگىتى بىلەن ئاتلىنىپ ئۇرگەنچ يۇرتىغا يېتىپ كەلدى. ئىر ئەلخان تامامى بەگلىرى بىلەن ئالدىغا چىقىپ ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن شەھەرگە ئېلىپ كىرىپ تەختىگە تەكلىپ قىلدى. يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگلەر ئەدەپ - ھۆرمەت ساقلاپ پەستە ئولتۇردى. ئىر ئەلخان بۇلاردىن ھاردۇق سوراپ، چىن قەلبىدىن بىر سۆز ئېيتتى:

نەزم

خۇش كېلىپسىز بۇ شەھەرگە ئەزىزىم،
تاجۇ- تەختىم ساڭا بولسۇن يۈسۈپخان.
باشىڭدىن ئۆرگىلەي ساھىپ تەمىزىم،
مالۇ - مۈلكىم ساڭا بولسۇن يۈسۈپخان.

ئەرگەشتۈرۈپ ياخشى يىگىت، ئوغۇللارنى.
قەددى شەمشات، ھۆسنى تازە گۈللەرنى.
شىكار قىلىپ مۇرغىزارە چۆللەرنى،
خۇشگۇقار بىرەي ئويناپ يۈرۈڭ يۈسۈپخان.

دەپتىرىمدە بارۇ - مالىم نەقدىمنى،
سىزگە بىرەي ئالتۇن - تىللا تەختىمنى.
خۇدايىم ئاچقايلەر مېنىڭ بەختىمنى،
مېھمان بولۇپ يۈرۈڭ ئەمدى ئەھمەدخان.

باھاردا ئاچىلغان تازە گۈللۈمنى،
ھېچكىم بىلمەس مېنىڭ شەرھى دىلىمنى.

سىزگە بەردىم بارچە تابە ئېلىمنى.
خالايىقلار يار بولسۇن يۈسۈپخان.

ئېر ئەلخان ئۇرفە راھىمىدۇر ئۆزۈم،
قەدەم قويسام خاك ـ پايىمىدۇر كۆزۈم،
كېچە ـ كۈندۈز دۇئاگۇيىمىدۇر سۆزۈم،
سېنىڭ ياشىڭ ئۇزۇن بولسۇن يۈسۈپخان.

ئەلقىسسە، ئېر ئەلخان يۈسۈپ بەگ ۋە ئەھمەد بەگلەرنى كۆرۈپ ئىززەت ـ ئىكراملار قىلدى. بەگلەر ئەدەپ ساقلاپ پەستە ئولتۇردى. سەركەردىلەر بۇ ھالنى كۆرۈپ:

— بۇ بەگلەرنىڭ ھالى شۇنچىلىك ئوخشايدۇ، ئىززەت ـ ھۆرمەتنى ئۆزىگە لايىق كۆرمەيدى، — دەپ شىكايەتلەر قىلدى، يۈسۈپ بەگ بۇ سۆزلەرنى ئىشىتىپ، پادىشا، ئەمىر، سەركەردىلەرگە قاراپ مۇنداق دېدى:

نەزم

ئۇمرالار①، ئاكابىرلەر ھالىمنى بىلگەن ياخشىدۇر،
پادىشالار يولى ئۇلۇغ، ئىززەت قىلغانىم ياخشىدۇر.

ئۇلۇغلارغا قىلسا خىزمەت، ئول كىشىلەر تاپقاي دۆلەت،
ئىنسان بەرگەي ئاڭا ھۆرمەت، ئۆزىنى بىلگەن ياخشىدۇر.

يىگىت دېگەن جوھەر بولۇر، خىزمەت قىلسا نوكەر بولۇر،
پادىشا خەلقى گوھەر بولۇر، خىزمەت قىلغانىم ياخشىدۇر.

---

① ئۇمرا — ئەمىرلەر، لەشكەر باشلىقلىرى

شاھەنشاھلار ھەر شەھەردە، كارۋانلار بولۇر چۆلدە،
پادىشاھلار نەزەر كەردە، دۇئاسىن ئالغانىم ياخشىدۇر.

بى ئەدەپنىڭ جايى ناردۇر، ئەدەپ بىلمىگەن بىكاردۇر،
پادىشاغە چىھەتتەن ياردۇر، خىزمەت قىلغانىم ياخشىدۇر.

پانى دۇر ئۆشبۇ جاھان، باقى ئەمەستۇر جاۋىدان،
بۇ دۇنيادىن ئۆتەر سۇلتان، سۇلتانغا ئەدەپ ياخشىدۇر.

يۇسۇپ - ئەھمەدلەر قىشلاقى، دائىم يىگىتلەر يايلاقى،
بۇ دۇنيانىڭ خوبلۇقى، بىر - بىرىنى سۆيگەن ياخشىدۇر.

بۇ سۆزنى تامام بەگلەر ئىشتىپ، خىجىل بولۇپ، بۇلارنىڭ ئەقلى - پاراسىتىگە ئاپىرىن ئوقۇدى.

ئىبىر ئەلمىخانىنىڭ گۈل ئەسەل ئايىم دەپ بىر قىزى بار ئىدى، ئۇ قىزنى يۇسۇپ بەگكە، نەدىربەك سۇلتاننىڭ بىر قىزى بار ئىدى، ئۇنى ئەھمەد بەگكە نىكاھ قىلىپ، قىرىق كېچە-كۈندۈز توي قىلىپ بەردى. ھەزارىس دىگەن شەھەرنى يۇسۇپ، ئەھمەدلەرگە تۇتتى. بۇلارنىڭ نامى ھەر تەرەپكە پۇر كەتتى.

ئەلقىسسە، سۆز ئىشتىمەك كېرەككى، مىسىر شەھرىدە بىر پادىشاھ بار ئىدى، ئېتى گۆزەلشاھ ئىدى. ئۈچيۈز توقسان سەركەردىسى بار ئىدى. بۇلار كېچە-كۈندۈز شاھنىڭ ئالدىدا تۇراتتى. گۆزەلشاھ بىر كېچىسى چۈش كوردى. چۈشىدە بىر تاۋاق تىللانى بېشىغا قويۇپ كېتىپ باراتتى، تۇساتتىن بىر كوچىدىن ئىككى يولۋاس چىقىپ، ھەر ئىككى تەرەپتىن ئېغىز سالدى. بېشىدىكى تىللالىرى يەرگە چېچىلدى، ئاندىن كېيىن ئاغزىدىن بىر قارا قۇش ئۇچۇپ چىقىپ بېشىدا پەرۋاز قىلىپ، ئايلىنىپ تۇردى. گۆزەلشاھ

ـوچۇپ ئويغاندى، تالڭ ئاتقىچە قورقۇپ ئۇخلىيالمىدى. ئەتىسى ئۇ تۇن مۇنەججىملەرنى يىغدۇرۇپ، كورگەن چۈشىنىڭ تەبىرىنى سو-رىدى، ھېچكىشى جاۋاپ بېرەلمىدى. شۇ مەھەلدە بىر سەھرالىق ئادەم گۈزەلشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ دىدىكى:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، سارايغا چىن ماچىن شەھرىدىن بىر كارۋان كېلىپ چۈشتى، ئارىسىدا بىر دانا كىشى بولۇپ، ئۈچ توگە كىتاۋى بار ئىكەن. كورگەن چۈشىڭىزگە شۇ كىشى تەبىر بېرەلەرمىكىن.

گۈزەلشاھ خوشال بولۇپ، دەرھال ياساۋۇللارنى ئەۋەتىپ ئۇ-ۇ كىشىنى ئالدۇرۇپ كەلدى. كوردىلەركى، بىر ئاقساقاللىق يۈزلىرى نۇ-رانە كىشى ئىكەن. گۈزەلشاھ كورگەن چۈشىنىڭ تەبىرىنى سوراپ، خۇن جىگەردىن بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

نەزم

ياتار ئىدىم تەخت ئۈستىدە بىر كېچە،
ئىككى يولۋاس ماڭا ھەيۋەت قىلدىلەر.
جانىمغە قەسد ئەتتى ئوز مىقدارىچە،
ۋەھشەت بىلەن بەرداشىمنى ئالدىلەر.

نەرە تارتىپ، ماڭا باقىپ يۈگۈردى،
ھەيبەتىدىن قامەتلىرىم بۈكۈلدى.
باشىمدىكى تىللالىرىم چېچىلدى،
قول ئۈزۈتۈپ ماڭا چاڭگال سالدىلەر.

كورگەچ ئانى قورقتۇم چاچىراپ ئورنۇمدىن،
خەۋەر ئېيتقىل، مېنىڭ ئۇشبۇ ھالىمدىن.

بىر قارا قۇش ئۇچۇپ كەتتى ئاغزىمدىن،
پەرۋاز قىلىپ، كۆپ ئايلىنىپ تۇردىلەر.

گۈزەلشاھنىڭ كۆرگەن چۈشى ئىچۈك چۈش،
چۈش كۆرگەندىن بۇيان كۆڭلۈم خاراموش.
بۇ چۈشۈمگە تەبىر بەرگىن ئەي دەرۋىش،
تاقىتىم تاق بولدى ئەقلىم كەتتىلەر.

ئەلقىسسە، گۈزەلشاھدىن بۇۋاي قەمبەر بۇ سۆزنى ئىشىتىپ، پادىشاھغا:

— سوئال سورىغۇچى كىشى تەخت ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، جاۋاپ بەرگۈچى پەستە تۇرسا بولۇرمۇ؟ — دېدى.

گۈزەلشاھ دەرھال تەختتىن چۈشۈپ، ھەزرىتى بۇۋاي قەمبەرنى تەخت ئۈستىگە تەكلىپ قىلدى. قەمبەر پىرىم گۈزەلشاھنىڭ ئورنىدا ئولتۇرۇپ، چۈشكە تەبىر بېرىپ، بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

نەزم

يولۋاس سۈپەت كۆرگەن يۈسۈپ بەگ خاندۇر،
يۈسۈپ ئالۇر شەھرىڭنى كۆرگەن ئەھۋالىڭ.
كۆرگەنىڭنىڭ بىرسى ئەھمەد بەگ خاندۇر،
يۈسۈپ ئالۇر شەھرىڭنى كۆرگەن ئەھۋالىڭ.

خارەزىمدا باردۇر يۈسۈپ بەگ ئاتلىق،
قىلغان ئىشى دائىم زىكرى سوھبەتلىك.
چۈشۈڭدە سەن كۆرگەن يولۋاس سۈپەتلىك،
يۈسۈپ ئالۇر شەھرىڭنى كۆرگەن ئەھۋالىڭ.

باشىدا كوتەرگەن خانۇ - مانىڭدۇر،
تىللادەك چىچىلغان قىزىل قانىڭدۇر.
بىر قارا قۇش بولۇپ ئۇچقان ئىزىڭ جانىڭدۇر،
يۇسۇپ ئالۇر شەھرىڭنى كورگەن ئەھۋالىڭ.

نە سەبەبدىن شاھىم رەڭگىڭ سارغايدى،
ئاسماندىن تورت كىتاپ تەڭرىم ئىبەردى،
ئەلىنىڭ شاگىرتى قەمبەر ۋەلى ھەق سوزلىدى،
يۇسۇپ ئالۇر شەھرىڭنى كورگەن ئەھۋالىڭ.

ئەلقىسسە، گۈزەلشاھ بۇ سوزنى ئاڭلاپ، دەر غەزەپ بولۇپ بوۋاي قەمبەرنى زىندانغا سالدۇردى. گۈزەلشاھ ۋاقىراپ جاكالىدىكى:

— كىمدە - كىم خارەزىم شەھرىگە بىرىپ، يۇسۇپ-ئەھمەد دىگەنلەرنى تۇتۇپ ئالدىمغا ئىلىپ كەلسە، ئۇنىڭغا كوپ ئىنئاملار قىلۇرمەن، بەگلەر بىگى قىلىپ ئەمەل بىرۇرمەن، مۈلكۈمنىڭ نىسپىنى بىرۇرمەن.

بۇ ئىشقا ھىچكىم تەلەپكار بولالمىدى. شۇ ئەسنادا كوكچى ئەييار دەپ نام ئالغان مىرزا ئەھمەد دىگەن بىرسى چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ دىدىكى:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، مەن ئۇلارنى باغلاپ ئالدىڭىزغا ئىلىپ كىلەمەن.

گۈزەلشاھ خۇشال بولۇپ سورىدىكى:

— ئەي مىرزا ئەھمەد، ئۇلارنى قانداق ئىلىپ كىلۇرسەن؟

مىرزا ئەھمەد:

— پادىشاھى ئالەم، مەن بارسام بىر نەچچە ۋاقىت ئۇلارغا خىزمەت قىلۇرمەن، ئوزەمگە ئىشەندۇرۇپ ئىلىپ كىلۇرمەن،

دېدى.

گۈزەلشاھ دېدىكى:

— ئۇنداق بولسا، لازىم بولىدىغان نەرسىلىرىڭنى ئالغىن.

ئەلقىسسە، مىرزا ئەھمەد بىر ئايلىق يولنى ئۈچ كۈندە بېسىپ، يىگىرمە بىر كۈندە ئۈرگەنچ شەھىرىگە يېتىپ كەلدى. يۈسۈپ-ئەھمەدلەر ھۇشۇر بەگ سەركەردىسى باشلىق قىرىق يىگىتى بىلەن شىكار قىلىپ يۈرەر ئىدىلەر. بۇلارنى كۆرۈپ، دەرھال ئاتتىن چۈشۈپ، بوينىغا ئاغامچا سېلىپ، ئۈن سېلىپ يىغلاشقا باشلىدى. يۈسۈپ-ئەھمەدلەر بۇنى كۆرۈپ: "بۇ نېمىچۈك كىشىدۇر؟" دەپ ئالدىغا كەلدىلەر. بۇ — ھارامزادە بەگلەرنى كۆرۈپ، تېخىمۇ نالە قىلىپ يىغلىغىلى تۇردى. يۈسۈپبەگ سورىدىكى:

— نېمىچۈك ئادەمسەن؟

مىرزا ئەھمەد ئېيتتىكى:

— مىسىر شەھىرىدىن كېلۈرمەن، گۈزەلشاھنىڭ غەزىنىچىسى ئىدىم، بىر كېچە گۈزەلشاھ بىر يامان چۈش كۆرگەن ئىكەن، ھېچكىم تەبىر بېرەلمىدى، پادىشاھ قېشىدا تۇرغان كىشىلەرگە غەزەپلىنىپ، بەزىلىرىنى ئۆلتۈردى، بەزىلىرىنى قوغلاپ چىقاردى، مەن ھەر قايسىلىرىنىڭ تەرىپىنى ئاڭلاپ پانا تىلەپ كەلدىم.

يۈسۈپ-ئەھمەدلەرنىڭ رەھمى كېلىپ "بىزگە نەۋكەر بولغىن" دەپ ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتتى، بۇ ھارامزادە بەگلەرگە ياخشى ئىشلەپ، ئۇلارنىڭ ئىشەنچىسىگە ئىگە بولدى.

ئارىدىن بىر قانچە ۋاقىتلار ئۆتتى، ئىسپەھان يۇرتىغا يۈسۈپ بەگ ۋە ئەھمەد بەگلەرنىڭ شۆھرىتى پۈركەتتى، تاغىسى بوز ئوغلانخان كۆرۈشنى ئىختىيار قىلدى، ئىككى مىڭ مەھرەم يىگىتلىرىنى باشلاپ ئۈرگەنچ شەھىرىگە كەلدى، يۈسۈپ-ئەھمەدلەر تاغىسىنىڭ ئالدىغا چىقىپ شەھەرگە باشلاپ كىردى، بىر-بىرلىرى

يىلەن كورۈشۈپ خۇرسەن بولۇشتى. بەش - ئالتە كۈن مېھمان بو-لۇشقاندىن كېيىن، بوز ئوغلانخان يۇسۇپ - ئەھمەدلەرنىڭ يىگىت-لىرىنى كورۈشنى ئارزۇ قىلدى. يۇسۇپ بەگ "خوپ بولغاي" دەپ يىگىتلىرىنى بىر - بىرلەپ ئالدىدىن ئوتكۇزگەن ئىدى. بوز ئوغلانخان مىرزا ئەھمەدنىڭ دۇشمەنلىگىنى يەملەپ:

— بۇ قىرىق يىگىتلىرىڭىزدىن ۋاپا كېلۇر، ئەمما، بۇ چېقىر كوز نەۋكىرىڭىزدىن ۋاپا كەلمەس، - دەپ، يۇسۇپ - ئەھمەدلەرگە قاراپ خۇن جىگىرىدىن بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

نەزم

بىر نەسىھەت بالام ساڭا بايان ئەيلەسەم،
كوزلىرى ئالادۇر، ئولتۇر بۇ قۇلنى.
جانىمنى جانىڭغا قۇربان ئەيلەيىن،
كوزلىرى ئالادۇر، ئولتۇر بۇ قۇلنى.

نەچچە كۈنلەر يۇرۇپ ھالىڭنى چاغلار،
ھىلە بىلەن سىنىڭ قولۇڭنى باغلار.
ئېرانلىق تىغىدا باغرىڭنى داغلار،
كوزلىرى ئالادۇر، ئولتۇر بۇ قۇلنى.

كوزلىرى ئالا دۇر، يۇزلىرى قانسىز،
چەت يەردىن كەلگەن سىزگە بۇ جاسۇس.
قولۇڭلارنى باغلىغاندا ئاندىن تونۇرسىز،
باشىڭغا بالا دۇر، ئولتۇر بۇ قۇلنى.

ھىلە بىلەن ئىختىيارىڭ ئالغاندۇر،
كېچە - كۈندۇز ساڭا خىزمەت قىلغاندۇر،

بىللە يۈرۈپ ئىچ سىرىڭنى بىلگەندۇر،
كوزلىرى ئالادۇر، ئولتۇر بۇ قۇلنى.

يامان قۇلدۇر، ئوزى زالىم بى ھورمەت،
باشىن كەسكىل، ئاگا قىلما مورروۋەت.
بوز ئوغلانخاندىن شولدۇر نەسىھەت،
كوزلىرى ئالادۇر، ئولتۇر بۇ قۇلنى.

ئەلقىسسە، بوز ئوغلانخاننىڭ بۇ سوزى يۇسۇپ - ئەھمەدلەرگە قاتتىق تۇيۇلدى، تاغىسىنىڭ نەسىھىتىنى قوبۇل قىلماي، مەنمەنلىك قىلىپ، بۇ سوزنى ئېيتقانى:

نەزم

شوھرىتىم ئېلىپدۇر يەتتە ئىقلىمنى،
ئېلىشغا بەدىنى گۇمان بولۇرمۇ؟
ئاۋازىم تۇتتۇپتۇر كۇللى جاھاننى،
دۇنيادا مېنىڭدەك ئارسلان بارمۇ؟

دوست - دۇشمەنلەر كېلۇر مەرتىنىڭ قاشىغا،
ئولتۇر مەيمەن زامىن بولۇپ جانىغا.
بۇنداق قىلىش ئەيىپ بولۇر مەرتىنىڭ شانىغا،
ئادەم ئوغلى كىشىگە دۇشمەن بولۇرمۇ؟

مېنى دەپ كەلگەندۇر، كوڭلىن بىلمىدىم،
دۇشمەن بولسا بۇ ئىشلارنى قىلمىدىم.
بۇ قۇلنى ئولتۇرۇپ نامەرت بولمىدىم،
مېنىڭدەك ساھىپقىران يەنە بولۇرمۇ؟

يەتتە ياشتىن بېرى غازات قىلۇرمەن،
دۈشمەنلەرگە قارا كۈنلەر سالۇرمەن.
قەست ئەيلەسەم ئىسپىھانىنى ئالۇرمەن،
يۈسۈپ - ئەھمەد كەبى سۇلتان بولۇرمۇ؟

بۇ سۆزلەر بوز ئوغلانخاننىڭ كۆڭلىگە قاتتىق تەگدى ۋە مۇنداق دېدى:

— نەسىھەت قىلسام قوبۇل قىلمىدىڭلار، دۈشمەنلەرگە بەند بولغاندا، بوينۇڭلاردىن باغلاپ سەرگەردان قىلىپ، ئېلىپ يۈرگەندە، باشىڭلارغا قار - يامغۇردەك قامچا ياققاندا، ئاتقا سۆرىتىپ ماڭ- غاندا، «تاغىمىزنىڭ سۆزىنى ئاڭلىمىغان ئىكەنمىز» دەپ پۇشايمان قىلارسىلەر، ئۇ چاغدا قىلغان پۇشايمىنىڭلاردىن ئەسلا پايدا كەلمەس، — بوز ئوغلانخان بۇ سۆزنى ئېيتىپ، يامانلاپ ئۆز شەھرىگە قايتىپ كەتتى.

ئەلقىسسە، كۆكچى ئەييار يۈسۈپ - ئەھمەدلەرنىڭ خىزمىتىگە تېخىمۇ ياخشى كىرىشتى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە كۆكچى ئەييار يۈسۈپ ئەھمەدلەرنى ئازدۇرۇپ:

— ماڭا رۇخسەت بەرسىڭىز، مىسىر شەھرىگە بېرىپ، گۈزەلشاھ- نىڭ غەزنىسىدىن بىر مۇنچە مال - دۇنيالارنى قولغا چۈشۈرۈپ، خېچىرلارغا يۈكلەپ، ھۇزۇرىڭىزغا ئېلىپ كەلسەم، — دېدى.

يۈسۈپ بەگ دېدىكى:

— قانداق ئېلىپ كېلۇرسەن؟

مىرزا ئەھمەد:

— مەن بېرىپ، لات - مىناتقا سەجدە قىلسام، ماڭا ئىشىنىپ، غەزنىسىنى تاپشۇرۇدۇ، ۋاقتىنى غەنىمەت بىلىپ، ئېلىپ كېلىمەن، سىز ئەسقەر تېغىغا چىقىپ شىكار قىلىپ تۇرۇڭ، — دېدى.

يۈسۈپ بەگ مىرزا ئەھمەدكە رۇخسەت بەردى. مىرزا ئەھ-

مەد ياخشى ئاتنىڭ بىرنى تاللاپ، ئۆزىنى ئوبدان جابدۇپ، مىسىر شەھىرىگە يولغا چىقتى. نەچچە - كېچە كۈندۈز يول يۈرۈپ مىسىر شەھەرىگە يەتتى - دە، گۈزەلشاھنىڭ ئوردىسىغا كىرىپ سالام قىلدى.

گۈزەلشاھ:

— يۈسۈپ - ئەھمەدلەرنى كۆرۈپ كەلدىڭمۇ؟ — دېدى.

كۆكچى ئەييار گۈزەلشاھقا قاراپ مۇنۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

نەزم

يۈسۈپ - ئەھمەد تەرىپىنى بايان ئەيلەسەم،
ئۇرۇش مەيدانىدا ئارسلانغا ئوخشاش.
كورگۈنۈمنى بىر - بىر ساڭا سوزلىسەم،
ئوزى رۇستەم سۈپەت پەھلىۋانغا ئوخشاش.

يۈسۈپ - ئەھمەد ئاكا - ئىنى ئىككىسى بىردەك،
ھۇشۇر بېگى - سەردارى دىۋە سەنىتىدەك.
قىرىق يىگىتى باردۇر ھەممىسى شىردەك،
ھەر بىر يىگىتى شاھى سۇلتانغا ئوخشاش.

يۈزى نۇرلۇق، تىلى زىكرى - سانالىق،
بەقىرلەرغە مۇرۇۋۋەتلىك، ۋاپالىق.
ھەر بىر سوزى شەھدۇ - شېكەردىن تاتلىق،
رىۋايەتتە سۇلۇكى ئىشانغا ئوخشاش.

ئارسلاندەك يىگىتلىرى قاشىدا،
بىلا ئەدەپلىك تۇرار دائىم يانىدا.
خوب بەگ ئوغلى ئەينى ئون توت ياشىدا،
يۈسۈپ - ئەھمەد گۈلى رەيھانغا ئوخشاش.

دۇرەلشاھىم ... مەن.
خۇي - بەيانىنى بىر - بىر سىناپ كەلدىم مەن.
ئىككى بەگزادىنى كورۇپ كەلدىمەن،
بىرى شىردەك، بىرى قاپلانغا ئوخشاش.

مەن ئۇلارغا بىلدۈرمىدىم ئەسرارىم،
ئوغۇرلىدى ئۇلار ئەقلىن ھىلە - مىكرىم.
مىرزا ئەھمەد ساڭا بولدى تەرىپىم،
بىلسەڭ مىنىڭ ئىشىم شەيتانغا ئوخشاش.

شۇنىڭدىن كېيىن كوكچى ئەييار گۈزەلشاھقا بېقىپ دى
— ئەي پادىشاھى ئالەم، لات - مىنات ساڭا يار ب
مەقسىدىڭ ھاسىل بولدى، ماڭا دەرھال قىرىق مىڭ لەشكەر ق
بەرگىن. ئارقامدىن يەنە بىرلەك(1) ئەسكەر، ئۈچيۈز ئاتمىش تو
بەرگىل، مەن ئۇلارنى باغلاپ ئېلىپ كېلىمەن.

گۈزەلشاھ دەرھال قىرىق مىڭ لەشكەر تەييارلاپ ب
كوكچى ئەييار بۇلارنى باشلاپ، يوللارنى كېزىپ ئەسقەر
باغرىغا كەلدى. بۇ يەردە بىر گۈمبەز بار ئىدى، قېشىدا
ئۈڭكۈر بار ئىدى. كوكچى ئەييار لەشكەرلەرنى شۇ ئۈڭ
مۆكتۈرۈپ قويۇپ، ئوزى يۈسۈپ بەگلەرنىڭ قېشىغا كەلد

يۈسۈپ - ئەھمەد بەگ شىكار قىلىپ ئەسقەر تېغىغا يېقى
مەنزىللىك جايغا چېدىر - بارگاھلارنى تىكىپ، كەيىپ -
سۈرۈپ، قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەن ئىدى.

كوكچى ئەييار يۈسۈپ - ئەھمەدنىڭ چېدىرىغا كىرگ
بۇلار قاتتىق ئۇيقىدا ئىدى. مىرزا ئەھمەد يۈسۈپ ب
تۇرتۇپ ئويغاتتى. يۈسۈپ بەگ كوزىنى ئېچىپ سورىدىلە

---

1) بىرلەك — يۈزمىڭ

— ئەي مىرزا ئەھمەد، قېنى غەزنىلەرنى ئېلىپ كەلدىڭمۇ؟

كۆكچى دېدىكى:

— قىرىق خېچىردا ئالتۇن - تىللا يۈكلەپ كەلگەن ئىدىم، يۈز يىگىرمە كۈن بولۇپتۇ، ئاخشام غەپلەت بېسىپ ئۇيقۇغا - كېتىپ-تىمەن، خېچىرلار ھەر تەرەپكە تارقاپ كېتىپتۇ، پەقەت ئون خېچىرنىلا تاپالىدىم، باشقىلىرىنى تاپالمىدىم، ئۆزلىرىنىڭ قېشىغا كەلدىم. ئۈچەيلەن بىللە بېرىپ تېپىپ ئېلىپ كەلسەك. يۈسۈپ بەگ دېدىكى:

— سۆزۈڭ توغرا بولسا ئەھمەد بەگ بىلەن يىگىتلەرنى ئوي-غات!

كۆكچى ئەييار دېدىكى:

— بېگىم، خىزمەتنى سىزلەرگە قىلدىم، ئۇلارغا قىلمىدىم.

ئاڭچە كۆكچى ئەييار ئۇلارنىڭ ئاتلىرىنى ئىگەرسىز ئې-لىپ كېلىپ، ياۋىداق ئاتقا مىندۈرۈپ، ئالدىرتىپ ئېلىپ ماگدى. يېرىم كېچە بولغاندا گۈمبەزنىڭ يېنىغا ئېلىپ كەلدى. كۆكچى ئەييار چاۋاك سوقۇپ بەلگە بەرگەن ئىدى، شۇزامان دۈشمەنلەر ئوي-ۇر - توپىۇر چىقىپ، ئىككى بەگنى ئارىغا ئېلىپ ئۇرۇپ يىقىتىپ، بويىنىغا زەنجىر، قوللىرىغا كىشەن سېلىپ ئېلىپ ماگدى. يۈسۈپ بەگ مىرزا ئەھمەدكە قاراپ:

— بۇ نىمە قىلغىنىڭ، بەدرەك! — دېدى.

مىرزا ئەھمەد:

— مانا، مۇشۇنداق قىلغىنىم! — دەپ، يۈسۈپ - ئەھمەدلەر-نىڭ بېشىغا ئاتمىش قامچا ئۇرۇپ، ئېلىپ ماگدى. سەھەر ۋاقتى بولدى. يۈسۈپ بەگنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، ئەستەر تېغىغا قاراپ زار-زار يىغلاپ، بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

نەزم

ئۈستى قارلىق ئالا تاغلار،
بۇ ھالىمنى كوردۇڭلارمۇ؟
دۈشمەنلەرگە بەنت بولۇپ،
چۈشكەنىمنى كوردۇڭلارمۇ؟

نەزەر ئەيلەڭ كوز ياشىمغە،
ھېچكىم كەلمەيدۇ قاشىمغە،
قامچا يېغىپ بۇ باشىمغە،
تۇرغانىمنى كوردۇڭلارمۇ؟

قىرىق يەگىتىم بارچە قىلىپ،
ئوزەمنى مەن غەمگە سېلىپ،
ئەخمەدبەگنى بىللە ئېلىپ
چۈشكەنىمنى كوردۇڭلارمۇ؟

بەندە بولدۇم، شول ئىرادە،
قالدىم سانسىز مەن بالادە.
دۈشمەن ئاتلىق مەن پىيادە،
يۈرگەنىمنى كوردۇڭلارمۇ؟

يۈسۈپبەگ دەر سىنەم داغلاپ،
ئارمانىم كوپ مۇندا يىغلاپ.
ئات ئالدىدا قولۇم باغلاپ،
بارغانىمنى كوردۇڭلارمۇ؟

ئەلقىسسە، بۇلار ئەسقەر تېغىدىن ئۆتۈپ كېتىپ بارغاندا، ئەھمەد بەگنىڭ مەسلىگى يېشىلىپ، ئاكىسىغا بېقىپ:

— ئاكا، بىز نىمە گۇنا قىلدۇق؟ ھوشۇر بەگ ئىرىك تۇرۇپ بىزلەرنى دۈشمەنلەرگە باغلىتىپتۇ، — دېدى. ئاندىن يۈسۈپ بەگ ئەھمەد بەگكە قاراپ:

— ئىنىم، ئانداق دىمە، ھوشۇر بەگ ئارقىمىزدا قالغان-دۇ، ئاگلىسىلا يېتىپ كېلىۇر، — دەپ، بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

نەزم

كوزۇڭ ئاچقىل بەگ ئەھمەدىم،
نالان بولۇپ ئېلىم قالدى.
قول باغلىنىپ بەندە① بولدۇق،
دىن، خارەزم شەھرىدىم قالدى.

ئىسپىھاندىن بىللە كەلگەن،
سادىق بولۇپ خىزمەت قىلغان،
يىگىتلەرگە سەردار بولغان،
ھوشۇر بەگدەك شىرىم قالدى.

ئادا بولماس مېنىڭ كۆيۈم،
سارغىيىپتۇ رەڭگى - رويۇم،
خېرىپلەتتا دۇئا گويۇم،
قىبلەگاھىم - ئانام قالدى.

ئەل كوزىدىن بولدۇق غايىپ،
بۇ دۈشمەنلەر كەلدى غالىپ،

---

① بەندە — تۇتقۇن.

جان ئاكام! دەپ ساچىن يايىپ.
قالدىرغاچ خان سىڭلىم قالدى.

باغلىنىپتۇ بىلەكلىرىم،
قوبۇل بولماس تىلەكلىرىم.
كويدى مېنىڭ يۈرەكلىرىم،
قىرىق يىگىتىم جانىم قالدى.

بىزگە بولدى ئاخىر زامان،
پەلەك قىلدى بىزنى نالان.
ئوردا ئىچرە كۆشەك - ئايۋان،
خوش مەنزىرە جايلار قالدى.

ئۈشبۇ بولدى كارۇ - بارىم،
جاندىن ئۆتتى دىل ئازارىم.
قولدىن كەتتى ئىختىيارىم،
خوش يارانلار ئاندا قالدى.

يۇسۇپ بەگ دىر: يوق ھەبىبىم①
پەلەك بۇزدى بۇ نەسىبىم.
ھەمدەمىم ھەم مۇساھىبىم،
گۈل ئەسەلخان يارىم قالدى.

بەگلەر بىر - بىرىگە قاراپ، ئۆزىمىزدىن سەھۋەنلىك بولـ
مى، تاغىمىزنىڭ نەسىھىتىنى ئاڭلىمىدۇق، ئەمدى باشقا كەلگەنلى

① ھەبىب — دوست.

كۆرەيلى، دەپ تەۋەككۇل قىلىپ كېتىپ باراتتى. قارىسا بالامان تېغى نامايان بولدى. بۇ تاغقا قاراپ ئەل - يۇرتىنى سېغىنىپ خۇن جىگىرىدىن بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

نەزم

بالامان تاغى دەر ئاتىڭنى سېنىڭ،
ئارمانىم كۆپ قالدى يازۇلجالالىم.
دۈشمەنلەر باغلىدى قولۇمنى مېنىڭ،
ئارمانىم كۆپ قالدى يازۇلجالالىم.

قىرىق مىڭ لەشكەر كەلدى شاھىدىن بىزلەرگە،
ئېتىمنى چاپمىدىم تۈزدىن - تۈزلەرگە.
بۇ باشىمدىن ئۈمىت يوق يېنىپ كېلىشكە،
ئارمانىم كۆپ قالدى يازۇلجالالىم.

ئەھمەد بەگ كىچىكدۇرمەن تېخى ياش،
ئىلاھىم قىلمىغىن دۈشمەنگە يولداش.
دۈشمەنلەر قولىدا ساق قالماس بۇ باش،
ئارمانىم كۆپ قالدى يازۇلجالالىم.

دۈشمەنلەرنى زىندان ئىچرە سالمىدىم،
قىلىچلىشىپ مەيدان ئىچرە ئۆلمىدىم،
تاغام قىلغان نەسىھەتنى ئالمىدىم،
ئارمانىم كۆپ قالدى يازۇلجالالىم.

ۋەيران بولغاندۇر خارەزم شەھرىم،
خازان بولدى بۈگۈن پەسلى باھارىم،

ئارقىمىزدىن كەلمەدى ھوشۇر سەرداردىم،
ئارمانىم كوپ قالدى يازۇلجەلالىم.

بىر كۈن يېتىپ كورگەن ئىدىم يامان چۈش،
ئېتىم ئىگەرسىز ئىدى، ئوزەم بىلىم بوش
سالاھىمنى ① ئېلىپ قاچتى بىر قارا قۇش،
ئارمانىم كوپ قالدى يازۇلجەلالىم.

يۈسۈپ بەگ دەر: خاتا قىلدىم ئىشىمنى،
ئېتىبار ئەتمىدىم بۇ كورگەن چۈشۈمنى،
مەن - مەنلىكتىن بەندە قىلدىم باشىمنى،
ئارمانىم كوپ قالدى يازۇلجەلالىم.

ئەلقىسسە، ئەمدى سوز ئىشىتمەك كېرەككى، ھوشۇر بەگ سەردار شۇ كېچىسى چۈش كوردى. چۈشىدە: يۈسۈپ - ئەھمەد بەگ شىكارغا چىقىپ، بىيابانچە لايغا پېتىپ قاپتۇ. بىر مۇنچە قارا ئىتلار ئىككى بەگنى ئارىغا ئېلىپ، تالاپ تۇرغىدەك. ھوشۇر بەگ چوچۇپ ئويغاندى، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ قارىسا يۈسۈپ - ئەھمەدلەر چېدىردا يوق، ئاتلىرىمۇ يوق. سەردار دەرھال ئاتلىنىپ، ئىز قوغلاپ، ئەسقەر تېغىغا بارغىدەك بولسا، نۇرغۇن ئاتلارنىڭ ئىزى تۇرۇپتۇ.

«ئاھ. بەگلەر دۈشمەن قولىغا چۈشۈپتۇ!» دەپ يىگىتلەرنىڭ قېشىغا كەلدى. يىگىتلەر ئۇيقىدا ئىدى، ھوشۇر بەگ يىگىتلەرنى ئويغاتماق ئۈچۈن، پەرىشان ھالدا خۇن جىگەردىن بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

---

① سالاھ — قورال-ياراق.

نەزم

شاراپ ئىچىپ مەست ياتقان ئەي يىگىتلەر،
قوپۇڭ ئەمدى، قۇتقۇزايلى بەگلەرنى.
ئىككى بەگنى بەند ئەيلەيدۇر دۈشمەنلەر،
تۇرۇڭ ئەندى، قۇتقۇزايلى بەگلەرنى.

دۈشمەنلەردىن نۇرغۇن لەشكەر كېلىپتۇ،
ئىككى بەگكە كوپ جاپالەر سېلىپتۇ.
ياقا يۇرتقا باغلاپ ئېلىپ كېتىپتۇ،
تۇرۇڭ ئەندى، قۇتقۇزايلى بەگلەرنى.

بىزنى يوقلاپ كوزىدىن ياش توكمىسۇن،
بەندە بولۇپ يات شەھەرگە چوكمىسۇن،
قىرىق يىگىتىم كەلمەي قالدى دېمىسۇن،
تۇرۇڭ ئەندى قۇتقۇزايلى بەگلەرنى.

بۇندىن بارساق بىزلەرنى سالۇرلەر سۇغا،
بى سائەت كۇنلەردە چىقىپتۇق ئوۋغا.
قوپۇڭ ئەمدى، دەرھال مىنىڭ بىدۇغا،
بۇرۇڭ ئەمدى، قۇتقۇزايلى بەگلەرنى.

خۇدا ئاسان قىلغايلەر يامان كۇنلەرنى،
بەگلەر ئېيتىن مىنىپ كىيدۇق تونلارنى.
بۇگۇن ئاقلاڭ بەرگەن نانۇ ـ تۇزلانى،
تۇرۇڭ ئەمدى، قۇتقۇزايلى بەگلەرنى.

ھوشۇر بەگدىن ئىشىتىڭ سىزلەر كالامى
ئىچۇك بولۇر بىزگە كوڭۇل ئارامى.
بۇگۈن بولدى بىزگە دۇنيا ھارامى،
تۇرۇڭ ئەمدى، قۇتقۇزايلى بەگلەرنى.

ئەلقىسسە، يىگىتلەر ئۇيقىسىدىن ئويغىنىپ، ئىككى بەگنىڭ ئوت - يىراقىدا ئـورتىنىپ، ئـاتلىرىنى ئىگەرلەپ، قىلىچلىرىنى ئـې سىپ، نەيزىسىنى قولىغا ئېلىپ، دۈشمەنلەرنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كەتتىلەر. يىگىتلەر يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگنى بىر كورۈپ ئۆل- سەك ئارمانىمىز يوق ئىدى، دەپ بارار ئىدى. ھوشۇر بەگ بۇ ئىككى - بەگنى ياد ئېتىپ، جان - جىگىرىدىن چىقىرىپ مۇنە دەپ بېيىت ئوقۇيدۇ، قىينى:

نەزم

شەيتان لەئىن ئـازدۇرۇشقا قەست ئېتەر،
ئىنسان ھەرچاغ ھوشيارلىقتىن ئايرىلسا.
پەلەك مېنىڭ ئىقبالىمنى پەست ئېتەر،
ئارمان بىلەن بەگلەر مەندىن ئايرىلسا.

ئاجىز بولۇر يولدا كارۋان بولمىسا،
تىۋە خاراپ بولۇر سەرۋان بولمىسا.
ئۈلكى خاراپ بولۇر سەردار بولمىسا،
چوكەر كوڭۇل پەھلىۋاندىن ئايرىلسا.

يۈسۈپ - ئەھمەد مېنىڭ جانىم ئىردىلەر،
تەندە جانىم، ئەلدە خانىم ئىردىلەر.
قەدىردانىم، مېھرىۋانىم ئىردىلەر،
نەھال كېچەر گوھەر كاندىن ئـايرىلسا!

يۈرىگىمدە كۆيىتۈر ئارمان داغلىرىم،
خازان بولدى گۈل - گۈلىستان باغلىرىم،
ئۆتۈپ كەتتى ئويناپ - كۈلگەن چاغلىرىم،
قانداق بولۇر بېلىق سۇدىن ئايرىلسا.

خوشۇر بەگ دەر: كۆيىتۈر دەردى - ئارمانلار،
ھېچ كىمەرسە كۆرمىسۇن بۇنداق ھىجرانلار،
نە ھەسرەتتۇر، نە كۈلپەتتۇر يارانلار،
بەندە بولۇپ بەگلەر بىزدىن ئايرىلسا.

ئەلقىسسە، دۈشمەنلەر يۈسۈپ - ئەھمەدنى مىڭ بىر ئازاپ بىلەن ئېلىپ كېتىپ بارار ئىدىلەر. گۆزەلشاھتىن بىرلەك ئەسكەر كېلىپ قوشۇلدى. يۈسۈپ - ئەھمەد بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ، تېخىمۇ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، زار - زار يىغلاپ بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

نەزم

نىچۈك يامان ئىشلار قىلدىم خۇدايىم،
بەندە بولۇپ چۈشتۈم دۈشمەن قولىغا.
كوھقاپتىن ئېغىر مېنىڭ گۇناھىم،
پەلەك سالدى مېنى كۈلپەت يولىغا.

ئايرىلىق تىغىدىن باغرىم يارادۇر،
دۈشمەن بىزنى تۇتقۇن قىلىپ بارادۇر.
نە سەۋەپتىن مېنىڭ بەختىم قارادۇر،
قولۇم باغلاق چۈشتۈم تاغلار چولىگە.

تەكەببۇرلۇق قىلىپ، يولدىن ئاداشتىم،

بۇلبۇل ئىدىم، قىزىلگۈلدىن ئايرىلدىم.
غېرىپ بولۇپ بۈگۈن ئەلدىن ئايرىلدىم،
ئارمانىم كوپ، قالدىم تۈرلۈك بالاغا.

ئېچىلماستىن خازان بولدى گۈلزارىم،
ئەگەر ئۆلسەم غېرىپ بولۇر مازارىم،
قىرىق يىگىتىم، قېنى ھۆشۇر بەگ سەردارىم،
نالان بولۇپ قارار ئەمدى يولۇمغا.

قىزىل باشلار ئارقىمىزدىن يېتىشتى،
ئوڭ ۋە سولدىن توپ-توپ بولۇپ مېڭىشتى.
بۇ باشىمغا قارا كۈنلەر سىباشتى،
ئەمدى قالدۇق جۇدالىقنىڭ دەردىگە.

ئەلقىسسە، ھۆشۇر بەگ سەردار قىرىق يىگىتنى كەينىگە سېلىپ تېز كېتىپ باراتتى، دۈشمەننى ئاخىرى قوغلاپ يەتكەچ، يىگىتلىرىگە مەردانىلىق بىلەن مەدەت بېرىپ:

— ئەي يىگىتلەر، بۈگۈن مەرتنى مەيداندا سىنايدىغان كۈندۇر! — دېدى ۋە خۇن جىگىرىدىن بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

نەزم

يىگىتلىرىم، ئەزىمەتلىرىم،
مەيدانلىشۇر كۈندۇر بۈگۈن.
بەندە بولۇپتۇر بەگلىرىم،
بىر ناتەۋان كۈندۇر بۈگۈن.

مەن بىلمەدىم ئىچۈك بالا،

يەزىت كورسۇن مىڭ - مىڭ جاپا.
قىلىچلىشىپ مەيدان ئارا
قانلار توكەر كۈندۈر بۈگۈن.

دۈشمەنلەرنى بىر - بىر تۇتۇپ،
ۋاي - ۋايلىشىپ، قان يىغلىتىپ،
ئەل ۋە يۇرتنى بىز ياد ئېتىپ،
قىلىچلىشۇر كۈندۈر بۈگۈن.

بەگلىرىمىز بولۇپ بەندە،
بىزلەر قالدۇق كوپ ئارماندە.
ئۇرۇش بولۇر بۇ مەيداندە،
جاندىن كېچەر كۈندۈر بۈگۈن.

هوشۇر بەگنىڭ ئاھ-ۇ - زارى،
قۇرۇلسۇن مەھشەر بازارى.
يۇسۇپ بەگنىڭ شۇ سەردارى،
نۇسرەت تىلەر كۈندۈر بۈگۈن.

ئەلقىسسە، هوشۇر بەگ نەرە تارتىپ، يىگىتلىرىگە مەدەت بېرىپ بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

نەزم

خارەزمىنىڭ يىگىتلىرى،
چېپىڭ، سەيلانە — سەيلانە.
قومۇش قۇلاق بىدۇ① ئاتلار
چېپىڭ سەيلانە - سەيلانە.

① بىدۇ — ئات.

دۈشمەنلەرنى ھەم شاشتۇرۇپ،
ئۇلۇگىنى ئاتقا باستۇرۇپ.
ئەسقەر تېغىدىن ئاشۇرۇپ،
چىپىڭ سەيلانە - سەيلانە.

ئەل ۋە يۇرتۇم بولسۇن ئامان،
ئۇلۇككە تولسۇن بۇ مەيدان.
ھەممەت بەرسۇن شىرى يەزدان،
چىپىڭ سەيلانە - سەيلانە.

جىنى چەقسۇن قۇشقا ئوخشاش،
جەڭ قىلىڭلار شىرغا ئوخشاش،
قانلار ئاقسۇن يامغۇر ئوخشاش،
چىپىڭ سەيلانە - سەيلانە.

ھوشۇر بەگ دەر: بولاي ھەمدەم،
دۈشمەنىنىڭ جايى جەھەننەم.
نەرە تارتىپ مىسلى رۇستەم،
چىپىڭلار سەيلانە - سەيلانە.

ئەلقىسسە، ھوشۇر بەگ 3 كېچە - كۈندۈز ئاتتىن چۈشمەي، بىر لوقمە تائام يېمەي، بىر قەترە سۇ ئىچمەي، بىر سائەت ئارام ئالماي جەڭ قىلدى. دۈشمەنلەر ھوشۇر بەگدىن قورقۇپ، يۈسۈپ-ئەھمەدلەرنى بىر ئىگىز تاغنىڭ ئۈستىگە ئېلىپ چىقىپ، قوللىرىنى چىنارغا باغلاپ، ئۇنىڭ چىرىكىنى ساقلىغىلى قويدى. يۈسۈپ-ئەھمەد بەگلەر ھوشۇر بەگ ۋە يىگىتلىرىنى كۆرۈپ، ھەزرىتى ئەل-

ھەدىن مەدەت تىلەپ، خۇن - جىگەرلىرىدىن چىقىرىپ بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

نەزم

قىزىلباشقا بەندە بولۇپ،
كۆزۈم ياشقا تولدى تاغلار
ئون باھارىم گۈلدەك سولۇپ،
بىلىم يادەك بولدى تاغلار.

يۇرت - قولۇمغا سالدى گۈندا،
تۇتتۇن بولۇپ كەلدىم مۇندا.
دۈشمەن قالسۇن كۆپ ئارماندا،
يانا بولغىل پىشە① تاغلار

بولۇپتۇر ئاخىر زامانە،
تاغلار كورۇنمەس تۇمانە.
دالالىرىڭ تولسۇن قانە،
سىزلەر كورۇڭ پىشە تاغلار.

يىگىتلىرىم قىلىچ سالۇر،
سايىلار ئىچىدە ئۆلۈك تولۇر،
شاھى مەردان مەدەت قىلۇر،
مەدەت بەرگىل پىشە تاغلار

غۇلغۇلا تۈشتى پەلەككە.

---

① پىشە — جاڭگال

دۈشمەنلەر چۈشسۈن تىترەككە.
سايلار تولۇر ئولۇككە،
ئۈستۈڭگە تاغ قوشە تاغلار.

ئەترابىدا لەشكەر يېتىپ،
ئۆز ھالىغە يىغلار يۇسۇپ.
ئەھمەد بىلەن بەندە تۇشۇپ،
تىلەر مەدەت پىشە تاغلار.

ئەلقىسسە، ھوشۇر بەگ سەردار يىگىتلىرى بىلەن يەنە ئۈچ كېچە كۈندۈز جەڭ قىلدى. تاغ - دالا ئولۇككە تولدى. شۇ ئەسنادا دۈشمەنلەر ھوشۇر بەگ سەردارنى ئارىغا ئېلىپ، تەگلىككە سالدى ۋە نەيچە يېرىنى زەخىملەندۈردى. ھوشۇر بەگ بىھوش بولۇپ ئېتىدىن يەرگە يىقىلدى، ئۇ ئېتىنىڭ يايلىسىغا ئېسىلىپ تۇرۇپ، يىگىتلىرىگە قاراپ خۇن - جىگەردىن بۇ بېيتىنى ئوقىدى:

نەزم

يىگىتلىرىم كېلىڭ مېنىڭ يېنىمغا،
بوز ئېتىمنى، مېنى ئېلىپ يېنىڭلار.
ئوتتۇز يەردىن ئوق تېگىپتۇ بويۇمغا،
يىگىتلىرىم مېنى ئېلىپ يېنىڭلار.

ھەقتىن ماڭا يېتىپ كەلدى مۇھاسىل①.
مۇھاسىللار كەلسە قويماس بىر پەسىل.
بۇ مەيداندا بولمىدى مەخسىدىم ھاسىل،
يىگىتلىرىم مېنى يۆلەپ، يۈرۈڭلار.

① مۇھاسىل — ئەجەل.

دەپنى① قىلالمىدىم كەلگەن بالانى،
ئىلاج ئەيلەپ بىگىم قىشىغا بارالى.
مەن كوتەردىم ئىككى كام ئوتتىز يارانى،
يىگىتلىرىم مىنى يولەپ ئېلىڭلار.

بىلەلمىدىم بەختىم نەچۇك قارادۇر،
زەمبىل كەبى جانۇ - جىسمىم يارادۇر.
كۆزۈم يۇمۇپ جانىم چىقىپ بارادۇر،
ئورتاقلىرىم مىنى يولەپ، يۇرۇڭلار.

بۇ ئاتقا يارىشۇر ھوشۇر بەگ قانى،
بىزلەرگە ھەيىپ ئىكەن يۇسۇپبەگ نانى.
نان يىگەن يىگىتنىڭ شۇمدۇر ھالى،
يىگىتلىرىم مىنى يولەپ ئېلىڭلار.

ئەلقىسسە، ھۇشۇر بەگ يەرگە يىتىلدى، يىگىتلىرى تەرەپ-تەرەپتىن كىلىپ ئۇنى ياققا ئېلىپ چىقتى. توساتتىن يۇسۇپ بەگ ھۇشۇر بەگنى بۇ ھالدا كوروپ: "ئاھ بىگىم"! دەپ كوڭلى بۇزۇلۇپ، بۇ مۇخەممەسنى ئوقىدى:

نەزم

— كەرەم قىلغىل، غېرىپلارنىڭ پاناھى سەن ئوزەڭ ئاللا،
مۇھەممەد ئۈممىتىنىڭ ھەم پاناھى سەن ئوزەڭ ئاللا،
غېرىپقا دەرت بېرىپسەن ھەم داۋاسى سەن ئوزەڭ ئاللا،
شىكەستە بىزلەر ھەققى نىسىپ ئەتكىل ئوزەڭ ئاللا،
گۇناھىم بى نەھايەتتۇر، كەچۇرگەيسەن ئوزەڭ ئاللا.

① دەپنى — يوقاتماق.

كۆتۈرۈپ مېنىڭ بالالارنى نېتەي، ھەيران بولۇپ قالدىم.
يۈرەگىم زەخمىلەر بولدى گۈلى رەيھان بولۇپ قالدىم،
يىراق ئوتىدا ئۆرتەنىپ، بۈگۈن سوزان بولۇپ قالدىم،
جۇدا بولدۇم دىيارىمدىن نېتەي، ۋەيران بولۇپ قالدىم.
يۈسۈپ بەگنى بالالاردىن قۇتۇلدۇرغىل ئۆزەڭ ئاللا.

ئۈنىڭ دەردى بىلەن يىرتىپ ياقامنى يىغلىسام بۈ كۈن.
بولۇتتەك نەرە تارتىپ مىسلى ياقۇپ يىغلىسام بۈ كۈن،
يۈرەگىم ئىچرە كوپ قالدى، كى ئەرمان يىغلىسام بۈ كۈن.
كەرەملىك دەرگاھىڭغە مەن كېلىپ دات ئەيلىسەم بۈ كۈن.
كەرەم بىرلەن گۇناھىمنى كەچۈرگەيسەن ئۆزەڭ ئاللا.

يۈسۈپ- ئەھمەت جۇدا بولسا نېتەي سانسىز نادامەتتۈر.
كۆرۈپ نەچچە يارالارنى تېنىم تۈرلۈك جاراھەتتۈر،
قارا كۈنلەر بولۇپ نەيلاي ماڭا يۈزمىڭ ئالامەتتۈر.
غېرىپلىق دەشتىدە بۈ كۈن ماڭا رۆزى قىيامەتتۈر،
غېرىپلارنىڭ گۇناھىنى كەچۈرگەيسەن ئۆزەڭ ئاللا.

خۇداۋەندا ساڭا كەلدىم بۈ دەردىمگە داۋا قىلغىل،
تەرەھھۇم ئەيلەبان يارەب بالالاردىن جۇدا قىلغىل،
ئەگەر ئۆلسەم بۈ مەيداندا شەھىدۇ - كەر بالا قىلغىل.
يۈسۈپ بەگ دەر: كەرەم بىرلە ئىمانىمنى ئاتا قىلغىل.
شارابى ئەنتەھورىگدىن ئىچۈرگەيسەن ئۆزەڭ ئاللا!

ئەلقىسسە، ھوشۇر بەگ يۈسۈپ بەگدىن بۈ سوزنى ئاڭ-
لىغاندىن كېيىن يىگىتلىرىگە بېقىپ: "يىگىتلىرىم، مېنى يولەپ

ئېلىڭلار» دېدى. ئاندىن يۈسۈپ بەگكە قاراپ، ئۆزىنى توختىتىپ ئالالماي، ياغۇردەك ياش توكۈپ بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

نەزم

سېنىڭ ئۈچۈن ماتەم تۇتۇپ يىغلىما،
ئۆلگەن ياخشى ئايرىلغۇنچە سۇلتانىم.
نالە قىلىپ يۈرەگىمنى داغلىما،
سالامەت بول، مەن كەلگۈنچە سۇلتانىم.

تۈشتى بىزگە ئايرىلىشنىڭ پىراقى،
خىرەلەشتى كوزۇم روشەن چىراغى،
جانۇ - تەندىن چىقسا لەھەت تۇپراغى،
كوزلىرىمگە خاك تولغۇنچە سۇلتانىم.

ھەممە قالدى خىۋە، ئۇرگەنچ يۇرتىدە،
بىز بارۇرمىز ئايرىلىشنىڭ دەردىدە،
بۇ مەيداندا بۈگۈن سېنىڭ ئالدىڭدا،
ئۆلسەم ياخشى تىرىك قالغۇنچە سۇلتانىم.

تىرىكلىكتە مەن بىر ۋەتەن تۇتارمەن،
ھىجرانلىقنىڭ زەھرىنى يۇتارمەن.
سېنى قويۇپ، نېچۈك مۇندىن كېتەرمەن،
ھوشۇربەگ دەر: تا ئۆلگۈنچە سۇلتانىم.

ئەلقىسسە، يىگىتلەر ھوشۇر بەگنى يۆلەپ ياقىغا ئېلىپ چىقمى. سەللە بىلەن ئىككى كام ئوتتۇز يارىسىنى تاڭدى. ھوشۇر بەگ

قايتا غەيرەتكە كېلىپ، ساغداقلىرىنى بېشىغا كەيدى، قىلىچ - نەيزىلىرىنى قولىغا ئېلىپ، يىگىتلىرىگە باش بولۇپ، جەڭگە كىرىش ئالدىدا يىگىتلىرىگە مەدەت بېرىپ مۇنداق دېدى:

نەزم

يىگىتلىرىم ئات قويغۇلار،
كۆپ بىر ياندىن، ھەر قاياندىن.
دۈشمەن كۆزىنى ئويغۇلار،
قىرىق بىر ياندىن، يۈز بىر ياندىن.

تاغلار تاشىن ئالسۇن زامان،
دۈشمەنلەرگە بەرمەڭ ئامان.
بۈگۈن بولسۇن ئاخىر زامان،
ئات قويغۇلار قىرىق بىر ياندىن.

شىرىن جانلاردىن كېچىڭلار،
ئېپەن تونىنى يېچىڭلار.
بىرىڭلار يۈزنى سانچىڭلار،
ئون بىر ياندىن، قىرىق بىر ياندىن.

يەرگە چۈشسۇن دۈشمەن باشى،
قانغا چوكسۇن تاغلار تاشى.
تاماشا كۆرسۇن ھەممە تاغى،
بىر - بىر ياندىن، يۈز بىر ياندىن.

ھوشۇر بەگنىڭ شۇندۇر زارى،
باشىدا دۇر مەھشەر بازارى.

خارەزمنىڭ سەردارلىرى،
سىز بىر ياندىن، بىز بىر ياندىن.

ئەلقىسسە، هوشۇربەگ يىگىتلىرىنى ئوندىن بولۇپ ئاندىغ-چەك قىلدىلەركىم: بورە قويغا چاپقاندەك، قومۇشقا ئوت تۇتاشقاندەك، ئۇلۇغ دەريا مەۋج ئۇرغاندەك، قازانلار قاينىغاندەك ئۇرۇش قىزىپ كەتتى. دۈشمەننىڭ ئولۈكلىرىنى نەچچە يەردە مۇنار قىلىپ، كۆشتىدىن پۈشتى قوپاردى.

قىزىلباشنىڭ سەركەردىلىرى بەرداش بىرەلمەي، يۈسۈپ بەگنىڭ ئالدىغا كېلىپ دىدىكى:

— سىنى ئايرىپ ئېلىپ كىتەلمەس، يىگىتلىرىڭگە ئېيتقىن. قايتىپ كەتسۇن، بىز سىنى هەرگىز بەرمەيمىز.

يۈسۈپ بەگ ئېيتتىلەركىم:

— مەن دىگەن بىلەن قايتىپ كەتمەس، ئەهمەد بەگنى ئېلىپ بىرىڭلار، نەسىهەت قىلسا شايەد يېنىپ كېتەر.

دۈشمەنلەر ئەهمەد بەگنى زەنجىر-كىشەنلەر بىلەن هەيدەپ، ئونىڭ ئەسكەر بىلەن بىر ئىگىز تاققا ئېلىپ چىقتى. ئەهمەد بەگ يىگىتلەرگە قاراپ:

— يىگىتلىرىم، بىزنى ئاجرىتىپ ئېلىپ كېتەلمەيسىزلەر، ئاتا-ئانا، قەۋم-ۇ قېرىنداشلىرىمىزغا سالام دەگەيلەر — دەپ كوڭلى بۇزۇلۇپ، بۇ بېيتنى ئوقىدى:

نەزم

ئاغا بەگلەر جاۋاپ بەردىم،
بۇگۈن ئاخىر زامان دەگلار.
ئارمان بىلەن بەندە بولدۇم،

بەگلەر سورىسا ئامان دەگلار.

ئېلىپ كەلدى قولۇم باغلاپ،
ھىجران ئوتىدا باغرىم داغلاپ،
قېرىنداشىم قالدى يىغلاپ،
ئانام سورىسا ئامان دەگلار.

لەشكەر تولۇپ ئوڭ ھەم سولۇم،
ئاچىلمىدى مېنىڭ يولۇم،
باغلانىپتۇر ئىككى قولۇم،
خانلار سورىسا ئامان دەگلار.

ئەھمەد بەگنىڭ كوپ خاتاسى،
قالدىم ھىجران بالاسى،
يۇسۇپ ئاغام قەيىن ئاتاسى،
بوۋام سورىسا ئامان دەگلار.

ئەھمەد بەگ دەر: ئىشىت زارىم،
ئاتام ئېردى غەمگۇزارىم،
گۇل خەدىچە ۋاپادارىم،
يارىم سورىسا ئامان دەگلار.

ھوشۇر بەگ ئەھمەد بەگدىن بۇ سوزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن مىدىكىم،
— سىزلەرنى بۇ يەردە قويۇپ يانغۇنچە ئولگىنىم ياخشىراقتۇر. ئاتا - ئاناڭلار سورىسا نېچۇك جاۋاپ، - دەپ جان - جىگەرلىرىدىن چەقىرىپ بۇ بېيتنى ئوقىدى:

نەزم

ئەھمەد بېگىم بۇسوزلەرنى دېمىگەن،
خارەزمگە نە يۈز بىلەن بارايمەن.
گوزەگنى بىل، مېنىڭ غېمىمنى يېمىگىن،
خارەزمگە نە يۈز بىلەن بارايمەن.

يەزىد بىلەن مۇندا ئۇرۇش قىلايىن،
يا بولمىسا سىزلەر بىلەن قالايىن،
ئەجەل يەتسە بۇمەيداندا ئولەيىن،
خارەزمگە نە يۈز بىلەن بارايمەن.

ئاتا - ئانالىق، بارسام مەندىن سورارلەر،
قايداغ كەلدىڭ، دىبان ئىزا بىرەرلەر،
بۇ ئىشلارنى بىشەك بىزدىن كورەرلەر،
خارەزمگە نە يۈز بىلەن بارايمەن.

ئاتا - ئانالىق خارەزمنىڭ ئېلىدە،
ئىككى كوزى ئەسقەر تاغى، چولىدە،
سىزنى قويۇپ مۇندا، دۈشمەن قولىدە،
خارەزمگە نە يۈز بىلەن بارايمەن.

هوشۇر بەگ دەر: كوزۇم ياشقا تولدۇرۇپ،
دوستلار يىغلاپ، دۈشمەنلەرنى كۆلدۈرۈپ،
كوزۇم كورۇپ، دۈشمەنلەرگە قالدۇرۇپ،
خارەزمگە نە يۈز بىلەن بارايمەن.

يەگىتلەر ھوشۇر بەگدىن بۇ سوزلەرنى ئىشىتىپ، سەردار بىلەن چەڭگە كىرىشىلەر، ئانداغ جەڭ قىلدىلەركىم، بىر سائەت ئىچىدە يۈز نەچچە دۈشمەننى جەھەننەمگە ئىبەردى. دۈشمەنلەر پۇرسەت تېپىپ، ئەھمەد بەگنى ئېلىپ كەتتى. بۇ ئەسنادا گۈ-زەلشاھتىن يەنە بىر مۇنچە لەشكەر كېلىپ قوشۇلدى. ھوشۇر بەگ بۇنى كورۇپ ساھىب قىراننى ياد ئىتىپ، بۇ مۇناجاتنى ئوقىدى:

نەزم

مۇشكۇل ئىشلار چۈشتى مېنىڭ باشىمغە،
ئېرانلاردىن بىرگە مەدەت بولمىسا.
رەھم قىلغىل كوزدىن ئاققان ياشىمغە،
سايىبانىم، پەخرى جاھانىم بولمىسا.

نە گۈنالىق ئىشنى قىلدىم دۇنيادە،
بۇ مەيداندا يېتەلمىدىم مۇرادە،
تىلسىز دۈشمەن بىرلە قالدىم ئارادە،
بۇ مۇشكۇلۇم يەنە ئاسان بولمىسا.

يامان بولدى مېنىڭ سائەت - زامانىم،
پەرۋاز ئېتەر بوگۈن روھى - راۋانىم،
باشىمدىن كەتمەدى قايغۇ تۇمانىم،
بۇ دۈشمەنلەر تامام يەكسان بولمىسا.

بەندە بولدى مېنىڭ چابۇكسۇۋارىم،
كوزۇمنىڭ روشەنى، جانىم، مادارىم،
تېنىمدە قالمىدى سەبرى - قارارىم،

ئىككى بېگىم كۈنى ئاسان بولمىسا.

ھورىش ئېتىپ بېشە تاغلار يانىدە،
سوڭەكلىرىم پارە بولسۇن يانىدە،
مەن ھوشۇر بەگ قالدىم مەھشەر كۈنىدە،
مەدەتكارىم شاھى مەردان بولمىسا.

ئەلقىسسە، ھوشۇر بەگ يىگىتلىرى بىلەن جەڭ قىلىپ يۈرەر ئىدى، بىر دۈشمەن يۈسۈپ بەگنىڭ ئېتىنى ئېلىپ چېپىپ كېتىپ باراتتى. ھوشۇر بەگ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يېتىپ بېرىپ شەمشەر بىلەن ئانداق چاپتىبەركىم، دۈشمەننىڭ كاللىسى يەرگە چۈشتى. يەنە بىر دۈشمەن ئەھمەد بەگنىڭ ئېتىنى مىنىپ يۈرەتتى، بىر زەربە بىلەن ئۇنىڭ جېنىنىمۇ دوزاخقا ئىبەردى. ھوشۇر بەگ بۇ ئاتلارنى قولىغا ئېلىپ كېتىپ بارغاندا دۈشمەنلەر ھوشۇر بەگنى ئارىغا ئالدى ۋە سالما تاشلاپ ئاتنى ئالماقچى بولدى. بۇنى كورۇپ، يىگىتلەر تۆشمۇ - تۆشتىن كېلىپ قامچىلىشىپ، دۈشمەنلەرگە نەيزە سانچىپ، شۇنداق قىلدىلەركىم قىيامەت قوپاردى. تاغ - دالالار ئۇلۇككە تولدى. ھوشۇر بەگ بىلەن بەگلەرنىڭ ئاتلىرىنى يىگىتلەر ئاجرىتىپ چىقتى. بۇ جەڭدە ئون يىگىت شېھىت بولدى. ھوشۇر بەگنىڭ ئات ئۈستىدە ئولتۇرغۇچىلىكى قالمىدى، يىگىتلەر مەيداندىن يېنىپ چىقتى. ھوشۇر بەگنى ئاتنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېتەر بولدىلەر. يۈسۈپ - ئەھمەدلەر تاغ ئۈستىدە تۇرۇپ يىگىتلىرىنىڭ بۇ ھالىنى كورۇپ، ئۇلار بىلەن ۋىدالىشىپ، ئاتا-ئانا قېرىنداشلىرى يادىغا يېتىپ بۇ بېيىتنى ئوقىدى:

نەزم

ھەمدەملىرىم، يارانلىرىم ـ يىگىتلەر،
سالام دەگىلار سىلەر بىزنىڭ ئەللەرگە.
بىللە شىكار ئېتىپ يۈرگەن يىگىتلەر،
بول ئالدىگىلار بىللە ئۆسكەن يەرلەرگە.

ئىلى خانغا بوگۈن ئېيتاي ئەرزىمنى،
ئىزھار قىلاي سىزگە پىنھان دەردىمنى.
قايشۇرسۇنلەر ھوشۇر بەككە شەھرىمنى،
بىسيار سالام دەگىلەر بىزنىڭ ئەللەرگە.

ھەنمەنلىكتىن قالدىم ئۇشبۇ بالاغا،
مېنىڭ ئۈچۈن زار يىغلاگىلار خۇداغا.
ھۇم يەزىتلەر مېنى سالدى جاپاغا،
بىسيار سالام دەگىلار بىزنىڭ ئەللەرگە.

غاپىل ئىدىم، ناگاھ چۈشتۈم بۇدامغا،
قولاق سالماي ھەق سوزلىگەن تىلغامغا.
قىبلەگاھىم غېرىپ ئاتا ـ ئانامغا،
سالام دەگىلار بىزنى سورىغان بەگلەرگە.

بىر ئانىدىن سۈت ئىمەشكەن قېرىنداشىم،
فېرىپىلەقتا ئەھمەد بەگ بولدى يولداشىم.
قۇتۇلمىدى غەم ـ قايغۇدىن بۇ باشىم،
سالام دەگىلار سىڭلىم ـ تازا گۈللەرگە.

پىراقىدا كۆيۈپ يەنە كۈل بولغان،
يۈزدىن يىرتىلىپ، ساچىمىن يېيىپ يىغلىغان،
مېنىڭ بىلەن بىر ياستۇقا باش قويغان،
سالام دەڭلار گۈل ئەسلىخان يارىمغا.

بىر نەچچىلەر ياتار دايىم دولەتتە،
بەندە بولۇپ قالدىم داغۇ ـ ھەسرەتتە.
بۇ ھالىمنى بىرىپ ئېيتىڭ ئەلبەتتە،
سالام دەڭلار ئويناپ ئۆسكەن ئەرلەرگە.

يارى جورام سورسا، يۈسۈپ ئۆلدى دەڭ،
ئۆلۈكلىرى چۆللەر ئارا قالدى دەڭ.
جەسەدىنى قاغا ـ قۇزغۇن ئالدى دەڭ،
سالام دەڭلار شۇندا قالغان ئەللەرگە.

دۈشمەنلەر بەگلەرنى ئېلىپ مىسىرغا راۋان بولدىلەر. يۈسۈپ بەگ قاردىسا ئوتتۇز يىگىت ھوشۇر بەگنى ئاردىغا ئېلىپ كېتىپ بىرىپتۇ. يۈسۈپ بەگ: ئون يىگىتىم شېھىت بولۇپتۇ، دەپ، شېھىت بولغان يىگىتلەرنىڭ پىراقىدا يولدا بارغۇنچە ئاھ تارتىپ بۇ بېيىتلەرنى ئوقىدى:

نەزم

ئون يىگىتىم مەيدان ئارا،
قاتاردىن ئايرىلىپ قالدى.
زار يىغلايمەن يىگىتلىرىم،
قاتاردىن ئايرىلىپ قالدى.

مەن نەيلەيمن بەختىم قارا،
بۇ ئىشىمغە چۈشتى سەۋدا.
قانلار ئاقتى مەيدان ئارا،
گويا دەريا بولۇپ قالدى.

قىيامەت دەشتىدە قالدىم،
مەن يانغە بارالمادىم.
ئۇن يىگىتتىن مەن ئايرىلدىم،
چۆللەر مازار بولۇپ قالدى.

قولدىن كەتتى ئىختىيارىم،
خازان بولدى لالە زارىم،
ئىسىت، مىنىڭ ئۇن يارانىم،
قاتاردىن ئايرىلىپ قالدى.

يۈسۈپ بەگ قولۇم باغلانىپ،
قالدىم بالاغا چۇلغانىپ.
قىزىل قانغا ھەم بۇلغانىپ،
مەيدان ئۇزرە يېتىپ قالدى.

ئەلقىسسە، دۈشمەنلەر بەگلەرنى بىناھايەت ئازاپ - ئوقۇبەت بىلەن مىسىرغا ئېلىپ يۈردىلەر.

ئەمدى، گۈل ئەسەلخان ئايىمدىن سوز ئىشىتمەك كېرەك؛ گۈل ئەسەل ئايىم بەگلەرنى شىكاردىن يېنىپ كېلۇر دەپ ئويلەرلى يىغىشتۇرۇپ، تۈرلۈك تائاملارنى تەييارلاپ يولغا ئىنتىزار بولۇپ تۇرار ئىدى. بىر كېچە گۈل ئەسەل ئايىم چۈش كورسە.

چۈشىدە يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگلەر ئاتتىن يىقىلىدى، بىرمۇنچە ھالىجىر ئىتلەر پەيدا بولۇپ، بەگلەرنى تالىغار ئىدى، چوچۇپ ئويغاندى. گۈل ئەسەل ئايىم بۇ چۈشىنىڭ ۋەھىمىدىن قورقۇپ، بەگلەرنىڭ پىراقىدا يىغلاپ «بەگلىرىمگە نىمە بولغاندۇر؟» دەپ خۇن - جىگەرىدىن بۇ سوزلەرنى دىدى:

نەزم

دات - پەريات، شۇم پەلەكنىڭ دەستىدىن،
دەردى ھىجران يۈرۈگۈمگە تۇتاشتى.
قان يىغلىدىم جۇدالىقىنىڭ زۇلمىدىن،
بۈگۈن ماڭا سانسىز بالا ئولاشتى.

يىغلا - يىغلا كوز ياشلىرىم سەل بولدى،
مەن نەيلەيىن قىسمەتلىرىم شول بولدى.
ھەربىر كۈنۈم ئايۇ - ھەپتە، يىل بولدى،
ھىجران ئوتى جان جىسمىغا تۇتاشتى.

نە كۆلپەتلەر چۈشتى مىنىڭ باشىمغە،
پەلەك زەھەر سالدى ئىچكەن ئاشىمغە.
قورقۇنچىم كوپ ئەشۇ كورگەن چۈشۈمگە،
مەگەر بەگلەر تۇغرا يولدىن ئاداشتى.

خازان بولدى باغ ئىچىدە گۈلزارىم،
تىنىمدە قالمىدى زەررە مادارىم.
كورمىگۈنچە يوقتۇر سەبرى-قارارىم،
مەن بىلمىدىم، نىچۈك بالا يىپىشتى.

پىراقىدا خازان بولۇپ، خار بولدۇم،
خۇدا قوشتى، يۈسۈپبەككە يار بولدۇم.
بىركۆرۈشكە جامالىنى زار بولدۇم،
داغۇ — ھەسرەت بۇجانىمغا ياماشتى.

گۈل ئەسەل دەر قالدىم مەھشەر كۈنىگە،
ئىلاجىم يوق بارالمىدىم يانىغا.
ئەمدى قالدىم جەۋرى — مېھنەت كۈنىگە،
دۈشمەن كۈلۈپ بۈگۈن دوستلار يىغلاشتى.

گۈل ئەسەل ئايىمنىڭ ئەگىز بىر راۋۇتى بار ئىدى. ھەر كۈنى شۇ راۋاق ئۈستىگە چىقىپ، تۆرت ئەتراپقا قاراپ، نەچچە ۋاقىتنى ئۆتكۈزدى. بۇلاردىن ھېچ خەۋەر بولمىدى. گۈل ئەسەل ئايىمنىڭ ئىككى كۆزى يولغا تەلمۈرۈپ، بىتاقەت بولۇپ، خۇن جىگەردىن بۇ بېيتنى ئوقىدى:

نەزم

كىمەدىن سوراي خەۋەرىنى،
كەلمىدى يارىم، كەلمىدى.
ساقايمىدى بۇ غەمدىن باشىم،
كەلمىدى يارىم، نەيلەيىن.

يارىمنى كىمەدىن سوراغلارمەن،
يۈرۈگۈمنى ئوتقا داغلارمەن.
ئوۋغا كەتتى دەپ يىغلارمەن،
كەلمىدى يارىم، نەيلەيىن.

ماڭا ئاخىر زامان بولدى،
كۆڭلۈم دەرتتە ۋەيران بولدى.
گۈلىستانىم خازان بولدى،
كەلمىدى يارىم، نەيلەيىن.

كۆزۈمنى ياشقا چاغلارمەن،
ھەركىم كەلسە سوراغلارمەن.
گۈل ئەسەل دەر: كۆپ يىغلارمەن،
كەلمىدى يارىم، نەيلەيىن.

ئەلقىسسە، ئارىدىن بىر قانچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن گۈل ئەسەل ئايىم ئۈچيۈز ئاتمىش كېنىزەكنى باشلاپ راۋاق ئۈستىگە چىقىپ ھەر تەرەپكە قاراپ تۇرار ئىدى. بىر توپ ئاتلىقلار پەيدا بولدى. گۈل ئەسەل ئايىم ئوبدان قارىسا، بۇ ئاتلىقلار ھوشۇر بەگنى چىغدىن توقۇلغان تەختىراۋانغا سېلىپ كېلىۋاتىدۇ. يۈسۈپ - ئەھمەد بەگلەرنىڭ ئاتلىرىنىمۇ تونىدى. ھوشۇر بەگنى بۇ ھالدا كۆرۈپ گۈل ئەسەل ئايىمنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، بەگلەرنىڭ ئىشقىدا پەرىشان ھال بولۇپ، خۇن-جىگەردىن بۇ بېيىتنى ئوقۇغانلىرى:

نەزم

قىيامەت كۈن بولدى بىزگە،
قىزىلگۈل سولغان ئوخشايدۇ.
ساچىن يايىپ يىغلاڭ قىزلار
بۇ بەگلەر قالغان ئوخشايدۇ.

قۇتۇلمىدىم غەمدىن قېچىپ،
كىمگە يىغلاي سىنەم ئېچىپ.
ئاتلىرى كەلدى مۇندا كېچىپ،
بەگلەر قالغانغا ئوخشايدۇ.

تاقىتىم يوق سائەت زامان،
ئايرىلىشنىڭ ئوتى يامان.
بۇگۈن بولدى ئاخىر زامان،
بەگلەر قالغانغا ئوخشايدۇ.

بېشىمغا چۈشتى قارا كۈن،
بولدى مېنىڭ ھالىم زەبۇن.
يىگىتلىرى كەلدى غەمكىن،
بەگلەر قالغانغا ئوخشايدۇ.

بەگ ئوردىسى قالدى خالى،
مەن غېرىبىنىڭ كەتتى ھالى.
ھوشۇر بەگنىڭ يوق ماجالى،
بەگلەر قالغانغا ئوخشايدۇ.

ھەر كىشىگە يەتسە ئەجەل،
دەم ئۈزۈرغىلى قويماس مەھەل.
قان يىغلىغىن ئەي گۈل ئەسەل،
بېگىم قالغانغا ئوخشايدۇ.

يىگىتلەر ھوشۇر بەگنى ئارىغا ئېلىپ ئوتتىلەر. گۈلئە

سەل ئايىمنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، كۆزلىرىدىن يامغۇردەك ياش تۆكۈپ، يىگىتلەرگە قاراپ بۇ سۆزنى ئېيتاتتى:

نەزم

كېچە - كۈندۈز كۆزۈم ئۈنىڭ يولىدا،
خەۋەر بېرىڭ بەگلىرىم، سۇلتانىم قېنى؟
ھەمرا بولۇپ يۈرگەن ساغى - سولىدا،
خەۋەر بېرىڭ بەگلىرىم، سۇلتانىم قېنى؟

قايسى تاغدا قالدى، قايسى چوللەردە،
بەگلەر قالدى قانداق كۈلپەت، كۈنلەرگە،
مورۇۋەت ئەيلىگىز مسكىن قۇللەرگە.
خەۋەر بېرىڭ بەگلىرىم، سۇلتانىم قېنى؟

ئەلقىسسە، ئۇل ئەسلىخان ئايىمدىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ ھوشۇر بەگنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، باشقا چۈشكەن كۈنلەرنى بايان قىلىپ، بەگلەرنىڭ بەند بولغانلىغىنى داستان قىلىپ بۇ مۇخەممەسنى ئوقۇدى:

نەزم

گەمدى ئەھۋالىم نە بولغاي، بولمىسام جانىدىن جۇدا،
ئەل ۋە خەلقىمنىڭ غۇرۇرى - ئىككى سۇلتاندىن جۇدا.
كۆتىرىپ سانسىز يارانى كەلمىشىم ئاندىن جۇدا،
خەستە جانىم ئورتىنىپتۇ، جانۇ - جانانىدىن جۇدا،
چۈن سەدەپتەك قالمىسام ھەر گوھەرى كاندىن جۇدا.

بەگلىرىمدىن ئايرىلىپ ھەسرەتتە قالدىم، نەيلەيىن،

تۆتتى ئالەمنى تۇمان، زۇلمەتتە قالدىم، نەيلەيىن،
ھەجر دەشتىگە كىرىپ غۇربەتتە قالدىم، نەيلەيىن،
سەد ھەزار ماتەم تۇتۇپ كۈلپەتتە قالدىم، نەيلەيىن،
بولمىسۇن ھېچكىمكى مەندەك يارۇ-جانادىن جۇدا.

ھېچ ئىلاجىم يوق مېنىڭ، سۇندى قاناتىم قايرىلىپ،
نەيلەيىن غەم لايىغا پاتتى ئاياغىم تىرىلىپ،
سەلتەنەتلىك پادىشاھىمدىن دەرىغا ئايرىلىپ،
كېچە-كۈندۈز يىغلادىم قادىر خۇداغا يالبارىپ،
تاجۇ-تەختىم ئەگىسىدىن، بولمىسام جانىدىن جۇدا.

نەيلەيىن ئېيتاي دەسەم تىل ۋاھ زەبانىم ئۆرتەنۈر،
ھەر زامان يادىمغا يەتسە ئۇستىخانىم ئۆرتەنۈر،
كېچە-كۈندۈز چەككەن ئاھىمدىن جاھانىم ئۆرتەنۈر،
ئايرىلىپ سۇلتانلىرىمدىن بەلكى جانىم ئۆرتەنۈر،
ئۆلگۈنىم ياخشى ئىدى بولغۇنچە جانانىدىن جۇدا.

كېچەلەر ئۇتتا يېنىپ پەرۋانە بولغان ياخشىدۇر،
بىنەۋا مەجنۇن كەبى سوزانە بولغان ياخشىدۇر،
كويىدا ھەسرەت چېكىپ دىۋانە بولغان ياخشىدۇر،
خانۇ-مانىمدىن كېچىپ بىگانە بولغان ياخشىدۇر،
بولمىسۇن ھېچكىم ھوشۇر بەگدەككى سۇلتاندىن جۇدا.

گۈل ئەسەل ئايىم بۇ سوزنى ئىشىتىپ، ئۇزىنى تۇختىتالماي يىگىتلەرگە قاراپ زار-زار يىغلاپ بۇ سوزنى ئېيتقانلىرى:

نەزم

بېگىمگە خىزمەت قىلغانلار،
ئېتىنى ئېلىپ كەلگەنلەر.
ئىسلاھىم ئامان بولۇڭلار،
تۇرەمنى كۆرۈپ كەلگەنلەر

ئەمدى كىمدىن سوراغلارمەن،
يۈرەكنى ئوتتا داغلارمەن،
ماتەم تۇتۇپ يىغلارمەن.
باستى مېنى قايغۇ تاغلار.

خۇدانىڭ قىسمىتى شۇدۇر،
ئايرىلىشتىن بەتەر يوقتۇر،
باغرىم قاندۇر، كۆزۈم ياشتۇر،
بولدى ماڭا قارا كۈنلەر.

ھېچكىم كۆرمەس مېنىڭ ھالىم،
يىغلىمىغان بىلمەس ھالىم،
ئايرىلىشتۇر قاتتىق زالىم،
كۆزلىرىمدىن ئاققان قانلار.

گۈل ئەسەل دەر ئاشىق يارىڭ،
مەن بولۇپمەن يارى - زارىڭ،
رازىدۇرمەن بەرگەن تۇزۇم،
جاۋاپ بەردىم، بىرىڭ بەگلەر.

بۇ سوزدىن كېيىن يىگىتلەر يىغان ئىچىدە ئوز بارگاھىغا يۈرۈدىلەر.

يۈسۈپ بەگنىڭ قالدىرغاچ خان ئىسمىلىك سىڭلىسى يولغا مۇنتەزىر بولۇپ قاراپ تۇرار ئىدى. بېرتوپ ئاتلىقلارنى كۆرۈپ شاد - خۇرام بولۇپ، ئاكام كەلدى، ئالدىغا چىقىپ ھەدىيە - سوغات ئالىمىز دەپ، قىزلارغا قاراپ بۇ سوزلەرنى ئېيتقىنى:

نەزم

نازنىنلار يۈرۈڭ ئەندى ئالدىغا،
سوغات ئېلىڭ قىزلار، ئاكام كېلەدۇر.
ئىككىسىگە جانىم بولسۇن سەدىقە،
سوغات ئېلىڭ قىزلار، ئاكام كېلەدۇر.

ھەمرا قىلىپ نەچچە ياخشى يىگىتلەرنى،
قەددى شەمشات، ھۆسنى تازا گۈللەرنى،
شىكار قىلىپ مۇرغىزارلىق چوللەرنى،
سوغات ئېلىڭ قىزلار، ئاكام كېلەدۇر.

مېنىڭ ئاكام يىگىتلەرنىڭ ئاغاسى،
ئاگا تەگدى ئەل ۋە يۇرتنىڭ دۇئاسى،
جىلۋە بىرلە كورۇنۇر بىزگە قاراسى،
سوغات ئېلىڭ قىزلار، ئاكام كېلەدۇر.

بىرى بۇلبۇل ئېرۇر، بىرى غەزەلخان،
بىرى قاپلان ئېرور، بىرى ئارسلان،
بىرى روھى راۋان، بىرى تەندەجان
سوغات ئېلىڭ قىزلار، ئاكام كېلەدۇر.

قالدىرغاچ دەر: سىزلەر مېنىڭ يولداشىم،
كېچەلەردە ھەمدەم، كۈندۈز سىرداشىم،
يۈسۈپ - ئەھمەد ئېرۇر ئىككى قېرىنداشىم،

سوغات ئېلىك قىزلار، ئاكام كېلەدۇر.

ئەلقىسسە، قالدىرغاچ خان ئايىم قىزلار بىلەن ئالدىغا چىقـ-
تىلەر، ھوشۇر بەگنى يىگىتلەر كوتىرىپ، يېتىن كەلدى. قالدىرغاچ
ئايىم بەگلەرنىڭ ئاتلىرىنى تونۇپ، كوڭلى بۇزۇلۇپ ساچلىرىنى
يۇلۇپ، پەلەكتىن شىكايەت ئەيلەپ، خۇن جىگىرىدىن بۇ سوزلەر-
نى ئېيتقىنى:

نەزم

دات - پەريات، شۇم پەلەكنىڭ دەستىدىن،
كەر بالادا يىغلاپ قالغان ئوخشايدۇ.
قان يىغلىدىم ئاكىلىرىم دەردىدىن،
زۇلۇم بىرلە جەۋرى تارتقان ئوخشايدۇ.

ھىجران ئوقى ئۇستىخانغا يېتىپتۇ،
بادى ئەجەل ئىمارەتنى بۇزۇپتۇ.
ئېزىز تەندىن شىرىن جانىم چىقىپتۇ،
قىزىل قانلار يۇتۇپ قالغان ئوخشايدۇ.

قالدىرغاچ دەرت ئېيتەي، باغرىم ئېزىلدى،
ئۇشبۇ قىسمەت بىزگە ئەندى يېزىلدى،
ۋاقىت يېتىپ جان - جىسمىدىن ئۇزۇلدى،
ساچىن يايىپ، قارا تۇتقان ئوخشايدۇ.

ئەلقىسسە، يىگىتلەر ھوشۇر بەگ سەردارنى كوتىرىپ، قال-
دىرغاچ ئايىمنىڭ ئالدىدىن ئوتتى. قالدىرغاچ ئايىم بۇ يىگىت-
لەردىن ئاكىلىرىنى سوراپ دەرت - سوز بىلەن، خۇن جىگىرىدىن
چىقىرىپ بۇ بېيتنى ئوقىدى:

نەزم

بىللە كەتكەن نەۋ جۇۋانلار،
بەگ يۈسۈپنى نەيلەدىڭلار؟
يۇرت ئىگىسى - بەگلەر، خانلار،
بەگ ئەھمەدنى نەيلەدىڭلار؟

خازان بولدى گۈلىستانىم،
ھەلەك ياقتى ئۈستىخانىم،
قولدىن كەتتى بۇ دەۋرانىم،
بەگ يۈسۈپنى نەيلەدىڭلار؟

تاقىتىم يوق كۈندۈز - كېچە،
مەن ھالىمغا يىغلاي شۇنچە،
غەم يىگەيمەن قاچانغىچە،
جان ئاغامنى نەيلەدىڭلار؟

ئەمدى قىلاي ئىزدىن تاۋاپ،
ھەلەك قىلدى باغرىم كاۋاپ،
قالدىرغاچقا بەرگىن جاۋاپ،
بەگ ئاكامنى نەيلەدىڭلار؟

يىگىتلەر جاۋاپ بېرەلمەي بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئۆتۈپ كەتتى. قالدىرغاچ ئايىم ئانىسى لەئلىخان ئايىمنىڭ قېشىغا كىرىپ، ۋەقەنى بىرمۇ - بىر بايان قىلىپ، خۇن جىگەردىن ما-ھار بۇلۇتتەك ياش تۆكۈپ، بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

بۈگۈن ساڭا ئاخىر زامان بولۇپتۇ،
يىغلا ئانا، گۈلزارىڭدىن ئايرىلدىڭ.
قارا كوزگە قان ۋە ياشلار تولۇپتۇ،
يىغلا ئانا، گۈلزارىڭدىن ئايرىلدىڭ.

خازان بولدى خارەزمىنىڭ گۈلزارى
قۇرۇلۇپتۇ بۈگۈن مەھشەر بازارى،
جاندىن ئۆتتى جۇدالىقنىڭ ئاھ ـ زارى.
يىغلا ئانا، شۇڭقارىڭدىن ئايرىلدىڭ.

كوزۈڭنىڭ روشەنى، جانىڭنىڭ راھەتى،
سۆيگەن قوزۇڭ، خۇدا بەرگەن دولەتى،
كېچە ـ كۈندۈز ھەممىمىزنىڭ ئۈلپەتى،
يىغلا ئانا، قوچقارىڭدىن ئايرىلدىڭ.

ئىسپەھانىنىڭ ئەل ـ خەلقىغە باش بولغان،
شان ـ شوھرەتى يات ئەللەرگە پاش بولغان،
ئېزىز باشلار چۆللەر ئارا تاش بولغان،
يىغلا ئانا، گۈلزارىڭدىن ئايرىلدىڭ.

قالدىرغاچ دەر كويۇپ كەتتى بۇ جانىم،
بىر ئاھ ئۇرسام كوككە يېتەر ئەپغانىم،
يۇسۇپ ـ ئەھمەد! قېنى ئىككى سۇلتانىم؟
مەن ئاكامدىن، سەن بالاڭدىن ئايرىلدىڭ.

لەئلى خان ئايىم قىزىغا تەسەللى بېرىپ، ئاكاڭ ئامان بارىدۇر، بىر كۈنى يېتىپ كېلىدۇ دەپ، دەرت سوز بىلەن خۇن جىگىرىدىن چىقىرىپ بۇ بېيىتلەرنى ئوقىدى:

نەزم

نالە قىلىپ بۇ جانىمنى كويدۇرمە،
كوپ يىغلىما، ئاكاڭ ئامان كېلىدۇ.
كوپ يىغلىبان رەڭگى - روييۇڭ سولدۇرما،
كوپ يىغلىما، ئاكاڭ ئامان كېلىدۇ.

نە سەۋەبتىن چەكتىڭ ئاھۇ - نىدامەت،
كىمدىن چۈشتى ساڭا ۋەھمى قىيامەت،
سەن يىغلىساڭ دۈشمەن قىلار مالامەت،
كوپ يىغلىما، ئاكاڭ ئامان كېلىدۇ.

ئاكاڭ كەتتى شىكار قىلىپ چوللەرگە،
گەشت①ئەيلەپ مۈرىسزارلىق كوللەرگە،
بالام، سالما مېنى بۇنداق ھاللەرگە،
كوپ يىغلىما، ئاكاڭ ئامان كېلىدۇ.

لەئلىخان دەر: كوپ يىغلىما بۇزامان،
ئاكاڭ سېنىڭ ئامان كېلۇر بى گۇمان،
سىپاھلارنىڭ پىرىدۇر شاھى مەردان،
كوپ يىغلىما، ئاكاڭ ئامان كېلىدۇ.

① گەشت — ساياھەت.

لەئلى خان ئايىم بۇ سوزنى ئېيتىپ تۈرغاندا گۈل ئە-
سەل ئايىم ماتەمدار بولۇپ، چېچىنى يېيىپ، زار - زار يىغلاپ
كىرىپ كەلدى. لەئلىخان ئايىم كېلىن، قىزلىرىغا قاراپ ئۆزىنى
توختىتىپ ئالالماي، دەرت - سوز بىلەن بۇ بېيتنى ئوقىدى:

نەزم

كوزۈمگە كورۈنمەس بەگلەر قاراسى،
قارا كىيىپ كېلىپتۇ بالامنىڭ دوستى،
سەندىن كېلۇر مىكىن بالامنىڭ ئىسى،
ھەممە كەلدى، مېنىڭ ئوغلۇم كەلمىدى.

بالام ئەرزى - ھالىنى ئېيتايمۇ ساڭا،
ئوۋغا كەتتى كېچەش قىلمايىن ماڭا،
نېچۈك سەۋدا چۈشۈپتۇر بىلمىدىم ئاڭا،
ھەممە كەلدى، مېنىڭ ئوغلۇم كەلمىدى.

مۇندىن كېيىنىپ پەيمانىسى تولدىمۇ؟
قىزىلگۈللەر ئېچىلماستىن سۇلدىمۇ؟
ئاقىۋەت قىسمەتى شۇنداق بولدىمۇ؟
ھەممە كەلدى، مېنىڭ ئوغلۇم كەلمىدى

ئېلىپتەك قامىتىم نۇندەك ئىگىلدى،
بىزگە بۈگۈن ئاي ۋە كۈنلەر تۇتۇلدى،
بەگلىرىمنىڭ ھالى بۈگۈن نە بولدى؟
ھەممە كەلدى، مېنىڭ ئوغلۇم كەلمىدى.

پەلەك سالدى بىزگە قايغۇ - ئەلەمنى،
كىمگە بېرىپ كورسىتەيىن سىنەمنى،
يانا كورمەك بولۇر مىكىن بالامنى،
ھەممە كەلدى، مېنىڭ ئوغلۇم كەلمىدى.

لەيلى خانىنىڭ كويتۇر دەردى ناھانى،
يۈرەگىمدە قالدى داغۇ - ئارمانى،
ئىككى بالام خارەزمنىڭ سۇلتانى،
يىگىتلىرى كەلدى، ئوغلۇم كەلمىدى.

ئەلقىسسە، ئىبر ئەلىخان ھۇشۇر بەگ سەردار يىگىتلىرى بىلەن كەلگەنلىگىنى ئاڭلاپ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ كوردىلەر كىم، ھۇشۇر بەگنىڭ تامام ئەزاسى قان بولۇپتۇر. يۇسۇپ - ئەھمەدلەر- نىڭ ئاتلىرى بوش. ئىبرئەلىخان بۇنى كورۇپ، يۇسۇپ-ئەھمەدلەر- نى سوراپ زار-زار يىغلاپ خۇن جىگەرىدىن بۇ مۇخەممەسنى ئوقىدى:

نەزم

گۈل يۈزۈگنى سېغىنارمەن، قەدىردانىم جان بالام،
تەندىكى قۇۋۋەت - مادارىم، روھ - راۋانىم جان بالام،
قامەتى رۇستەم سۇپەتلىك پەھلىۋانىم جان بالام،
مەھرىمى جانۇ - دىلىم، ئارامى جانىم جان بالام،
قايسى بىر دەردىڭنى ئېيتاي، مېھرىبانىم جان بالام.

قىرىق يىگىتنىڭ پادىشاھى بىر ئەجەپ پالۋان ئىدىڭ،
خارەزمنىڭ شەھرىگە سەن بىر ئېزىز مېھمان ئىدىڭ،
ھەمزەئى ئاباس يەگانىغ ساھىبى مەيدان ئىدىڭ،
ئوزگىلەرگە بەگ ئىدىڭ، بەلكى ماڭا مېھمان ئىدىڭ.

قايسى بىر دەردىمنى ئېيتاي، مېھرىبانىم جان بالام.

ئايرىلىپ سەندىن بالام بىچارە بولدۇم تەلمۈرۈپ،
يۈرۈگۈمگە ئوت چۈشۈپ، ئەفگارە بولدۇم تەلمۈرۈپ.
مەن غېرىپ دىلخەستە نەيلەي غەمدە قالدىم ئاھ ئۇرۇپ.
دەردىمە تاپماي داۋا بىچارە بولدۇم تەلمۈرۈپ،
قايسى بىر دەردىمنى ئېيتاي، مېھرىبانىم جان بالام.

ئى كۆزۈمنىڭ روشەنى، زۇلمەتتە قالدىم، يىغلايىن.
باغى ئۆمرۈم گۈلشەنى، ھەسرەتتە قالدىم، يىغلايىن.
داغى ئارمان بىرلە ھەم كۈلپەتتە قالدىم، يىغلايىن.
ئېسىر ئەلىخان مەن ئۆزۈم مېھنەتتە قالدىم، يىغلايىن.
قايسى بىر دەردىمنى ئېيتاي مېھرىبانىم جان بالام.

ئېرئەلىخان باشلىق ئۇرگەنچ، خارەزمنىڭ ۋە خىۋەنىڭ چوڭ-كىچىك ھەممىسى يۈسۈپ - ئەھمەدلەر ئۈچۈن ماتەمدار بولدىلەر.

ئەلقىسسە، ئەمدى يۈسۈپ - ئەھمەدلەردىن سۆز ئېشىتمەك كېرەككى، دۈشمەنلەر بۇلارنى ئاتتىنىڭ ئالدىغا سېلىپ، باشلىرىغا يامغۇردەك قامچا ياغدۇرۇپ، تۈرلۈك ئازاپلارنى سېلىپ ئېلىپ كېتىپ بارار ئىدى. يۈسۈپ - ئەھمەدلەرنىڭ قول - پۇتلىرىغا تاش تېگىپ، تىرناقلىرى توكۈلدى، ئەھمەد بەگ ئاكىسى يۈسۈپ بەگكە قاراپ ھەسرەت سۆز بىلەن خۇن جىگىرىدىن بۇ بېيتلەرنى ئوقىدى.

نەزم

يۈسۈپ ئاكا خەبەر ئالغىن ھالىمدىن،
قولۇم باغلىق، زۇلۇم بىرلە ئۆلۈرمەن.

قۇتۇلمىدىم باغرى قاتتىق زالىمدىن،
قولۇم باغلىق، زۇلۇم بىرلە ئۆلۈرمەن.

تاغدىن ـ تاغقا نەچچە ئاشىپ يۈگۈرۈپ،
تىرناقلىرىم تاشقا تېگىپ توكۈلۈپ،
مەجنۇن كەبى قامەتلىرىم بۈكۈلۈپ،
قولۇم باغلىق، زۇلۇم بىرلە ئۆلۈرمەن.

ئاياغىمغا تېگىپ ئېردى بىر تىكان،
ھۇندا چەكتىم ئاغرىشىدىن مىڭ پىغان.
نالىشىمدىن تىترەر ئىدى يەر ـ جاھان،
قولۇم باغلىق، زۇلۇم بىرلە ئۆلۈرمەن.

روھىم پەرۋاز ئېتەر مېنىڭ تېنىمدىن،
كۈندە يۈزمىڭ ئازاپ ئۆتەر جېنىمدىن،
ئاياق بېسىپ يۈرەلمەيمەن يولۇمدىن،
قولۇم باغلىق، زۇلۇم بىرلە ئۆلۈرمەن.

ئەھمەد بەگنىڭ ھېچكىم كەلمەس قاشىغا،
دەريا تولۇر كوزىدىن ئاققان ياشىغا،
يامغۇر كەبى قامچا ياغار باشىغا،
قولۇم باغلىق، زۇلۇم بىرلە ئۆلۈرمەن.

ئەلقىسسە، يۈسۈپ بەگ ئەھمەد بەگدىن بۇ سوزنى ئىشىتىپ، ئەھمەد بەگنىڭ ھالىغا ئېچىنىپ، چىرىكلەرگە:

— مېني نىمە قىلساڭلار قىلىڭلار، ئەھمەد بەگنىڭ قولىنى

بېشىپ ئاتقا مىندۈرۈپ ئېلىڭلار دەپ، بۇ بېيىتنى ئوقۇدى[1]

نەزم

يىزلەر بىلەن ھەمرا بولغان چىرىكلەر،
ئەھمەد خاننى ئات ئۈستىگە مىندۈرگىل.
رەھمىڭ كەلسۇن بېگىمگە، ئەي يىزىتلەر
ئەھمەد خاننى ئات ئۈستىگە مىندۈرگىل.

زۇلۇم بىلەن مېھنەت چەكتى ئاھ ئۇرۇپ،
ئات ئالدىدا ئاياقلىرى چاك بولۇپ،
يىغلا ـ يىغلا كوزلىرىگە خاك تولۇپ،
ئەھمەد خاننى ئات ئۈستىگە مىندۈرگىل.

ماڭا بولدى دەردۇ ـ ئەلەم زىيادە،
ۋا ھەسرىتا، يېتەلمىدىم مۇرادە،
ئوزۇم باراي مىسرى غىچە پىيادە،
ئەھمەد خاننى ئات ئۈستىگە مىندۈرگىل.

يۇسۇپ بەگ دەر: ھېچكىم مەندەك بولمىسۇن،
يۇرىگىدە داغۇ ـ ئارمان قالمىسۇن،
ئەھمەد بېگىم كوزىگە ياش ئالمىسۇن،
ئەھمەد خاننى ئات ئۈستىگە مىندۈرگىل.

ئەلقىسسە، بۇ سوزنى ئىشتىپ دۇشمەنلەر يۇسۇپ بەگنىڭ بېشىغا قامچا بىلەن ئارقا ـ ئارقىدىن تازىيانە ئۇردى. يۇسۇپ بەگنىڭ بېشى يېرىلىپ نەچچە يەردىن قان راۋان بولدى. ئەھمەد بەگ بۇنى كورۇپ، ئاكىسىغا تەسەللى بېرىپ بۇ بېيىتلەرنى ئوقىدى:

نەزم

سىدقى دىلدا يىغلىشايلى خۇداغە،
ئايلانايىن يۈرگىل يۈسۈپ سۇلتانىم.
بىدا قىلاي ساڭا بوگۈن جانىمنى،
مەن ئايلاناي يۈرگىل يۈسۈپ سۇلتانىم.

مۇندىن بىزنى ئېلتەر شاھىنىڭ قاشىغە،
نەسەۋدالەر چۈشەر مەرتىنىڭ باشىغە،
رازى بولغىل خۇدانىڭ قىلغان ئىشىغە
ئايلانايىن، يۈرگىل يۈسۈپ سۇلتانىم،

مەنمەنلىكتىن بىزلەر كوردۇق بالانى،
يىغلايلى بىز ياد ئېتىپ قادىر خۇدانى،
بى ئەجەل چىقمايدۇ ئىنسانىنىڭ جانى،
ئايلانايىن، يۈرگىل يۈسۈپ سۇلتانىم.

بۇلبۇل يىغلاپ ئىستەر گۈلنىڭ رەختىنى،
خۇدا بەرسۇن ھەر بەندىنىڭ بەختىنى،
بىز ئالۇرمىز گۈزەلشاھىنىڭ تەختىنى،
ئايلانايىن، يۈرگىل يۈسۈپ سۇلتانىم.

قەددىم رۇستلاپ ئالماغلىققا چاغلادىم،
پەلەك زۇلمى بىرلە دايىم يىغلادىم،
يەنە يۈرمەكلىككە ھىممەت باغلادىم،
ئايلانايىن، يۈرگىل يۈسۈپ سۇلتانىم.

گەشت ئېتىپ كېزەرمەن تاغۇ - تۈزنى،
سۆزمە قىلاي كوزلىرىمگە ئىزنى،
بىز ئالۇرمىز گۈزەلشاھنىڭ قىزنى،
ئايلانايىن، يۈرگىل يۈسۈپ سۇلتانىم.

جانىم ئاكا ھىممىتىڭگە كوپ رەخمەت،
شاھى مەردان بولسۇن بىزگە ھىمايەت،
بۇ سۆزلەرنى ئېيتىپ ئوتتى بەگ ئەھمەد
ئايلانايىن، يۈرگىل يۈسۈپ سۇلتانىم.

ئەلقىسسە، چېرىكلەر بۇلارنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ:

— بۇلار بىر - بىرىدىن زىيادە باتۇرلار ئىكەن،— دەپ ھىلى ئازاپ بىلەن بۇلارنى ئېلىپ يۈردىلەر.

— بۇلار بەش ئاي دىگەندە ھەزرەت تېغىغا يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭدا ئۇچيۈز ئاتمىش ئەۋلىيانىڭ مەنزىللىرى بار ئىدى. يۈسۈپ - ئەھمەدلەر پىردەۋس پىرلەرنى شەپى كەلتۈرۈپ، زار-زار يىغلاپ خۇن جىگەرلىرىدىن چىقىرىپ، بۇ بېيتلەرنى ئوقىدى:

نەزم

پىرلەر ماكانى يالى ھەزرەت تاغى،
بۇ دۆر بىزگە يوللىرىڭ سېنىڭ.
ئاچىلىپتۇر گۈلشەن - باغلىرىڭ،
نەۋا ئوقۇر بۇلبۇللىرىڭ سېنىڭ.

يولۇم چۈشتى بۇ ياشىمدا،
غالىپ دۈشمەن قاشىمدا،

قايغۇ - مېھنەت باشىمدا،
جاراھەتتۇر شىرلىرىڭ سىنىڭ.

ھەممەڭلىكتىن كۆردۈم بالا،
بولمىدى بىزگە باغرىڭ پانا،
قىلمىدە دۇر ھەمدۇ - سانا،
قايدا پانادارىڭ سىنىڭ.

بىر گوھەر چەشمەڭ ① بار پەستە،
كۆرگەن ئادەملەر ھەۋەستە،
سۇ ئىچكەنلەر بولماس خەستە②،
شىپا دۇر سۇلىرىڭ سىنىڭ.

سەن - سەن تاغلار سۇلتانى،
غېرىبلەرنىڭ پۇشتىبانى،
ئۇلۇغ پىرلەر ماكانى،
ئىزىز دۇر باغرىڭ سىنىڭ.

سەندىن مەدەت بولسۇن ئاتا،
قىلغان ئىشىم بولدى خاتا،
يۇسۇپ يىغلار يادى خۇدا،
كۆپتۇر پىرلىرىڭ سىنىڭ.

دۈشمەنلەر يۇسۇپ بەگ - ئەھمەد بەگلەرنى يالى ھەس-
رەت تېغىدىن ئۆتكۈزۈپ شۇ يۇرگەنلىرىچە ئىككى ئايدىن كېيىن

---

① چەشمە — بۇلاق.
② خەستە — كېسەل، ئاغرىق.

"ئەزەل" دېگەن تاغقا ئېلىپ كەلدى. بۇ تاغنىڭ يېنىدا بىر دەريا بار ئىدى، ئۇن كېچە - كۈندۈز شۇ دەريا ياقىسىدا قو- نۇپ، ئەتىسى بەگلەرنى يەنە بىر تاغنىڭ تۆپىسىگە ئېلىپ چىق- تى. ئۇ يەردىن يەنە ئىككى - ئۈچ چاقىرىم يول يۈرگەن ئى- دى، مىسىر شەھىرىنىڭ چىنار دەرەخلىرى كۆرۈندى، يۈسۈپ بۇنى كۆرۈپ، كۆڭلى بۇزۇلۇپ ئەھمەد بەگكە - قاراپ خۇن جىگىرىدىن بۇ سوزنى ئېيتقانلىرى:

نەزم

كۆزۈڭ ئاچقىن بەگ ئەھمەد خان،
يېزىتىنىڭ شەھىرىگە كەلدۇق.
سەن - سەن مېنىڭ جىگەر بەندىم،
يېزىتىنىڭ شەھىرىگە كەلدۇق.

قىرىق يىگىتىمدىن ئايرىلىپ،
سۇندى قاناتىم قايرىلىپ،
دۈشمەنلەرگە بەندە بولۇپ،
يېزىتىنىڭ شەھىرىگە كەلدۇق.

بېشىمدا ھىجران بالاسى،
تېنىمدا كۈلپەت ياراسى،
كۆرۈندى مىسىر قاراسى،
يېزىتىنىڭ شەھىرىگە كەلدۇق.

خازان بولدى لالە - زارىم،
جاندىن ئۆتتى ئاھۇ - زارىم،

قولدىن كەتتى ئىختىيارىم،
يەزىتنىڭ شەھرىگە كەلدۇق.

خەۋەر بەرمەي يىگىتلىرىم،
ئىگەرسىز مىنىپ ئاتلىرىم،
زەنجىر چۈشتى بويۇنلىرىم،
يەزىتنىڭ شەھرىگە كەلدۇق.

ئەھمەد بىگىم - جىگەر بەندىم،
دەردى مېھنەتكە ئۇلاندىم،
ھەسرەت بىلەن قان يىغلادىم،
يەزىتنىڭ شەھرىگە كەلدۇق.

بىلمىدىم ھالىم نە بولۇر،
دۈشمەن بىزنى چاھقا[1] سالۇر،
شۇ كورۇنگەن مىسىر بولۇر،
يەزىتنىڭ شەھرىگە كەلدۇق.

بېشىم ئوزرە غەم تاغلىرى،
يۈرەكتە قالدى داغلىرى،
كورۇندى مىسىر باغلىرى،
يەزىتنىڭ شەھرىگە كەلدۇق.

يۇسۇپ بەگنىڭ باغرىدىن داغلاپ،
دۈشمەن بىزنى مەھكەم باغلاپ،
ياش ئورنىدا قانلار يىغلاپ،
مىسىر شەھرىگە كەلدۇق.

---

(1) چاھ — زىندان.

ئەلقەسسە، بۇ تاغدىن ئۆتۈپ بىر بۇلاقنىڭ بېشىغا كېلىپ چۈشتى. دۈشمەنلەر بەگلەرنى دەرەخكە باغلاپ قويۇپ، گۆزەلشاھقا نامە يازدىلەر. خەتنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىدى: «ئى پادىشاھىم! دولىتىڭىز يار بولۇپ، يۇسۇپ بەگ بىلەن ئەھمەد بەگلەرنى تۇتۇپ كەلدۇق. تىرىك ئېلىپ بارىمىزمۇ ياكى بېشىنى ئېلىپ بارىمىزمۇ؟» بۇ نامىنى بىر چېرىك ئېلىپ، نەچچە چاقىرىم يول يۈرۈپ مىسىر شەھرىگە كەلدى ـ دە، گۆزەلشاھقا تۇتۇپ بەردى. گۆزەلشاھ خۇشۋاقت بولۇپ، نامە ئېلىپ بارغان بەدەرەككە كوپ ئىنئام بەردى، ئاندىن ھوكۇم قىلدىكى: "تىرىك ئېلىپ كېلىنسۇن، قانداق ئادەم ئىكەنلىگىنى بىر كورەي، پۇتۇن خەلقى ـ ئالەمگە سازايى قىلاي" دېدى. جاللاتلار دەرھال يۇسۇپ ـ ئەھمەدنى شەھەرگە ئېلىپ كەلدى. ئاگ-غىچە گۆزەلشاھنىڭ ئۇچيۇز ئاتىمىش سەركەردىسى ۋە پۇتۇن شەھەر خەلقى جەم بولدى. گۆزەلشاھ كېلىپ بۇلارنىڭ ئاتلىرىنى سورىدى. مىرزا ئەھمەد ئەييار:

— چوڭىنىڭ يۇسۇپ، كىچىگىنىڭ ئەھمەد، دەپ جاۋاپ بەردى.

گۆزەلشاھ يىگىتلەرگە قاراپ:

— سىلەر قەيەرلىك؟ يۇرتۇڭلارنىڭ ھاۋاسى قانداق؟ ئەل ـ خەلقىڭلارنىڭ يېمەك ـ ئىچمىگى، كىيىش ـ تۇرۇشى قانداق؟ دەپ سورىدىلەر. يۇسۇپ بەگ ئوز خەلقى ۋە ئوز يۇرتىنى تەرىپلەپ مۇنداق دېدى.

نەزم

شاھىم، بىزنىڭ ئەل ۋە يۇرتىنىڭ
خۇش ئوتىدۇ ياز ـ قىشلىرى.

باغىمىزنى باغۋەن باقۇر،
مۆلدىكتۇر دەرەخلىرى.

قىزلىرى ئۆيدە ياتۇر،
يىگىتلىرى ئوقيا ئاتۇر،
قىز - جۇگانلار سوھبەت قىلۇر،
زوقى ساپا دۇر ئىشلىرى.

ناز بىرلە باقار قايرىلىپ،
يىگىتلەرنىڭ كوڭلىن ئېلىپ،
باغقا كىرەر قولىن سىلىپ،
بىزنىڭ ئەلنىڭ بۇ ئىشلىرى.

كورگەننىڭ چىنىنى داغلىغان،
گويا پەرى دەپ چاغلىغان،
تىللا كەمەرلەر باغلىغان،
ئاياغىدا كىپىشلىرى.

بىدۇ - ئاتلار شوخ ئويناقلار،
ھەر چاپقاندا كوكتىن ئوتەر،
دە بۇل قاقىپ ئوردەك ئۇچار،
بەلەن پەرۋاز دۇر قۇشلىرى.

ئاپپاق قاردۇر تاغ باشلىرى،
ياقۇت - مارجان ھەرتاشلىرى،
باغ - ئېتىزدۇر ھەم قاشلىرى،

بۇغداي گۈرۈچدۇر ئاشلىرى.

ئۈرگەنچتە ئەسقەر تاغى،
يىگىتلەرنىڭ چاھار باغى،
خۇش ئۆتىدۇ ھەربىر چاغى،
ئويناپ - كۈلۈشتۇر ئىشلىرى.

خەۋەر بەرسەم بوگۈن مۇندىن،
لەشكەر كېلۇر بىلگىن ئاندىن،
ئالتە پاتمان گۈرزە تۇتۇپ
ھايال يوقتۇر كېلىشلىرى.

قۇلاق سال، گۈزەلشاھ خومپەر،
قايتىپ ساڭا قىلسام سەپەر،
ھەر يىگىتىم مىڭنى قىرار،
ئىسپھانىنىڭ قىلىچلىرى.

كوڭۈل ئىچرە ئارمان بىسيار،
كەتتى بىزلەردىن ئىختىيار،
مەيدان ئىچرە رۇستەمچە بار،
يىگىتلىرىمىنىڭ تۇرۇشلىرى.

ھېچكىم مېنىڭ ھالىم بىلمەس،
بۇ زالىملار كوزگە ئىلماس،
ئەجەل يەتمەي كىشى ئولمەس،
ئاقتۇرما كوزۇمنىڭ ياشلىرى.

بىر تونقۇزدىن ياراغىدۇر،
جانىدا يۈزمىڭ داغىدۇر،
مېنىڭ ئۈچۈن قان يىغلايدۇر،
شاھى قىرى، شاھ ياشلىرى.

يۇسۇپ بەگ دەر: شۇدۇر ئىشىم،
خۇداغا يەتكەي نالىشىم،
ئازات بولسا بەندە باشىم،
ھاسىل بولۇر ئارمانلىرى.

ئەلقىسسە، گۆزەلشاھ بۇ سوزلەرنى ئىشتىپ دەرغەزەپ بولۇپ: «ھەمزە مىرشاپنى چاقىرىپ كېلىڭلار!» دىدى. جاللاتلار ھەمزىنى چاقىرىپ كەلدى. گۆزەلشاھ دىدىلەركىم:

— بۇلارنى ئېلىپ بېرىپ زىندانغا تاشلىغىن، كىم بۇلارغا بىر قاچا سۇ، بىر لوقما تائام بەرسە ئۇنى يەر-يۈزىدىن يوق قىلىمەن.

ھەمزە مىرشاپ «خوپ بولغاي!» دەپ، بۇلارنى زىندانغا تاشلىدى. بۇلار زىنداننىڭ ئىچىگە قارىسا يالغۇز بىر ئاقساقال، نۇرانە كىشى ئولتۇرۇپتۇ. يۇسۇپ - ئەھمەدلەر «ئەسسالامۇئەلەيكۇم» دەپ بوۋايدىن ھال-ئەھۋال سوراشتى.

يۇسۇپ بەگ:

چاھ ئىچىدە ياتقان بوۋا،
قەيەر بولۇر جايىڭ سېنىڭ.
بەندە بولغان ئەي بىناۋا،
قەيەر بولۇر جايىڭ سېنىڭ.

بوۋاي قەمبەر:

ئىرادە بىلەن چۈشكەن بەگلەر،
شول بولۇر جايىم مېنىڭ.

ئارمان بىلەن چۈشكەن بەگلەر،
شول بولۇر جايىم مېنىڭ.

يۈسۈپ بەگ:

كېلىڭ بوۋا كورۈشەيلى،
يات بولساقمۇ تونۇشايلى،
نەچچە ۋاقىتتۇر سورۇشەيلى،
قەيەر بولۇر جايىڭ سېنىڭ.

بوۋاي قەمبەر:

كېلىڭ بالام كورۈشەيلى،
قېرىدىلىقتا تونۇشايلى،
بىر يىل بولدى مەن چۈشكەلى
شول بولدى جايىم مېنىڭ.

يۈسۈپ بەگ:

بارمۇ سېنى مۇندا كورگەن،
كورۈپ ساڭا ھەمدەم بولغان،
نىچۈك زاتسەن پەلەك ئۇرغان،
نە بولدى گۇنايىڭ سېنىڭ.

بوۋاي قەمبەر:

ئوز ئېلىمدە سۇلتان ئىدىم،
ئالەم كەزگەن كارۋان ئىدىم،
گۇنەلشاھ چۈشىن ئورۇدۇم،
شول بولدى گۇناھىم مېنىڭ.

يۈسۈپ بەگ:

نە سەۋەپتىن ئازاپ تارتتىڭ،
ساقالىڭنى ھەم ئاقارتتىڭ،
شاھنىڭ چۈشىن نىچۈك ئېيتتىڭ،

نە بولدى گۇناھىڭ سېنىڭ.

بوۋاي قەمبەر:

يۇسۇپ - ئەھمەت كېلۇر دىدىم،
تاجۇ-تەختىڭ ئالۇر دىدىم،
سېنى چاھتا سالۇر دىدىم،
شول بولدى تەبىرىم مېنىڭ.

يۇسۇپ بەگ:

ئېتىم يۇسۇپ، سەرسانىمەن،
بەندە زارى ھەيرانىمەن،
خارەزمىنىڭ سۇلتانىمەن،
ئورگەنچتۇر جايلارىم مېنىڭ.

بوۋاي قەمبەر:

ئەرزىم ئىشىت ماھى - ئەنۋەر،
ئېتىم سورىساڭ بوۋاي قەمبەر،
قىلغان ئىشىم مۇشكۇل سەپەر،
چىن - ماچىندۇر جايلارىم مېنىڭ.

ئۇلار بىر - بىرى بىلەن ھال - ئەھۋال سوراشتى، سىرلىرىنى بىر - بىرلىرىگە ئېيتىشتى.

ئەلقىسسە، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئەھمەد بەگ كېسەل بولۇپ قالدى. ماجاللىرى يوق، كوزىنى ئاچارغا تاقەتلىرى قالمىدى. يۇسۇپ بەگ ئىنىسى ئەھمەد بەگكە قاراپ رەھىمى كېلىپ كوڭۇللىرى بۇزۇلۇپ، ئوزىنى توختىتىپ ئالالماي، غەم - غۇسسە بىلەن بۇ سوزنى ئېيتقانلىرى:

نەزم

ئىسكەم رەھىم ئەيلىگىن ئاققان يېشىمغا،

بىر بېشىمدا يۈزمىڭ تۈرلۈك ئەلەم بار.
غېرىبلىقتا ھېچكىم كەلمەس قېشىمغا،
نە ئاتا بار، نە ئانا بار، ئاغام بار.

ئەۋۋەلدە بۇ دۇنياغا كەلمىگەي ئىدىم،
سېنى بۇ دەرتتە كورمىگەي ئىدىم،
ئىلاجىم يوق، بۇ يەردە تۇرمىغاي ئىدىم،
يىراقىدا قان يىغلىغان كوزۇم بار.

بۇ زىنداندا ئادا بولدۇم نەيلەيىن،
بادى خازان بىلەن سولدۇم نەيلەيىن،
قەقنۇس كەبى كويۇپ قالدىم نەيلەيىن،
بىر باشىمدا كۈندە يۈز مىڭ ئەلەم بار.

ئەھمەد ئىدى مېنىڭ بۇندا ھەمدەمىم،
ئۇنى كورسەم تازا بولۇر ھەر دەمىم،
كۈندىن - كۈنگە بەتەر بولدى ئەلەمىم،
ھېچ چارەم يوق سەندىن ئۆزگە كىمىم بار؟

ئەھمەد خانىم سېنىڭ ئۈچۈن يىغلايمەن،
بۇ جانىمنى ساڭا قۇربان قىلايمەن،
يىراقىڭدا ئەندى كويۇپ ئولۇر مەن،
پىدا قىلۇر ساڭا يالغۇز جېنىم بار،

يۈسۈپ بەگ دەر: يىغلاپ بولدى باغرىم قان،
غېرىبلارغا ئىگەم ئۆزۈڭ مېھرىبان،

كەجرەپتار① پەلەكتىن ماكانىم زىندان،
قان يىغلارمەن كوزدىن ئاقتان يېشىم بار.

بوۋاي قەمبەر بۇلارغا تەسەللى بەردى. ئۇ يانچۇقىدىن بىر ھالتىسلى چىقىرىپ، ئۇنىڭدىن قوناقچىلىك دۇردىنى ئېلىپ ئەھمەد بەگكە يېگۈزدى، ئەھمەد بەگ ئۇخلاپ قالدى. سۇبھى ۋاختىدا ئەھمەد بەگ كوزىنى ئېچىپ بۇلارغا قارىدى. بوۋاي قەمبەر بىلەن يۇسۇپ بەگ خوشال بولدىلەر. ئەھمەد بەگ ئېيتتىلەر كىم:

— قەمبەر ئاتا، بۇ كېچە سەھەر بىر چۈش كوردۈم، - دېدى.

بوۋاي قەمبەر دېدىلەركىم:

— بالام كورگەن چۈشىڭىزنى ماڭا بايان ئەيلىڭىز، دېدى.

ئەھمەد بەگ كورگەن چۈشىنى بوۋاي قەمبەرگە بايان قىلىپ بۇ سوزنى ئېيتقانلىرى:

نەزم

ئاتا، كېچە ياتار ئىدىم، بىر ئەھۋال كوردۈم،
ئېرانلار كەلدىلەر قېشىمغا مېنىڭ.
شۈكرى، ھامان سەھەت تېپىپ ئورنۇمدىن تۇردۇم،
تىللا كەمەر باغلادىلەر بېلىمگە مېنىڭ.

كوپ مۇناجات قىلدىلەر ئاسمانغا بېقىپ،
مېنىڭ ئۈچۈن كوزلىرىدىن ياشلىرى ئېقىپ،
بۇ زىندانىنىڭ ئىچىگە چىراغلار يېقىپ،
ئىككى چىراق تۇتتازدىلەر قولۇمغا مېنىڭ.

---

① كەجرەپتار پەلەك — تەتۈر ئايلانغۇچى پەلەك.

سەھەر ۋاختى كورسەتتىلەر ماڭا كارامەت،
ئۇلار قىلغان دۇئالەر بولدى ئىجابەت.
مۇرادىمنى خۇدا قىلدى كىپايەت،
كېلىپ رەھىم قىلدىلەر يېشىمغا مېنىڭ.

بەگ ئەھمەد زىنداندا جاپا چەكتىلەر،
كوزلىرىدىن قان ياشىن تولا توكتىلەر،
ئېيتىپ بېرىڭ بۇۋا بۇ كىملەر ئىدىلەر،
چەمەنى بولۇپ كىردىلەر چۇشۇمگە مېنىڭ.

بوۋاي قەمبەر ئەھمەد بەگنىڭ چۇشىگە تەبىر بەرمەك ئۈچۈن ھەل سوزنى ئېيتقانلىرى:

نەزم

ئول بالام كەلگەن قېشىڭغا سېنىڭ،
سۇلتان ۋەيس قەرەن ئىدى جان بالام.
خۇش ئىپار چاچقان بېشىڭغا سېنىڭ
خۇدا سويگەن قۇللەر ئىدى جان بالام.

ئىككى چىراق بەردى شۇلار قولۇڭغا،
رەھىم ئەيلىدى ئىگەم سېنىڭ ھالىڭغا،
تىللا كەمەر باغلىغان سېنىڭ بېلىڭغا،
شاھى مەردان پىرىم ئىدى جان بالام.

يېڭىۋاشتىن ئاچماۋر سېنىڭ گۇللىرىڭ،
ناۋا قىلۇر باغلىرىڭدا بۇلبۇللىرىڭ،

ئۈنۈتۈلۈر ئاخىر بۇ كورگەن كۈنلىرىڭ،
پىرلەر ساڭا يار بولغاندۇر جان بالام.

سىنىڭ ئۈچۈن يۈرەك - باغرىن داغلىغان،
ئىرانلاردىن ساڭا مەدەت سورىغان،
يۈسۈپ بىلەن قەمبەر خۇداغا يىغلىغان،
ئۈنۈتۈلۈر ئاخىر بۇ كورگەن كۈنلىرىڭ.

بۇلار چۈشىنىڭ بۇ تەبىرىدىن خۇشۋاقىت بولۇشتى، ئەمما ئۈچەيلەن نىھايەن دەرىجىدە ئاش - نان تەڭلىگىنى تارتىپ، ئاچ قوساق ياتار ئىدىلەر.

ئەلقىسسە، باشقا سوز ئىشىتمەك كېرەككى، ھەمزە مىرشەب دېگەن پاشەپنىڭ ساھىپجامال بىر قىزى بار ئىدى، ئول قىزنىڭ ئىسمى قاراكوز ئايىم دەر ئىدىلەر. كېچە يېتىپ كوزى ئەمدى ئۇيقىغا بارغاندا بىر چۈش كوردى، چۈشىدە ھەزرەت ئەلى شاھى مەردانىنىڭ روھى-ناتىلىرى ھازىر بولۇپ: "ئەي، قاراكوز بالام، زىنداندا ئۈچ يارانلار تولىمۇ ئاش - نان تەڭلىگىنى تارتىپ قالدى، سەن ئۇلارنىڭ ئەھۋالىرىدىن خەبەر ئېلىپ تۇرغىل، ئۇلارنىڭ ئاتلىرى يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگ، بۇۋاي قەمبەر دۇر" دەپ غايىپ بولدى.

قاراكوز چۆچۈپ ئويغاندى - دە، بۇ چۈشتىن كوڭلىگە چىراغ يېنىدۇرغاندەك بىر مۇھەببەت پەيدا بولۇپتۇ. قىز خۇداغا شۈكرى قىلىپ، توققۇز نان، بىر كوزىدا قېتىق ئېلىپ كېلىپ زىنداننىڭ ئىچىگە قارىسا، ئاپتاپتەك ئىككى يىگىت ۋە بىر ئاقساقال كىشى ئولتۇرۇپتۇ. بۇلارنى كورۇپ، نان بىلەن قېتىقنى بىر ئارغامچىغا باغلاپ زىندانغا سالدى. بۇلار خۇشۋاقىت بولۇشۇپ، ناننى قېتىققا توگۇرۇپ يەپ شۈكرانىسىغا دۇئا قىلدىلەر. شۇ چاغدا قاراكوز يۈسۈپبەگنى كورۇپ جان دىلى بىلەن ئاشىق بولدىلەر.

ئاندىن بۇلار ھال-ئەھۋال سوراپ دەرد سوز بىلەن خۇن جىگەر-
لىرىدىن بۇ سوزنى ئېيتتىلارى:

نەزم

نە سەبەپتىن ئازغىنىپ چۈشتۈڭ زىندانغا،
قەددى سەرۋ نىھال، يۈزى تابان يىگىتلەر.
خاتىرىڭ بولمىش بۇندا ۋەيرانە،
كۆزىگە سەدەپ يەڭلىغ ئاب تولغان يىگىتلەر.

پەلەكنىڭ گەردىشى سىلىپتۇر بۇ كۈلپەتكە،
كېچە - كۈندۈز مېنى سالغىل خىزمەتكە،
خۇدا رەھمەت قىلىپ چىققىساڭ راھەتكە،
تەسەددۇقۇڭ بولاي پالۋان يىگىتلەر.

دۇنياغا مەغرۇردۇر ئول كىشى ۋەيران،
ھىجرىڭ ئوتى باغرىمنى ئەيلىدى بەريان،
يولۇڭدا ساڭا بولاي مۇشپىق، مېھرىبان،
سەبەبكارىڭ بولاي نەۋجىۋان يىگىتلەر.

مېنى سورىساڭ، ھەمزە مىرشەبنىڭ قىزىمەن،
جاھاندا ياخشىلارنىڭ يەككە ئوزىمەن،
كورگىنىم يوق بۇ دەمگىچە ئەركەك يۈزىمەن،
ساڭا ئوزۇم قۇربان قىلاي يىگىتلەر.

قاراكوز دەر: جاۋاپ بەرگىل سوزۇمگە،
نەزەر قىلىپ قاراپ تۇرغىل كوزۇمگە،

ھېچكىمسەنى تەك قىلمادىم ئۆزۈمگە،
ئىرجاۋاپ ئېيتىڭلار خوش زابان يىگىتلەر.

بەگلەر قاراكوزدىن بۇ سوزنى ئىشىتىپ: «ئەي قارا كوز، بىزنىڭ كوڭلىمىز بەك پەرىشان، بىزگە يىپ ئىگىرىدىغان چاقىڭىڭ بىر قانىتىنى، بىر پارچە يىلىم بىلەن ئېلىپ كېلىپ بەرسىڭىز، بىر دۇتار راسلاپ، سىزنىڭ شەنىڭىزگە بىر سوز ئېيتساق ئىدى» — دېدى. شۇ چاغدا قاراكوز ئايىم دەرھال ئويىگە يۈگرەپ بېرىپ، بىر چاقىنى سۇندۇرۇپ، كەكە بىلەن ئېلىپ كېلىپ زىندانغا تاشلاپ بەردى. بۇۋاي قەمبەر دۇتارنى راسلاپ، ئەھمەد بەگكە بەردى. يۇسۇپ بەگ زىنداندىن قاراكوزگە قاراپ، يۈرەك- باغرىنى داغلاپ، قاراكوزنىڭ ھەققىگە دەرد سوز بىلەن بۇ بېيتنى ئېيتقانلىرى:

نەزم

زىندان ئىچرە باغرىم يارادۇر،
مەن سېنى سويدۇم قاراكوز.
بىلمەيمەن بەختىم قارادۇر،
مەن سېنى سويدۇم قاراكوز.

سەن قىزىل باشلار گۈزەلى،
كەلگىل، سوھبەت تۈزەلى،
بىزگە قىسمەت ئەزەلى،
مەن سېنى سويدۇم قاراكوز.

قارا كوزۇڭ ھەم سۈزۈلۈر،
كەتسەڭ مەجلىس بۇزۇلۇر،

ھەجرىڭدە جانىم ئۈزۈلۈر،
مەن سېنى سۆيىدۇم قاراكۆز.

قاراكۆز قايسى ئەلنىڭ شاھىسەن،
كۆكنىڭ يورۇق ماھىسەن،
خەستە كۆڭلۈم ئارامگاھىسەن،
مەن سېنى سۆيدۇم قاراكۆز.

كەيگەن تونۇڭ زەر بابدۇر،
ئىشقىڭدا باغرىم كاۋابدۇر.
بىزنى سورىغان ساۋابدۇر،
مەن سېنى سۆيدۇم قارا كۆز.

ياتارمەن زىندان ئىچىدە،
ئازاپ چېكىپ كېچىدە،
ئويلاپ سېنى تاڭغىچە،
سېنى سۆيدۇم قارا كۆز.

چاق قانىتى بولدى سازىم،
يەتەرمۇ ساڭا ئاۋازىم،
سەن - سەن مېنىڭ سەرۋ نازىم،
سېنى سۆيدۇم قارا كۆز.

ئاشىق بولدۇم ئۆزۈڭگە،
قاشلىرىڭغا، كۆزۈڭگە،
تەشنا دۇرمەن سۆزۈڭگە.

سېنى سويدۇم قارا كوز.

يۇسۇپ بەگ دەر: يوقلا مېنى،
خاتىرىڭدا ساقلا مېنى،
ئونۇتمىغىل ئەسلا مېنى،
سېنى سويدۇم قارا كوز.

قارا كوز ئايىم بۇ سوزنى ئىشىتىپ خۇشۋاقىت بولۇپ ئويىگە قايتتى.

بۇلار قارا كوزنىڭ جامالىنى كورگەندىن كېيىن، بوۋاي قەمبەر: ماڭا ئاشىقدۇر، دىدى؛ يۇسۇپ بەگ: ماڭا ئاشىق، دىدى؛ ئەھمەد بەگمۇ: ماڭا ئاشىق، دىدى. قىسقىسى زىنداندا خىيالى تالاشلار بولدى. شۇ چاغدا يۇسۇپ بەگ:

— ئەي بوۋا، ئاڭلاق بولسا، بىز ئەھمەد بەگ بىلەن زىنداننىڭ بۇلۇڭىدا ياتايلى، قارا كوز كەلگەندە سىز كۇرۇنۇش قىلىڭ، شۇ چاغدا مەلۇم بولىدۇ، — دىدى.

بوۋاي قەمبەر خوپ دەپ ماقۇل بولدى. ئەرتىسى قاراكوز بىر توقاچ نان ۋە بىر قومرا قېتىق ئېلىپ كېلىپ زىندانغا سالدى. بوۋاي قەمبەر ئورنىدىن تۇرۇپ قارا كوزگە تازىم قىلدى، ئاندىن ئولتۇرۇپ نان بىلەن قېتىقنى راسا يىگىلى تۇردى. قارا كوز زىندانغا سىنچىلاپ قارىسا يۇسۇپ - ئەھمەدلەر يوق. قارا كوز ئايىم خاپا بولۇپ، بوۋاي قەمبەرگە قاراپ، يۇسۇپ - ئەھمەدلەرنى سوراپ دەرد سوز بىلەن خۇن - جىگەردىن بۇ سوزنى ئېيتقانلىرى:

نەزم

بەندە بولغان ئەي ئاقساقال چال بوۋا،
يۇسۇپ بىلەن ئەھمەد بەگنى نەيلەدىڭ؟

ئان يۈزىنى ھېچ كۆرمىگەن بى ناۋا،
يۈسۈپ بىلەن ئەھمەد بەگنى نەيلەدىڭ؟

ئادەم يۇتقان ئەژدىھاردىن بەتەر سەن،
قېتىق بىلەن نانىنى ئادا ئېتەرسەن،
نانلارنى يەپ، خورمانى ھەم يۇتارسەن،
يۈسۈپ بىلەن ئەھمەد بەگنى نەيلەدىڭ؟

قېتىقنى ئىچەرسەن ساقاللىڭغا قاتىپ،
زىندانىدا ياتارسەن رەڭگىڭ سارغارىپ،
ئىلاھىم ئۆلگەيسەن زىندانىدا قالىپ،
يۈسۈپ بىلەن ئەھمەد بەگنى نەيلەدىڭ؟

ئادەم يۇتماي تويماس سىنىڭ كۆزلىرىڭ،
ئەي نائىنساپ، قارا بولسۇن يۈزلىرىڭ،
جاۋاپ بەرگىن، مەن ئىشىتەي سۆزلىرىڭ،
يۈسۈپ بىلەن ئەھمەد خاننى نەيلەدىڭ؟

بوۋا، ئەندى بىلىپ قىلغىن ئىشىڭنى،
ئۆتكۈزۈپسەن بوۋا سەكسەن يېشىڭنى،
جاۋاپ بەرگىن، كوتەر ئەمدى بېشىڭنى،
يۈسۈپ بىلەن ئەھمەد خاننى نەيلەدىڭ؟

قارا كۆز دەر: بۇ دۇر ساڭا سوئالىم،
جاۋاپ بەرمەي ئىلاجىڭ يوق ئەي زالىم،
سېنى كۆرۈپ قالمىدىلەر ماجالىم،

يۈسۈپ بىلەن ئەھمەد خاننى نەيلەدىڭ؟

بوۋاي قەمبەر قىيتىق بىلەن نانىنى يەپ بولۇپ، **قارا كۆز-گە بېقىپ** خۇن جىگەردىن بۇ سۆزنى ئېيتقانلىرى:

نەزم

جانىمنى ئالدىلەر شىرىن سۆزلىرىڭ،
بوۋاقىمنىڭ ھالىمنى سورىغىن قاراكۆز.
قانىمنى تۆكتىلەر جاللات كۆزلىرىڭ،
رەھىم ئەيلەپ ھالىمنى سورىغىل قاراكۆز.

مەن بولۇپمەن گۈل يۈزۈڭگە مۇشتاقى،
يولۇڭدا قالمىسۇن دەۋرانلار باقى،
كۆكسۈڭگە يارىشۇر ساقىلىم ئاقى،
يالغان دېمەي راستىنى سۆزلە قاراكۆز.

قولۇمنى ئۆتكۈزسەم ئۆلۈك ۋە سولۇڭدىن،
قۇچاغلىسام ئەۋرىشىم نازۇك بېلىڭدىن.
چىشلىسەم لەبىڭنى، شوراپ تىلىڭدىن،
سەن ھەم مېنى قوبۇل قىلغىن قاراكۆز.

قەمبەر ئېيتۇر: ھۆسنۈڭ باغى گۈلزاردۇر،
بىر يىل بولدى مېنىڭ ھالىم ئۆزگەندۇر،
يۈسۈپ - ئەھمەد ساڭا ئاشىق ئەمەسدۇر،
بۇ سۆزۈمگە ئىشەن جانىم قاراكۆز.

قاراكوز بۇ سوزلەرنى ئىشىتكەندىن كېيىن، يۇسۇپ - ئەھمەدلەرنى ياد ئېتىپ، خۇن جىگەردىن بۇ بېيىتنى ئېيتقانلىرى:

ئېچىلغاندا گۈلۈم سولسا،
سېنى دەيمەن يۇسۇپ خانىم.
مەيلى رەقىپ ماڭا كۈلسە،
سېنى دەيمەن يۇسۇپ خانىم.

ھەقىقەتكە مەن دۇئا قىلدىم،
بۇ جانىمنى پىدا قىلدىم،
بۇ نەپسىمنى رىزا قىلدىم،
سېنى دەيمەن يۇسۇپ خانىم

ئۆمرۈم توگەپ، كۈنۈم بۈتسە،
دوست يىغلىسا، رەقىپ كۈلسە،
ئەزرائىل گەر يېتىپ كەلسە،
سېنى دەيمەن يۇسۇپ خانىم.

ئالتۇن - كۈمۈش ئالغۇنچە،
باشقىلارغا باققۇنچە،
تېنىمدىن جان چىققۇنچە،
سېنى دەيمەن يۇسۇپ خانىم.

يۈرەك - باغرىمنى تىلغۇنچە،
كېپەن تونىنى كەيگۈنچە،
ياغاچ ئاتقا مىنگۈنچە،
سېنى دەيمەن يۇسۇپخانىم.

مەھشەر كۈنى بولغاندا،
يۈرەگىم دەرتكە تولغاندا،
قاراكوز دەر: تىرىلگەندە
سېنى دەيمەن يۈسۈپ خانىم.

قاراكوز بۇ سوزلەرنى ئېيتىپ ئويىگە يېنىپ كېتەي دېگەندە، بوۋاي قەمبەر دەرھال يۈسۈپ - ئەھمەدلەرنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— ئەي بەگلەر، ئەمدى قايىل بولدۇم، قاراكوز سىلەرگە ئاشىق ئىكەن، سىزلەر كورۈنۈش قىلىڭلار، قاراكوز خاپا بولۇپ قايتمىسۇن، — دېدى.

يۈسۈپ بەگ بىلەن ئەھمەد بەگلەر كۆلۈشۈپ ياتقان ئورنىدىن تۇرۇپ، كۆرۈنۈش قىلدىلەر. قاراكوز ئايىم يۈسۈپ - ئەھمەدلەرنى كورۈپ، كوڭلى گۈلدەك ئېچىلدى. يۈسۈپ - ئەھمەدلەر ئېيتتىلەركى:

— ئەي قاراكوز، بىزنىڭ كۆزىمىز ئۇيقىغا كەتكەن ئىكەن، نان بىلەن قېتىقنى بوۋاي يەپ قويۇپتۇ، بىزگە بېرىدىغان بىرەر نەرسەڭىز يوقمۇ؟

قاراكوز بۇ سوزنى ئاڭلاپ، دەرھال ئويىگە بېرىپ، توققۇز ناننى يېتىم قىلىپ يېپىپ، بىر **قۇمرا** قىتىق كەلتۈرۈپ زىندانغا سالدى. بۇلار خوشال بولدىلەر. قاراكوز ئايىم ئويىگە يېنىپ كەتتى.

× × ×

پەسلى داستان ئىشىتمەك كېرەككى، ئورگەنچ، خارەزم شەھەرلىرىگە سودىگەرلەر يالغان سوزلەرنى ئېلىپ كەلدى: "يۈسۈپ بەگنى دارغا ئېسىپتۇ، ئەھمەد بەگنى مۇناردىن تاشلاپتۇ..." دېگەن گەپلەر تارقالدى. بۇ چاغدا ئورگەنچ، خارەزمنىڭ چوڭلىرى مەسلىھەت

قىلىشىپ، "ئۆلۈك ئارسلاندىن تىرىك سېچقان ياخشىدۇر" دەپ، يۈسۈپ - ئەھمەد بەگلەرنىڭ ئۆرگەنچ، خارەزمدىكى "ھازار سېيىت" دېگەن يۇرتلىرىنى تارتىۋېلىپ، لەيلى خان ئايىم، قالدىرغاچ ئايىم، گۈل ئەسەل ئايىم ۋە خەدىچە ئايىمنى شەھەردىن قوغلاپ چىقاردى. ئىبر ئەلخاننىڭ سۆزىگە ھېچكىم ئۇنىمىدى. بۇلار، ھۆشۇر بەگ سەر دار باشلىق شەھەردىن چىقىپ، يۈسۈپ-ئەھمەدلەرنىڭ خىزە شەھىرىدىكى ئوز قولى بىلەن سالغان چارباغ، ئىمارەتلىرىگە چۈشۈپ بەرقارار بولىدى.

لەيلى خان ئايىم يۈسۈپ - ئەھمەدلەرنى ياد قىلىپ، خۇن جىگەردىن بۇ سۆزنى ئېيتتانلىرى:

نەزم

ئەمدى يوق دەپ كىمگە يىغلاي،
يۈسۈپ قېنى، ئەھمەد قېنى؟
يۈرەگىمنى ئوتتا داغلاي،
يۈسۈپ قېنى، ئەھمەد قېنى؟

باشتىن ئۆچتى دۆلەت قۇشى،
جانىمغا يەتتى كار-ئىشى،
ئۆلدى دېيدۇ تولا كىشى،
يۈسۈپ قېنى، ئەھمەد قېنى؟

يۈسۈپ بەگنى ئاستانىش دارە،
ئەھمەد بەگنى تاشلاپ مۇنارە،
يوقتۇر بىزگە ئەمدى چارە،
يۈسۈپ قېنى، ئەھمەد قېنى؟

نۇبار ئۆتتى ئىككى كۆزۈم،
ھېچكىشىگە ئوتمەس سۆزۈم،
قېنى مېنىڭ ئىككى قوزۇم،
يۇسۇپ قېنى، ئەھمەد قېنى؟

يورەكتە قالدى داغلار،
خازان بولدى چارباغلار،
ئۆتتى بىزدىن باھار چاغلار،
يۇسۇپ قېنى، ئەھمەد قېنى؟

لەئلىخان دەر بولدۇم نالان،
پەلەك قىلدى مېنى گىريان،
ھېچ بىلمەدىم ياخشى - يامان،
يۇسۇپ قېنى، ئەھمەد قېنى؟

گۈل ئەسەل ئايىم لەئلىخان ئايىمدىن يۇسۇپنى ئىشىتىپ، بىتاقەت بولۇپ، ئۆزىنى توختىتىپ ئالالماي، دەرت بىلەن خۇدە چىگرىدىن بۇ سۆزنى ئېيتقانلىرى:

نەزم

نەيلەيىن ئۆيتادەمەن گۈل ياردىن ئايرىلمىشەم،
ھەم گۈلۈم ھەم بۇلبۇلۇم، گۈلزاردىن ئايرىلمىشەم،
ھۆسنى زىبا، كۆزلىرى خۇماردىن ئايرىلمىشەم،
ھالىمە رەھم ئەتكۈچى غەمخاردىن ئايرىلمىشەم،
ھەۋزى كەۋسەر ساقىيى مۇختاردىن ئايرىلمىشەم،

دوستلىرىم ئەمدى نېتەي ئۆمرۈم ئادا بولدى بۈگۈن.
ھەسرىتىدە بۇ جىسمىم تەندىن جۇدا بولدى بۈگۈن،
زولمى ئەيلەپ كاج پەلەك بەختىم قارا بولدى بۈگۈن.
دەرت ئەلەمگە خەستە كۆڭلۈم ئاشنا بولدى بۈگۈن.
گۈللىرىمنىڭ تازىسى گۈلزاردىن ئايرىلمىشەم.

ئايرىلىپ قالدىم تورەمدىن مەن غېرىبتا ماجىرا،
تىغى زۇلمى سالدى كۆكسۈمگە مېنىڭ سانسىز يارا.
خەلقئارا مەن بولمىشەم كۆپ خارۇ-زارۇ مۇپتىلا،
يەتتە يىل بەندە بولۇپ ئول بەگلىرىم زىندان ئارا،
بۇ ئۆلۈمنىڭ جەۋرىدىن دىلداردىن ئايرىلمىشەم.

بۇ جاھان ئايۋانىدا ساھىپقىران سۇلتانلاردىم،
تۆگۈمەس ھىجرانىغا سالدى مېھرىبان سۇلتانلاردىم.
خانىمانىم ھەم كېتىپ، بولدى تالان سۇلتانلاردىم،
ھېزگە بولدى ئۈشبۇ كۈن ئاخىرزامان سۇلتانلارىم.
ئول خېرىدارىم كېتىپ بازارىدىن ئايرىلمىشەم.

گۈل ئەسەلدەك ھېچكىشى كىم خانە ۋەيران بولمىسۇن.
ھەمدەمىدىن ئايرىلىبان دىدە گىريان بولمىسۇن،①
دائىما شامۇ-سەھەر باغرى تولا قان بولمىسۇن،
ھەرنە ئىنسانلار بېرىپ بەندە زىندان بولمىسۇن،
نە قىلاي، بەختىم قارا ئول بەگلىرىمدىن ئايرىلمىشەم.

ھۇنداق قىلىپ ئارىدىن بىر نەچچە كۈن ئۆتتى، بىر كۈنى

---

① دىدە گىريان بولمىسۇن—كۆزى ياشقا تولۇپ يىغلىمىسۇن.

گۆل ئەسەل ئايىم چارباغدا يالغۇز قېلىپ ئەتراپقا كۆز سالغان ئىدى، قارىسا يۈسۈپ بەگنىڭ تىككەن كۆچەت - دەرەخلىرى ئىگىز ئۆسۈپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرۈپ: «ئادەمنىڭ ئۆمرى دەرەخچە بولماس ئىكەن» دەپ كۆڭلى بۇزۇلۇپ زار - زار يىغلاپ كەتتى. بۇ باغدا يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگلەرنىڭ چۆچىلىك ۋاقتىدىن بېقىپ چوڭ قىلغان بەش تۇرنىسى بار ئىدى. تۇرنىلار گۆل ئەسەل ئايىمنىڭ يىغىسىغا تاقەت قىلىپ تۇرالماي ئالدىغا كېلىپ بېشىدىن ئايلىنىپ تۇردى. گۆل ئەسەل ئايىم تۇرنىلارغا بېقىپ: «ئەي جانىۋارلار، سىزلەر يۈسۈپ بەگنىڭ قەدىردان تۇرنىلىرى ئىدىڭىزلەر، سىزلەرنىڭ قانىتىڭىزلار بار، شەھرى مىسىرغا بېرىپ بەگلەرنىڭ بار - يوقلىغىدىن خەۋەر ئېلىپ كەلسەڭلار نە بولغاي» - دېدى. تۇرنا گۆل ئەسەل ئايىمنىڭ قۇچىقىغا كېلىپ ئولتۇردى. گۆل ئەسەل ئايىم بىر پارچە نامە تەييار قىلىپ، بۇ تۇرنىنىڭ قانىتىغا باغلاپ قويۇپ بەردى. تۇرنىلار ئۇچۇپ مىسىر تەرەپكە كەتتى. گۆل ئەسەل ئايىم ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ خۇن جىگىرىدىن بۇ سۆزنى ئېيتقانلىرى:

نەزم

قادىر ئاللا دەرگاھىڭغا سىغىندىم،
خەستەلەرگە، ئاجىزلارغا پاناھ بەر.
تۇرنىلارنى بۈگۈن ساڭا تاپشۇردۇم،
بەندە بولغان بەگلىرىمگە پاناھ بەر.

مەن قالىپمەن ھەيرانلىقنىڭ جەبرىدە،
تاقىتىم يوق ئول يارىمنىڭ ھەجرىدە،

جانىۋارلار بارسا مىسىر شەھرىگە،
قادىر ئىگەم تۇرنىلارغا پاناھ بەر.

تۈشتى ماڭا بوگۈن يۈزمىڭ مالامەت،
گويا بولدى ماڭا ئەرسات ① قىيامەت،
بەگلىرىمگە ئۈزەڭ قىلغىن كارامەت،
بىچارىمەن، ئاجىزلارغا پاناھ بەر.

غېرىبلارنى شاد - خەندان ئەيلىگىن،
مۈشكۈلۈمنى ئىگەم ئاسان ئەيلىگىن،
مەدەتكارىم بەخرى جاھان ئەيلىگىن،
بارچە مىسكىن قۇللىرىڭغا پاناھ بەر.

گۈل ئەسەل دەر: بولدى ئەلەم زىيادە،
زىمىستان يەسىل بولدى ماڭا ئىرادە،
ئۆلدىلەر دەپ، مۇندا كەلدى ئاۋازە،
بەندە بولغان بەگلىرىمگە پاناھ بەر.

ئەلقىسسە، تۇرنىلار شەھرى خۇۋەدىن ئۇچۇپ، نەچچە ئىگىز تاغلاردىن ئېشىپ، يەتتە ئايلىق يولنى يەتتە كۈندە بې-سىپ مىسىر شەھرىگە يەتتى - دە، زىندانمۇ - زىندان ئۇچۇپ ئا-خىر بېشىن ۋاختىدا يۈسۈپ - ئەھمەدلەر ياتقان زىنداننى تېپىپ شۇ يەرگە قوندىلەر، بۇ چاغدا يۈسۈپ - ئەھمەد ئاسمانغا قارىغان ئىدى كۆزلىرى بۇ تۇرنىلارغا چۈشتى: "مېنىڭ چار بېغىمدىكى تۇرنىلار ئوخشايدۇ"- دەپ، لەيلىخان ئايىم، گۈل ئەسەل ئايىم، قالدىرغاچ ئايىم ۋە مۇشۇر بەگ سەردارنى، قىرىق يىگىتنى

① ئەرسات قىيامەت — قىيامەت مەيدانى.

ياد قىلىپ، دەرت - سوز بىلەن بۇ بېيىتنى ئوقىغانلىرى،

نەزم

ئېيتاي ساڭا بۇگۈن ئەرزى - ھالىمنى،
تۇرنام سالام دىگەيسەن بىزنىڭ ئەللەرگە.
دائىم يىغلاپ ئوتكۈزىمەن ماھى - سالىمنى①
تۇرنام سالام دىگەيسەن بىزنىڭ ئەللەرگە.

ھەر تۈش كوردۈم: ئېيتىم بۇرنى قانىدى،
يىراقلىقدىن خەستە جانىم ئورتەندى،
ئات ئىككەندۇر مەرت يىگىتنىڭ قانىتى،
تۇرنام سالام دىگەيسەن بىزنىڭ ئەللەرگە.

بۇ زىنداندا جەۋرى - جاپا چېكەرمەن،
كوزلىرىمدىن قانلىق ياشلار توكەرمەن،
پالاكەتنىڭ لەشكىرىگە نوۋكەرمەن،
تۇرنام سالام دىگەيسەن بىزنىڭ ئەللەرگە.

خارەزمدۇر مېنىڭ يۇرتۇم - ماكانىم،
ئاندا قالدى ئويناپ ئوسكەن يارانىم،
ئەمەلدىشىم، قېرىنداشىم، تۇققانىم،
تۇرنام سالام دىگەيسەن بىزنىڭ ئەللەرگە.

ھېچ كەتمەستىن بۇ زىندانىنى ئايلاندىڭ،
بۇلۇت كەبى باشىم ئوزرە چورگەلدىڭ،

---

① ماھى - سال — ئاي - يىل.

خارەزمدىن بۇ شەھەرگە يۈزلەندىڭ،
تۇرنام سالام دېگىن يېزىنىڭ ئەللەرگە.

يەتتە ئايلىق يولدىن ئۇچۇپ كېلۇرسەن،
بوگۈن مەندىن ئۇشبۇ سوزنى ئاڭلارسەن،
يۈسۈپ بەگنىڭ پەيامىنى ئاڭلارسەن،
تۇرنام سالام دېگەيسەن يېزىنىڭ ئەللەرگە.

تۇرنىلار يۈسۈپ بەگدىن بۇ سوزنى ئىشتىپ زىندانىنىڭ لېۋىگە قوندى. يۈسۈپ بەگ ئەھمەد بەگكە قاراپ:

— ئەي ئىنىم، بۇ تۇرنىلار يېزىنىڭ چار باغدىكى تۇرنىلارغا ئوخشايدىكەن، سىزمۇ ئۇلارغا بىر سوز ئېيتىڭ، — دېدى. ئەھمەد بەگ ”خوپ„ دەپ، تۇرنىلارغا قاراپ خۇن جىگەرلىرىدىن بۇ بېيىتنى ئوقۇغانلىرى:

نەزم

يۈسۈپ بەگنىڭ تۇرنالىرى،
خەۋەر ئالغىن غېرىبلاردىن،
جانىۋارلار كەلگىن بېرى،
خەۋەر ئالغىن غېرىبلاردىن.

ھاكىم ئىدىم ھازار دەستە،
مۇندا بولدۇم مەن قەپەستە،
چاھ ئىچىدە كوڭلۇم خەستە،
خەۋەر ئالغىن غېرىبلاردىن.

يىراق بولدۇم ياردىن، گۈلدىن،
ئايرىلدىلەر گۈل بۈلبۈلدىن.
مەن ئايرىلدىم ئۆز يۇرتۇمدىن،
خەۋەر ئالغىن غېرىپلاردىن.

قايغۇ - ئەلەمدە باشىمىز،
سىزلەر بولۇڭ يولداشىمىز،
بۈگۈن بولۇڭ قولداشىمىز
خەۋەر ئالغىن غېرىپلاردىن.

ئەھمەد بەگ دەر: ئارماندا مەن،
ھەسرەت ئىچرە زىنداندا مەن،
غېرىپ بولدۇم جاھاندا مەن،
خەۋەر ئالغىن غېرىپلاردىن.

تۈرنىلار بۇ سوزنى ئىشىتىپ زىنداننىڭ ئىچىگە چۈشتى- چوڭ تۈرنا يۈسۈپ بەگنىڭ قۇچىغىغا چىقىپ ئولتۇردى. يۈسۈپ بەگ بۇ تۈرنىنىڭ قانىتىغا قاراپ كورسە، بىر خەت تورۇپتۇ. يۈسۈپ بەگ دەرھال يېشىپ ئوقىدى. خەتنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىدى:

نەزم

يۈسۈپ بەگنىڭ تۈرنىلىرى،
مىسىر شەھرىگە بېرىپ كەلگەن.
ھەممەت قىلىپ، تاغدىن ئېشىپ،
بەگ - تورەمنى كورۈپ كەلگەن.

قاناتىمنى تۈگمەي ئاچقىن،
چوللەردە سوقمىسۇن لاچىن.
بىرىپ كورگىن مېنىڭ ئۈچۈن،
بار - يوقىنى ئاڭلاپ كەلگىن.

جاھاننىڭ مەن ئىددىم گۈلى،
ئۈچتى باغىمنىڭ بۇلبۇلى،
ھايات بولسا بەگلەر جېنى،
قانات قېقىپ، ئويناپ كەلگىن.

پەلەك مېنى جۇدا قىلسا،
خازان بولۇپ گۈلۈم سولسا،
يۈسۈپ بېگىم ئولگەن بولسا،
قارا كىيىپ يىغلاپ كەلگىن.

مەن قالدىممەن ئېسىم كېتىپ،
كېچە - كۈندۈز قانلار يۇتۇپ،
ئىخلاس بىلەن پەرۋاز ئېتىپ،
باشتىن ئايلىنىپ كەلگىن.

ئاڭلا گۈل ئەسەلنىڭ زارىنى،
كورۇپ يۈزى غۇ بارىنى،
تاۋاپ قىلىپ مازارىنى،
تۇپراقىدىن ئېلىپ كەلگىن.

يۈسۈپ بەگ گۈل ئەسەل ئايىمنىڭ ئىبەرگەن خېتىنى
ئوقۇپ چەققاندىن كېيىن، مۇنداق دىدى:

— لەنەت! بىزلەردىن ئايرىلىپ بىچارىلارنىڭ دولىتى قولدىن كېتىپ قالغان ئوخشايدۇ، بىزلەر ھاياتلىغىمىزنىڭ بىر نىھانىسىنى ئىبەرسەك بولۇر.

شۇندىن كېيىن ئۇزىنىڭ ھايات ئىكەنلىكلىرىنى ئېزھار قىلىپ بىر نامە يېزىپ، تۇرنىلارنىڭ قاناتىغا مەھكەم باغلاپ، قويۇپ بەردى. تۇرنىلار بەگلەرنىڭ دۇئاسىنى ئېلىپ زىندانىدىن چىقتى ـ دە، يولغا راۋان بولۇپ، ئون ئۈچ كېچە ـ كۈندۈز يۈرگەندىن كېيىن ئورگەنچ شەھرىگە يېتىپ كەلدى.

ئەلقىسسە، گۈل ئەسەل ئايىم دۇرنىلارنى، بوگۈن كېلەر، ئەرتە كېلەر، دەپ يولغا قاراپ تۇرار ئىدى. بىشىن ۋاقتىدا دۇرنىلار مىسىر تەرەپتىن قانات قېقىپ كېلىپ، چار باققا چۈشتى. گۈل ئەسەل ئايىم خۇشنۇد بولۇپ تۇرار ئىدى، چوڭ تۇرنا ئايىمنىڭ قۇچىغىغا چىقىپ ئولتۇردى، قارىسا تۇرنىنىڭ قانىتىدا بىر خەت تۇرۇپتۇ. خەتنى ئېلىپ كوردى، مەزمۇنى مۇنداق ئىكەن:

نەزم

بۇندىن بارار بولساڭ ئورگەنچ شەھرىگە،
تۇرنىلا، سالام دەگىلار ئېر ئەلى خانىگە.
ئامان بارساڭ بىزنىڭ گۈزەل قەسرىگە
تۇرنىلار، سالام دەگىلار غېرىپ ئانامغا.

ئېر ئەلى خان ئاتام ئورگەنچ شەھرىدە،
شىكار قىلىپ ئوينار ئىدى ئايدىڭ كولىدە،
ياد قىلسۇن بىزنى جانۇ ـ دىلىدە،
سالام دەگىلار زىنھار بىزنىڭ ئەللەرگە.

مەن نەيلەيىن قىرىق يىگىتىم بار ئىدى،
چەڭگە كىرسە ياۋلار قورقۇپ تىترەر ئىدى.
يىگىتلەرگە ھوشۇر بەگ سەردار ئىدى،
سالام دەڭلا ھوشۇر بېگىم تاغامغا.

بىر سىڭلىم بار ئىدى خوۋە شەھرىدە،
سەيلە قىلار ھەر باھار ـ ياز پەسلىدە،
بىز كۆيەرمىز قان ـ قېرىنداش ۋەسلىدە،
سالام دەڭلار ئەشۇ مىسكىن سىڭلىمغا.

گۈل ئەسەل خان يارىم ساچىن تاراسۇن
بارغانلاردىن بىزنى يات ـ پات سوراسۇن.
بىز بارۇرمىز ئۇدا ئۈچ يىل قاراسۇن،
سالام دەڭلار مېنىڭ غېرىب يارىمغا.

يۈسۈپ بەگ دەر: بەندە بولدۇم زىنداندا،
بۇ دۈشمەنلەر زۇلمىدىن قالدىم ھەيراندا،
ئامان بولسۇن ئۇلار ئاندا، بىز مۇندا،
سالام دەڭلار زىنھار بىزنىڭ ئەللەرگە.

گۈل ئەسەل ئايىم خەتنى ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن ھۇشىدىن كېتىپ، بىر زاماندىن كېيىن يەنە ھوشىغا كەلدى. قارىسا تۈرمىنىڭ يەنە بىر قانىتىدا بىر خەت تۇرۇپتۇ. بۇ خەتنى ئوقۇپ كۆرسە مەزمۇنى مۇنداق ئىكەن:

نەزم

ئەرزىم ئىشتىكىن ئەي تۇرنىلار شاھى،
ئەمىر ئەھلى ئەزىز تاغام بوز ئوغلان كەلسۇن
رەپىقىمنىڭ كوڭۇل شادى، قىبلە گاھى،
ئەمىر ئەھلى ئەزىز تاغام بوز ئوغلان كەلسۇن.

تۇزلەپ چىققىن ئۈچۈپ كېتەر يېرىڭنى،
يات رەقىبلەر بىلەلمىسۇن سىرىڭنى،
بېرىپ ئېيتقىن مېنىڭ ئۈشبۇ دەردىمنى
ئەمىر ئەھلى ئەزىز تاغام بوز ئوغلان كەلسۇن.

خەۋەر بەرگىن مېنىڭ مۇنداق ھالىمدىن،
بەندە بولۇپ ھېچ ئىش كەلمەس قولۇمدىن.
خالاس قىلسۇن بىزنى ئۈشبۇ زۇلۇمدىن،
ئەمىر ئەھلى ئەزىز تاغام بوز ئوغلان كەلسۇن.

ئىسپاھاننىڭ ئادالەتلىك سۇلتانى،
باشىمىزدىن دەپئى① قىلسۇن بالانى.
ھايال بولماي يېتىپ كەلسۇن زامانى،
ئەمىر ئەھلى ئەزىز تاغام بوز ئوغلان كەلسۇن.

ۋادەرىخا! تاغام پەندىن ئالمادۇق،
كوكچى بەدرەك يامانلىغىن بىلمەدۇق،
مېھرىبانىم شول ئانادىن ئايرىلدۇق،
ئەمىر ئەھلى ئەزىز تاغام بوز ئوغلان كەلسۇن.

---

① دەپئى — خالاس قىلىش.

يۈسۈپ بەگدەر: قالدىم داغۇ - ئارماندا،
قىلىچلىشىپ قان توكمىدىم مەيدانىدا،
مەنمەنلىكتىن قارار تاپتىم زىندانىدا،
ئەمىر ئەھلى ئەزىز تاغام بوز ئوغلان كەلسۇن.

گۆل ئەسەل ئايىم ھەرنە بولسا تىرىكلىكىنىڭ نىشانى، دەپ ئول نامىنى ئېلىپ لەئلى خان ئايىمنىڭ قېشىغا كەلدى. لەئلى خان ئايىم بۇ نامىنى ئېچىپ كورۇپ، ئامانلىق نىشانى-سىدىن خۇشۋاقىت بولدى. ھوشۇر بەگ سەردار باشلىق چوڭلار بىلەن مەسلىھەت قىلىپ نامىنى بوز ئوغلانخانغا ئىبەرتىپ بەردىلەر. بوز ئوغلانخان بۇ نامىنى كورۇپ:

—مىسىر بىلەن ئىسپىھانىنىڭ ئارىسى يەتتە ئايلىق يول تۇرسا، ئۇنىڭ ئارىلىغىدا ئاسمان پەلەك يەتتە تاغ تۇرسا بۇ جان-ۋارلارنىڭ بېرىپ كەلمەگى ئەجەپ ئىش،—دەپ كوپ ئويلاندى-دە، بەگلەرنىڭ ئامانلىغىغا دەر گۇمان بولۇپ نامىغا جاۋاپ قىل-مىدى. لەئلى خان ئايىم، ھوشۇر بەگ سەردار ھېچ ئامال قىلال-ماي زار - زار يىغلاپ يۈردىلەر.

ئەلقىسسە، ئەندى سوز ئىشىتمەك كېرەككى، ئارىدىن بىر يىل ئوتتى، يۈسۈپ - ئەھمەد لەرگە ئەل - يۇرت تەرەپتىن بىرەر خەۋەر بولمىدى. بۇلار زىندان ئاستىدىن ئاسمانغا قاراپ پەر-شان ياتار ئىدىلەر، بۇ زىنداننىڭ ئىچىدە بىر جۇپ قالىغاچ ئۇۋا تۇتقان ئىدى. بالىلىرى چوڭ بولۇپ، ئۇچۇرما بولاي دېگەن ئى-دى. ئاندا يۈسۈپ بەگ بوز ئوغلانخان تاغىسىنى، ھوشۇر بەگ سەردارنى ۋە قىرىق يىگىتىنى سېغىنىپ، قالىغاچلارغا قاراپ زار - زار يىغلاپ خۇن جىگەردىن بۇ سوزلەرنى ئېيتقانلىرى:

نەزم

بۇ مەنزىلدە ماكان تۇتقان قالغاچ،
خەۋەر بەرگىن، بوز ئوغلانخان تاغام كەلسۇن.
بەندە دۇرمىز، بىزدە يوقتۇر ھېچ ئىلاج،
ئىسپىھاندىن بوز ئوغلانخان تاغام كەلسۇن.

يىگىتلىرى باردۇر تىللا قالتانلىق،
ئاتلىرىنى سوردىساڭ تاغى بالخانلىق،
لەشكەرلىرىنىڭ سانى يوق نامى - نىشانلىق،
ئىسپىھاندىن بوز ئوغلانخان تاغام كەلسۇن.

يىگىتلىرى باردۇر ئارسلان يۈرەكلىك،
جەڭگە كىرسە بەرى بىردەك كېرەكلىك،
قىلىچلىرى دۈشمەنلەرگە بىلەكلىك،
ھوشۇر بەگدەك سەردارىم شىر غىران كەلسۇن.

يۈسۈپ بەگ دەر: يەتكۈز ئۇشبۇ پەيامىم،
ئەقدىر بىلەن ئىشىت مېنىڭ كەلامىم،
مەندىن سىزگە شۇلار بولسۇن سالامىم،
ئىسپىھاندىن بوز ئوغلانخان تاغام كەلسۇن.

قالغاچلار بۇ سوزنى ئىشىتىپ زىنداندىن چىقىپ ئىسپىھانغا قاراپ پەرۋاز قىلدىلەر. بۇلار خەۋەر كۈتۈپ زىنداندا قالدىلەر.

ئەلقىسسە، ئەندى سوز ئىشتىمەك كېرەككى، بىر كۈنى زىندانغا قارايدىغان بىر قىزىل باش گۈزەلشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— ئەي شاھىم، بۇ بەگلەر ھاۋادىكى تۇرنىلار بىلەن، قال-

قاچلار بىلەن سوزلىشىپ، ئوز يۇرتلىرىغا خەت - خەۋەر ئەۋەرتىپ يۇرىشەر ئىكەن، - دەپ ئەرز قىلدى.

گۈزەل شاھ بۇ سوزنى ئىشىتىپ:

— كىم تۇرنا، قالغاچلارنىڭ بولىشى توسۇپ ئۇلارنىڭ ئۇلۇگىلى ماڭا ئەكەلسە ئۇ كىشىگە كوپ ئىنئام بىرۇرمەن، - دېدى.

ھەرگەنلىكتە دالىڭ چىقارغان مىرزا جاپپار دىگەن بىر ئادەم بار ئىدى. بۇ پەرماننى ئاڭلاپ، ئىشنى ھوددىگە ئېلىپ ھەھەر سىرتىغا چىقىپ بىر چوڭ تاغنىڭ ئۈستىدە ماراپ تۇردى. قارىغىدەك بولسا مىسىر تەرەپتىن بەش غاز ئۇچۇپ كېلىۋېتىپتۇ، بۇ غازلارنى كورۇپ، "يىزىۋىپ - ئەھمەدلەرنىڭ تۇرنىلىرى ئوشىبۇ ئوخشايدۇ" دەپ ئوقيادىن بىر ئوق ئاتقان ئىدى، غازلار جىنىنىڭ بىردىچە يوقۇرى ئورلەپ ئوز يولىغا ئۇچىۋەردىلەر. بۇ ئادەم غەزەپلىنىپ غازلارنىڭ ئارقىسىدىن ئۇچكۇن قوغلاپ يېتەلمەي نائىزەمەت قايتىپ كېلىپ، ئوزىنىڭ يېنىدا بېقىپ چوڭ قىلىۋاتقان ئىككى غازنى ئېلىپ بىرىپ گۈزەلشاھقا سوغا قىلماقچى بولدى. يېنىغا كىرىپ، قارىغىدەك بولسا، غاز يوق، باغنىڭ سۇڭگۈچىدىن تۈلكە كىرىپ، غازنى چالا يەپ، چىقىپ كېتىپتۇ. بۇ كىشى غازلارنىڭ ئىچ ئاغرىغىدا خاپا بولۇپ تۇمىغىنى ئالدىغا قويۇپ ھەسرەت بىلەن بۇ سوزلەرنى ئېيتىپ يىغلىغانلىرى:

نەزم

تۇرنىلارغا قەست قىلدىم بىلمەي ئوزگىچە،
بىر جۇپ غازدىن ئايرىلىپ قالدىم، نەيلەيمەن.
ئارقىسىدىن قوغلىدىم بىكار ئۇچ كېچە،
بىر جۇپ غازدىن قۇرۇق قالدىم، نەيلەيمەن.

ئىنتام ئالار ئەردىم تۇتسام، شاھىمدىن،
خالايىقلار كورسە يىغلار ئاھىمدىن،
تۈلكە يەپتۇ غازلىرىمنى باغىمدىن،
بىر جۈپ غازدىن قۇرۇق قالدىم، نەيلەيىن.

غاز ئىكەندۇر بىلسەڭ باغىنىڭ زىننەتى،
ھەر كىشىگە بولۇر يېقىن ئۈلپەتى،
ھەرگىز كەتمەس بۇ باشىمدىن دولەتى،
بىر جۈپ غازدىن قۇرۇق قالدىم، نەيلەيىن.

مېنىڭ ئەندى بۇ ئەلەمگە چارەم يوق،
يىغلاپ قالدىم يۈرىگىمگە تەگدى ئوق،
ماڭا بوگۈن كوڭۈل ئېيتار كىشى يوق،
بىر جۈپ غازدىن قۇرۇق قالدىم، نەيلەيىن.

غازىم قېنى باغ ئىچىدە گۈللەردە،
ھايات بولسا يۈرەر ئىدى كوللەردە،
شۇنچە زاغلار① قاقىلدىشۇر چوللەردە،
بىر جۈپ غازدىن قۇرۇق قالدىم، نەيلەيىن.

گۈزەلشاھنىڭ خىزمەتىنى قىلمىدىم،
ياخشى - يامان پەيلىنى ھەم بىلمىدىم،
”مەن ئوۋچى„ دەپ، تۈرنىلارنى تۇتمىدىم،
بىر جۈپ غازدىن قۇرۇق قالدىم، نەيلەيىن.

---

① زاغ — قاغا.

مىرزا جاپپار يامان بولدى بۇ ئىشلار،
ياز ئۆتسىلا كېلەر ئالتە ئاي قىشلار،
مېنى ئەندى، ياخشى يولغا كىم باشلار،
بىر جۈپ غازدىن قۇرۇق قالدىم، نەيلەيىن.

ئەمدى سەيياد نى مۇشۇ يەردە يىغلىتىپ قويايلى. سوز ئىشتمەك كېرەككى، مىرزا جاپپارنىڭ ئورگەنچتىن ئەسىر ئېلىپ كەلگەن بۈۋى نىيازخان ئاتلىق بىر خىزمەتكارى بار ئىدى:
بۈۋى نىيازخان بۇ ئەييارنىڭ ھالىنى كورۇپ:
— ئى ئوغلىجەم، نىمانچىلا قوشاق قېتىپ يىغلايسىز، سىزگە نىمە ئەلەم يۈزلەندى؟ — دىدى.
مىرزا جاپپار بولغان ئەھۋاللارنى سوزلەپ بەردى. بۈۋى نىياز خان ئايىم يۈسۈپ - ئەھمەد بەگنىڭ نامىنى ئاڭلاپ يۈرىگى ئورتەندى. بۇ قىز ئورگەنچ يۇرتىدا بۇ بەگلەرنى بىلەر ئىدى. بىر كۈنى پۇرسەت تېپىپ ئۇلار تۇرغان زىنداننىڭ بېشىغا كەلدى. بۇ يەردە بەگلەرنى كورۇپ، ئۇلارغا ئىچىنى ئاغرىتىپ زار - زار يىغلاپ ئولتۇردى.
يۈسۈپ بەگ بۇ قىزنىڭ نالە - پىغانلىرىنى ئاڭلاپ:
— ئەي قىز، سەن نىچۈك زاتسەن، نىمە ئۈچۈن يىغلايسەن، دەپ خۇن جىگەرىدىن مۇنداق دىدى:

نەزم

نى سەۋەپتىن يىغلىدىڭ، ئى، كوزلىرىڭ مەستانىسەن؟
ئەقلىم ئالدى كوزلىرىڭ ئى، چىشلىرىڭ دۇردانىسەن،
يا، مۇساپىر بولۇبان، ئوز يۇرتىدىن بىگانىسەن،
بۇ مېنىڭ ھالىمنى كورۇپ، ئورتونۇپ پەرۋانىسەن،
ئەسلى زاتىڭ قايسىدۇر، بىلمەم نىچۈك جانانىسەن؟

نە سەۋەبتىن مۇندا تۇشتۇڭ خارەزمدىن، مۇپتىلا،
تولا يىغلاپ ئاھ ئۇرارسەن سەن غېرىبى بىنەۋا،
نە ئۈچۈن يانى جاھاندا سەن بۈگۈن ماتەم سەرا،
شۇم پەلەكنىڭ دەردىدىن ساڭا كەلدى بۇ جاپا،
ئەسلى زاتىڭ قايسىدۇر، بىلمەم نىچۈك جانانىسەن؟

سەن نىچۈن بۇ ھالغا قالدىڭ كەھرىۋادەك سارغايىپ،
ئاتا- ئاناڭ يىغلاشىپ قالغاندۇ سەندىن ئايرىلىپ،
يۈز پىراق دەردى بىلە قايسەن بۇ يەردە مۇز تەرىپ،
قاي سەۋەبتىن مۇندا چۈشتۈڭ ئەي مۇساپىر، ئەي غېرىپ،
ئەسلى زاتىڭ قايسىدۇر، بىلمەم نىچۈك جانانىسەن؟

ئەلقىسسە، بۇۋى نىيازخان يۇسۇپ بەگدىن بۇ سوزنى ئىشىتىپ، كوزلىنىڭ ياشلىرىنى سۈرتۈپ، بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلىرىنى بىر بىرلەپ بايان قىلىپ، يۇسۇپ بەگكە قاراپ بۇ سوزنى ئېيتقانلىرى؛

نەزم

ئەرزىم ئىشىت يۇسۇپ ئاغا،
غەم- قايغۇدا دىلىم مېنىڭ.
بەندە بولۇپ قىزدىل باشتا،
قالدى داغدا دىلىم مېنىڭ.

كۆيدۈم پەلەكنىڭ جەۋرىدىن،
ئولدۇم يىراقلىق دەردىدىن،
ئەسلىم خارەزم شەھرىدىن،
باتۇر خەلق- ئېلىم مېنىڭ.

ئۆز خەلقىمدىن بولدۇم جۇدا،
بىر دۈشمەنگە بولدۇم جورا،
ھىجىر ئوتىدا كۆيدۈم تولا،
سۆزگە ئاجىز تىلىم مېنىڭ.

مەن سىلەردىن ئاڭلاي خەبەر،
دۇئا قىلاي شامۇ- سەھەر،
ئېلىپ كەتكىل چىقساڭ ئەگەر،
شۇدۇر ساڭا ئەرزىم مېنىڭ.

نىيازخانىدەر: دىلىم خەستە،
تۇتتى يەگلىمغ مەن قەپەستە،
ئاجىزدۇرمەن بىر شىكەستە،
ئۆرگەنچىدۇ جايىم مېنىڭ.

يۈسۈپ بەگ بۇۋى نىيازخاندىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ: „بىز بۇ زىندانىدىن خالاس بولساق سىزنى ئېلىپ كەتكەيمىز»، دېدى. بۇۋى نىيازخان خوش بولۇپ، دەرھال ئۆيىگە قايتىپ، بار - يوقىنى سېتىپ، بۇ ئۈچەيلەنگە كىيىم- كېچەك ئېلىپ كېلىپ زىندانغا تاشلاپ بەردى. شۇنداق قىلىپ، قارا كۆز بىلەن بۇۋى نىيازخان بۇلارنىڭ ھالىدىن خەبەر ئېلىپ تۇردى.

ئەلقىسسە، كۈنلەر ئۆتتى، ئايلار ئۆتتى، ئۈچەيلەننىڭ زىنداندا ياتقىنىغا يەتتە يىل بولدى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ھەمزە مىرشاپ گۈزەلشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ شىكايەت قىلىپ:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، يۈسۈپ - ئەھمەد، بۇۋاي قەمبەر دېگەنلەرنىڭ زىنداندا ياتقىنىغا يەتتە يىل بولدى، ئۇلارنىڭ سە-

ۋېبى بىلەن مەن پۈتۈن مال-مۈلكۈمدىن ئايرىلىپ، قەرزدار بولۇپ قالدىم، قەلەندەر بولغىلى ئازلا قالدىم. ئۇلارنى يا ئۆلتۈرۈڭ، يا ئازات قىلىڭ، — دېدى.

گۆزەلشاھ ئېيتتىلەركى:

— ئەي مىرشاپ، ئۇلار تېخى ھاياتمۇ؟ مەن ئۇلارنى ئۆلۈپ تۇپىغا ئايلانغاندۇر دەپ ئويلىغان ئىدىم.

ھەمزە مىرشاپ دېدىلەركى:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، ئۇلار ئاجايىپ ماھىر سازەندىلەر ئىكەن، دايىم دۇتار چېلىپ، ئاشىقانە غەزەللەر ئوقۇيدۇ. زىندانىنىڭ بېشىغا قانچە-قانچە ئادەملەر كېلىپ يىغلىشىپ كېتىدۇ. ئاسماندىن ھەر قانداق قۇشلار ئۆتسە، زىندانىنىڭ لىۋگە چۈشۈپ خەۋەر ئالماي كەتمەيدۇ، بۇ گۇناھكارلار سېھىرگەرلەرمىكىن، ياكى جادۇگەرلەرمىكىن، تۇرنىلار، قالغاچلار ئۇلارنىڭ شەھىرىگە خەۋەر بېرىپ تۇرىدۇ.

گۆزەلشاھ ھەمزە مىرشاپتىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ دەرغەزەپ بولۇپ، تۆرت يۈز ياساۋۇل بىلەن قىرىق جاللاتنى قوشۇپ:

— بۇۋاي قەمبەرنى زىنداندا قويۇپ، يۈسۈپ-ئەھمەدنى زىنداندىن چىقىرىپ ئېلىپ كېلىڭلار. ئەگەر مېنىڭ دېگىنىمگە كىرسە مېھرىبانلىق قىلاي، بولمىسا يۈسۈپ بەگنى مۇناردىن تاشلاڭلار، ئەھمەد بەگنى دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈڭلار، — دېدى.

ياساۋۇللار بىلەن جاللاتلار زىندانىنىڭ بېشىغا كەلدى. ئۇلار تاڭ ئاتقىچە ساقلاپ يېتىپ، كۈن چىققاندىن كېيىن زىندانغا ئارغامچا تاشلاپ:

ئەي گۇناھكارلار، بېلىڭلارنى مەھكەم باغلاپ زىنداندىن چىقىڭلار، — دېدى.

يۈسۈپ - ئەھمەدلەر بۇ بەدبەختلەرنى كۆرۈپ، بۇ دۇن-

يادىن ئۈمىت ئۈزۈپ، كۆڭلى بۇزۇلۇپ، بوۋاي قەمبەر بىلەن خوشلىشىپ، زار- زار يىغلاپ خۇن - جىگەردىن بۇ سۆزنى ئېيتقانلىرى:

نەزم

گۈزەلشاھنىڭ ھۆكمى يەتتى،
بوۋاي قەمبەر خوش قال ئەمدى.
ئەجەل كېلىپ ياقام تۇتتى،
بوۋاي قەمبەر خوش قال ئەمدى.

خۇدا تۇشقان باش ھەمراھىم،
ھەمدەمىم پۇشتى پاناھىم،
ئىزلىغ ئاتا- قىبلەگاھىم،
ئاتام قەمبەر خوش قال ئەمدى.

ھېچكىم ئىشىتمەس مېنىڭ زارىم،
قەندە يوقتۇر سەبر قارارىم،
قولدىن كەتتى ئىختىيارىم،
كەئبەم قەمبەر خوش قال ئەمدى،

پاناھىمىز قادىر ھەقتۇر،
ئەجەل ئوقى مۇئەللەقتۇر،
قايتىپ سىزنى كۆرمەك يوقتۇر،
پىرىم قەمبەر خوش قال ئەمدى.

يۇسۇپ سۆزدىن ئاڭلا بوۋا،
ئۆمرۈم بۈگۈن بولدى ئادا،
ھېر دىلىمدىتا يەتتى قازا،
بوۋام قەمبەر خوش قال ئەمدى.

يۇسۇپ بەگدىن بوۋاي قەمبەر بۇ سوزنى ئىشىتىپ تاقەتلىرى قالماي دەرھال زىندانىنىڭ بېشىغا قاردى. جاللاتلار قولىدا قىلىچ، نەيزىلىرىنى تۇتۇپ ۋاقىراۋېتىپتۇ. بوۋاي قەمبەر بەگلەرنى قۇچاغلاپ خۇن - جىگەردىن بۇ سوزنى ئېيتقانلىرى:

نەزم

كېلىنىڭ ئەمدى يىغلىشايلى بەگلىرىم،
بۈگۈن بىزگە ئاخىر زامان بولۇپتۇ.
يۇسۇپ- ئەھمەد سەن- سەن مېنىڭ پەرزەنتىم،
بۈگۈن بىزگە ئاخىر زامان بولۇپتۇ.

بۈگۈن سىزنى بۇ زىنداندىن ئالسىلەر،
تورت تەرەپتىن جاللات خەنجەر سالسىلەر،
جەبرى بىرلە تەنىنى پارە قىلسىلەر،
بۈگۈن بىزگە ئاخىر زامان بولۇپتۇ.

بۇ جانىمنى سىزگە پىدا قىلايىن،
نە ھەسرەتتۇر سىزنى ئەمدى كورمەيىن،
نەھاياتتۇر ئەمدى بىرگە تۇرمايىن،
بۈگۈن ماڭا ئاخىرزامان بولۇپتۇر.

بۈگۈن بولدى ماڭا مۇنچە قىيامەت،
ھەقتائالا قىلسۇن سىزنى سالامەت،
بىرلىشمىز كورسەتمىسە كارامەت،
بۈگۈن بىزگە ئاخىرزامان بولۇپتۇر.

زالىم پەلەك بىزگە سالدى مىڭ ئەلەم،
شۇم يەزىدلەر بىزگە قىلدى كوپ ستەم،
ئىسىدىگىزلار ماڭا دايىم يار - ھەمدەم،
بۈگۈن ماڭا ئاخىر زامان بولۇپتۇر.

كۆندىن - كۈنگە زىيادە دۇر كۆرۈپتىم،
زەئىپلەشتىم، ئاجىزلاشتى قۇۋۋىتىم،
سىزلەر كېتىپ، كىملەر بىلار ئۆلۈپتىم،
بۈگۈن ماڭا ئاخىرزامان بولۇپتۇر.

قەمبەر ئېيتۇر: سىزلەر ئۈچۈن زار بولسام،
ئارمان بىلەن قاناتىمدىن قايرىلسام،
قانلار يىغلاپ مەن سىلەردىن ئايرىلسام،
بۈگۈن ماڭا ئاخىرزامان بولۇپتۇر.

يۈسۈپ - ئەھمەد بوۋاي قەمبەر بىلەن خوشلىشىپ زىنداندىن چىققان ئىدى، قارىسا، ئادەملىك بورۇن - قۇلاقلىرىنى كېسىپ بوينىغا ئېسىۋالغان بەد ھەيبەت جاللاتلار تۇرۇپتۇ. يۈسۈپ- ئەھمەدلەر بۇنى كورۇپ:

— ئەي جاللاتلار، بىزنى زىنداندىن ئېلىپ چىقتىڭلا، نىمە قىلىسىلەر؟- دىدى. جاللاتلار ئېيتتىلەركى:

— يۈسۈپ بەگنى مۇناردىن تاشلاپ، ئەھمەد بەگنى دار-
غا ئاسىمىز!

يۈسۈپ بەگ بۇ سوزنى ئىشتىپ: "ۋادەرىخغا! مېھرىبان ئانامنى، سىڭلىمنى، يارىمنى، بوز ئوغلان خانىمنى، ھوشور بەگ سەردارنى، قىرىق يىگىتىمنى بىر كورمەي كېتىدىغان ئوخشايمەن. يىگىتلىرىمنى باشلاپ بىر جەڭ قىلىپ ئۆلسەم ئارمانىم يوق ئى-دى!" دېدى. يۈسۈپ بەگ زىندانغا قاراپ:

— ئەي بوۋا، سىز چىقارسىز، بىزنىڭ سالامىمىزنى خارەزم، ئورگەنچ، ھازار دەستە يۈرتلىرىغا يەتكۈزگەيسىز. — دەپ، ئۆزلى قوختۇتۇپ ئالالماي، زار-زار يىغلاپ بۇ سوزنى ئېيتتانلىرى:

نەزم

يۈگۈن بولدى بىزگە مەھشەر قىيامەت،
كوررۇشكۈنچە قىبلە گاھىم خوش ئەمدى.
جاللات كېلىپ يۈرەك بولدى جاراھەت،
كوررۇشكۈنچە قىبلەگاھىم خوش ئەمدى.

زۇلۇم بىلەن يۈرەك-باغرىم يارادۇر،
ئىسقبالىم يوق مۇنچە بەختىم قارادۇر،
ئارمان بىلەن بۈگۈن ئومرۈم ئادادۇر،
كوررۇشكۈنچە قىبلە گاھىم خوش ئەمدى.

ھېچ كىشىلەر بىزدەك غېرىپ بولمىسۇن،
ئارمان بىلەن بەندە بولۇپ قالمىسۇن،
بىزدەك بولسا بۇ دۇنياغا كەلمىسۇن،
كوررۇشكۈنچە قىبلە گاھىم خوش ئەمدى.

خارەزمغا قايتا يېنىپ بارمىدىم،
چاھىدىن چىقىپ زوقى-ساپا سۈرمىدىم،
ئارمان قالدى، گۈل ئەسەلنى كورمىدىم،
كورۈشكۈنچە قىبلە گاھىم خوش ئەمدى.

ئوز جانىمغا ئوزەم قىلدىم زۇلۇمنى،
مەنمەنلىكتىن باغلاتتىم مەن قولۇمنى،
تاپالمىدىم ئەندى ھايات يولۇمنى،
كورۈشكۈنچە قىبلە گاھىم خوش ئەمدى.

مېنى ئېلىتىپ تاشلار ئىمىش مۇنارە،
ئەھمەد بەگنى ئاسار ئىمىش ھەم دارە،
يۈسۈپ بەگ دەر: باغرىم مېنىڭ مىڭ پارە،
كورۈشكۈنچە قىبلە گاھىم خوش ئەمدى.

ئەلقىسسە، جاللاتلار يۈسۈپ-ئەھمەدلەرنى گۈزەلشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ ماڭدى. بۇ كۈنى مىسىر شەھىرىنىڭ ھەممە ئادەملىرى: «يۈسۈپ بەگنى مۇنارىدىن تاشلاپ، ئەھمەد بەگنى دارغا ئاسار ئىمىش» دەپ يەتتە ياشتىن-يەتمىش ياشقىچە بىرسى قالماي، گۈزەلشاھنىڭ ئوردىسى ئالدىغا جەم بولدى. بۇ چاغدا بەگلەر يېتىپ كېلىپ، گۈزەلشاھنىڭ ئالدىغا كىردى. گۈزەلشاھ بۇ بەگلەرگە:

— ئەي يىگىتلەر، بىزنىڭ دىنىمىزغا كىرىڭلار، كوپ مۇرۇۋەت قىلۇرمىز، ياخشى قىزلىرىمىزنى ئېلىپ بېرەي، ئالتۇن جابدۇقلۇق ئاتلارنى بېرەي. بولمىسا ھەر ئىككىڭلارنى ئولتۇرىمەن، — دەدى.

يۈسۈپ بەگنىڭ ئاچچىقى كېلىپ، گۈزەلشاھقا قاراپ بۇ سوزنى ئېيتقانلىرى:

نەزم

بەندە بولدۇم زالىملارنىڭ ئىلكىگە،
ئەللىرىڭ بار، بىزنىڭ ئەلگە ئوخشىماس.
نەلەر دەرسەن، بىر كىرمەيمىز تىلىڭگە،
تىللىرىڭ بار، بىزنىڭ تىلغا ئوخشىماس.

سەھرالىرىڭ باردۇر يازۇ - يايلاقى،
تىۋەلەرنى كوردۇم، ئوينار تايلاقى،
زىمىستانغا ئوخشار شەھرىڭ قىشلاقى،
يۇرتلىرىڭ بار، بىزنىڭ يۇرتقا ئوخشىماس.

كوزۇڭ ئويناپ يىدۇرسەممەن ئوزۇڭگە،
قوغۇشۇنلار قىزىدۇرساممەن كوزۇڭگە،
تا ئولگۇنچە كىرمەسمەن ھىچ سوزۇڭگە،
تىللىرىڭ بار، بىزنىڭ تىلغا ئوخشىماس.

مەھرەملىرىم① بار ئىدى ياندا ساقلاغلىق،
قىرىق يىگىتىم بار ئىدى ئالتۇن تاياقلىق،
بويى غۇنچە مۇشكۇل ئىشتا ياراغلىق،
بەگلىرىڭ بار، بىزنىڭ بەگكە ئوخشىماس.

كەنىزىگىم بەرى ھورى - غىلمانىدەك،
يىگىتلىرىم مىسالى شىرى غەررانىدەك،
سەردارلىرىم ھەربىرى مىڭ پەھلىۋانىدەك،
بەگلىرىڭ بار، بىزنىڭ بەگكە ئوخشىماس.

---

① مەھرەم—ھەمرالار

يۈسۈپ بەگ دەر: ئېزىز ئانا ماكانى،
گۈل - چىمەنگە تولغان باغۇ - بوستانى،
ئاخىر كېلۇر بىزلەرنىڭمۇ زامانى،
ئەللىردىك بار، بىزنىڭ ئەلگە ئوخشىماس.

ئەلقىسسە، گۆزەلشاھ بۇ سوزنى ئاڭلاپ:

— ئەجەپ سوزى چوڭ، گەردىنى قاتتىق بەگلەر ئىكەن، دېدى.

ئەھمەد بەگنىڭ غەزىۋى كېلىپ:

— ئەي گۆزەلشاھ، يەتتە يىل زىنداندا يېتىپ، ئاجىزلى-ىپ قالدۇق. بورۇنقى چاغ بولسا، بۆرنۈگنى كېسىپ، ئوزەڭ-گە يېگۈزەر ئىدىم. كوزۈڭگە قوغۇشۇن قۇيدۇرار ئىدىم، - دەپ خۇن جىگىرىدىن بۇ سوزنى ئېيتقانلىرى:

نەزىم

بۆرنۈگنى كېسىپ يىدۈرەر ئىدىم ئوزۈڭگە،
نەئەيلەيىن بورۇنقىدەك قۇۋۋىتىم بولسا،
قوغۇشۇنلار قۇيار ئىدىم كوزۈڭگە،
نە ئەيلەيىن بورۇنقىدەك قوۋۋىتىم بولسا.

نەچچە يىللار تاقەت قىلدىم زۇلۇمغە،
كېچە كۈندۈز تەييار تۇردۇم ئۆلۈمگە.
قايتا كېلىپ ئات سالۇرمەن ئۈستىڭگە،
ئول خۇدايىم، پەيغەمبەرلەر يار بولسا،

بۇندا كېلۇر بارچە ئايماق پەلۋانى،

باشىڭ ئۈززە سالۇر تۈرلۈك بالالى.
قاپالماسسەن ئۇلاردىن ھېچ ئامانى،
ئەل ۋە يۇرتۇم جەمى خەلقىم يار بولسا.

شەھرىڭگە كەلمەككە بولدۇڭ سەن سەۋەپ.
سوزدىمىز ھەق، دىمە بىزنى بىئەدەپ،
ئەي گۈزەلشاھ بولما مۇنچە دەرغەزەپ،
ساقلا بىزنى سەندە غەيرەت بار بولسا.

ئەھمەد بەگ دەر: ئەي گۈزەلشاھ سەن ئىشىت.
ئۈرگەنجدۇر جايىم مېنىڭ ئەي يەلىت،
خۇشامەتقەر قىلماس ھەرگىز مەرت يىگىت،
ئاستىن جاللات ئالدىدا گەر دار بولسا.

ئەلقىسسە، گۈزەلشاھ ئەھمەد بەگدىن بۇ سوزنى ئىشىتىپ. دەرغەزەپ بولۇپ:
— ئەي بەگلەر، نىمانچە لاپ ئۇرىسىلەر، مۇبادا مەن سەلەرنى قويۇپ بەرسەم قولۇڭلاردىن نىمە كېلۇر ئىدى؟ — دىدى.
يۈسۈپ بەگ:
— قولىمىزدىن نىمە كېلىدىكىن، قېنى ئاگلاپ تۇر، — دەپ دەرغەزەپ بولۇپ بو سوزنى ئېيتقانلىرى:

نەزم

نىسىپ قىلسا ئاللا ئەگەر،
مەن كېلۇرمەن لەشكەر تارتىپ.
تۇغ كوتۇرۇپ ئۈچيۈز ئاتمىش،

يەتتە يۈزمىڭ توپ سورنىپ•

كېچىلىرى يېقىپ چىراغ،
تەييار قىلىپ جەڭگە ياراغ،
ئارىمىزدا يەتتە يۈز تاغ،
مەن ئۆتەرمەن كارناي تارتىپ•

سالۇرمەن بوينۇڭغا غولنى،
قىلۇرمەن ساڭا زۇلۇمنى،
بېرىپ يىغارمەن ئېلىمنى،
شامۇ - سەھەر ھۇ - ھۇلاتىپ•

ئوغۇل - قىزدىكىنى ئالۇرلەر،
سېنى خەلقىم ساتارلەر،
يەتتە ئاي كارناي تارتارلەر،
ئەل - خەلقنى جىدەللىتىپ•

شاھىم ئەسىر قىلدىڭ مېنى،
ۋەسىيىتىم ئىشىت قېنى،
يىگىتلىرىم كېلىپ سېنى،
ئېلىپ كېتەر قول باغلاتىپ•

لەشكەر كېلۇر ئىسپىھاندىن،
ئۇرۇش قىلۇر ئىككى ياندىن،
مەرت يىگىتلەر كېچەر جاندىن،
قىلىچ چاپۇر ھاي - ھايلاتىپ•

يەتتە يىللار ساللدىڭ چاھتا،
يېتىشتىم زەۋقى - ساپاغا،

ۋەدە قىلىپ مەن ۋاپاتقا،
ئالاي قىزنىڭ نىكاھلاتىپ.

يۈسۈپ بەگ دەر: راستىن ئېيتار،
ئاتتىن چۈشمەي يۈرۈشتىن قايتار،
يامانلىرنىڭ تۇتۇپ ساتار،
كاتتا - كىچىكنى يىغلاتىپ.

بۇ سوزدىن كېيىن گۈزەلشاھ:

— بۇلار غەيرەتتىن بۇ سوزنى قىلدۇ، ھەم بۇلار ئۇستا شائىرلار ئىكەن. كوكچى شائىرنى كەلتۈرۈڭلار، بۇلار بىلەن بەھسلەشسۇن، بىر تاماشاسىنى كورەيلى، قايسى غالىپ كەلسە ئۇنىڭغا ئىنئام بېرەي، — دېدى.

كوكچى بۇ مەيداندا يوق ئىدى. دەرھال خەۋەر بېرىپ ئالدۇرۇپ كەلدى. گۈزەلشاھ كوكچىگە قاراپ:

— كوكچى، سەن يۈسۈپ بىلەن شائىرلىقتا بەھس قىل، سەن شېئىردا غالىپ كەلسەڭ بىر شەھەرگە ھاكىم قىلاي، يۈسۈپ غالىپ كەلسە قىرىق خېچىرغا خەزىنە يۈكلەپ يۇرتىغا قايتۇراي، — دېدى. كوكچى بۇ سوزنى ئىشىتىپ، ۋاختى خوش بولۇپ، سازىنى قولىغا ئالدى.

شۇ چاغدا يۈسۈپ بەگ:

— ئەگەر مېنىڭ سازىم بولسا ئىدى، ئاجايىپ شائىرلىق قىلار ئىدىم، — دېدى.

گۈزەلشاھ بۇ سوزنى ئىشىتىپ، ئالتۇندىن ياسىغان دۇتارنى كەلتۈرگەن ئىدى، يۈسۈپ بەگ:

— مۇنداق دۇتارنىڭ قولۇمغا تۈگۈل، پۇتۇمغىمۇ يارىمايدۇ. زىنداندا بوۋاي قەمبەر ئاتام ياساپ بەرگەن بىر دۇتارىم بار، شۇنى

كەلتۈرۈپ بەرگىن، — دېدى.

گۈزەلشاھ دەرھال ئون ياساۋۇلنى بۇيرۇپ زىنداندىن يۈسۈپ بەگ-نىڭ دوتارىنى كەلتۈرۈپ بەردى. يۈسۈپ بەگ سازىنى قولىغا ئېلىپ،

-ئەي كوكچى، سەن ئېيتقىن، - دېدى.

كوكچى:

-سەن ئېيتقىن، - دېدى.

يۈسۈپ بەگ:

-ساڭا يول بېرەي، سەن ئېيتقىن، - دېدى.

كوكچى سازىنى قولىغا ئېلىپ باشلىدى:

نەزم

كوكچى:

سىپاھ① بولسا مەيدان يولىن ئاچارلەر،
قىلىچ چېپىپ قىزىل قانلار ساچارلەر،
بىر كوكچىدىن ئونىڭ يۈسۈپ قاچارلەر،
شەھەرىڭگە بارغاندا كورگىل تاماشا.

يۈسۈپ بەگ:

يىگىتلىرىم ئەجدەرھادەك قوزغالىپ،
سەردارلىرىم جەڭ قىلماققە ئاتلانىپ،
كەلسە خەلقىم تورت تەرەپتىن ئات سالىپ،
سىزۈپ تەختىڭنى ئالغاندا كورگىل تاماشا.

كوكچى:

توققۇز كارناي، ئوتتۇز سۇرناي چالىنۇر،
لەشكەرلىرىڭ ئاياغىمغا يىقىلۇر،
بىرىڭ داردا، بىرىڭ مۇناردىن تاشلىنۇر،
يىرتقۇچ قوشلار يىگەندە كورگىل تاماشا.

---

① سىپاھ — قوشۇن، ئەسكەر.

يۈسۈپ بەگ:

ئۈرگەنجدىن قوشۇنلىرىم كەلگەندە،
ئات ئوينىتىپ چەك مەيدانغا يەتكەندە،
يەگىتلەرىم سېنى دىنسىز كۆرگەندە،
ھاي-ھايلىتىپ قىرغاندا كورگەل تاماشا.

كوكچى:

ئايا، سېنىڭ نازۇك بېلىڭ پۈكۈلسۈن،
ئۇستىخانىڭ قاخشال بولۇپ تۈگۈلسۈن،
توققۇز كارناي، ئوتتۇز سۇرناي تارتىلسۇن،
يولۋاس، شىرلار كەلگەندە كورگەل تاماشا.

يۈسۈپ بەگ:

گۈزەلشاھنىڭ قول- پۇتىنى باغلىتىپ،
سەركەردىلەرنىڭ بىردىن قويماي يىغلىتىپ،
مىڭ ئوكۇزگە كاتتا توپلار سۆرىتىپ،
ئېر ئەلىخان كەلگەندە كورگەل تاماشا.

كوكچى:

يۈسۈپ سېنىڭ قۇتۇلمىغىڭ گۇماندۇر،
يۇرتۇڭ يىراق، يوللار ئۇزاق داۋاندۇر.
سېنى قىرماي، تىرىك قويغان ياماندۇر،
چول ئىچىدە قىرغاندا كورگەل تاماشا.

يۈسۈپ بەگ:

نەسىپ بولسا دۇلدۇل، بىدۇ مىنەرمەن.
يۇرتقا بېرىپ يانا قايتىپ كېلەرمەن،
چوگىلىرىڭنى تۇتۇپ باشىن كېسەرمەن،
باشتىن مۇنار ياسالغاندا كورگەل تاماشا.

كۆكچى: ئايا يۈسۈپ، چاقىلمايسەن ئۆزۈڭنى،
قولۇڭ بوشتۇر، چوڭ قىلارسەن سۆزۈڭنى،
قايتا باغلاپ گۈزەلشاھنىم قولۇڭنى،
قاراڭغۇلەر سالغاندا كۆرگەن تاماشا.

يۈسۈپ بەگ:

ئايا تەرسا چىقالمايسەن قەلئەگدىن،
يىگىتلىرىم كېلۇر ئورگەنچ شەھرىدىن،
قىزلىرىڭنى نىكاھ قىلىپ بىر - بىردىن،
سىپاھسالارغا بەرگەندە كۆرگەن تاماشا.

كۆكچى:

تۈلكە قۇشلار كۈلەر سېنىڭ ھالىڭغا،
قاتتىق كۈنلەر چۈشەر سېنىڭ باشىڭغا،
بىز بارۇرمىز ئاخىر سېنىڭ يۇرتۇڭغا،
تاجۇ - تەختىڭ ئالغاندا كۆرگىل تاماشا.

يۈسۈپ بەگ:

ئايا كۆكچى ئويسام سېنىڭ كۆزۈڭنى،
يىگىتلىرىم تىرىك سويار ئۆزۈڭنى،
ئەسىر قىلىپ خوتونلىرىڭ - قىزىڭنى،
ئولجا قىلىپ ئالغاندا كۆرگىن تاماشا.

كۆكچى:

ئايا يۈسۈپ، تىل - قۇلاغىڭ كېسىلسۇن،
ئەزالىرىڭ دەرۋازىغا ئېسىلسۇن،
سېنىڭ شاھىڭ بىزنىڭ شاھقا قزل بولسۇن.
كۆكچى سۇلتان بولغاندا كۆرگىن تاماشا.

يۈسۈپ بەگ:

يۈسۈپ بەگ ھەر: يەنە قايتىپ كەلمەسەم،

شەھەرلەرنىڭ بىردىن - بىردىن ئالمىسام،
مېنى سالغان چاھتا شاھنىڭ سالماسام،
لەشكەرلىرىم كەلگەندە كۆرگىن تاماشا.

شېئىر ئېيتىش مۇشۇ يەرگە كەلگەندە گۈزەلشاھ ئىنساپقا كېلىپ:

— قايسى ئوبدان شېئىر ئېيتتى، — دېدى.

ياساۋۇللاردىن بىرى:

— ئەي پادىشاھىم، كوكچىدىن يۇسۇپ ئوبدان ئېيتتى. كوكچى ئىككى مىسرادىن قالدى ھەم جانسىز ئېيتتى يۇسۇپ قورقماي مەردانىلىق بىلەن ئېيتتى، — دېدى.

گۈزەلشاھ سوزىدىن يانالماي دەرغەزەپ بولۇپ كوكچى ئەييارغا:

— سەن مېنىڭ ئاش-نېنىمنى يەپ تۇرۇپ، نېمە ئۈچۈن بۇنىڭ بىلەن باراۋەر كېلەلمەيسەن، دەپ، ياساۋۇللارغا بۇيرۇق بېرىپ، كوكچىنى يالىڭاچلاپ باستۇرۇپ، يەتمىش دەررە ئۇرغۇزدى ۋە تىللا سازىنى تارتىۋېلىپ، زەرباپ تونلىرىنى سالدۇرۇپ، مەيداندىن قوغلاپ چىقاردى. يۇسۇپ - ئەھمەدلەرگە قىرىق خېچىردا ئالتۇن - كۈمۈش يۈكلەپ بەردى، يەنە قىممەتباھا ئۇستىۋاش كىيىم-كېچەك ۋە بىردىن ئىككى ئات، لازىملىق ياراغ - جابدۇقلارنى بېرىپ ئۆز يۇرتىغا كېتىشكە ئىجازەت بەردى. يۇسۇپ - ئەھمەدلەر خېچىرلىرىنى ئالدىغا سېلىپ كەتمەكچى بولدىلەر، ئول چاغدا گۈزەلشاھ يۇسۇپ - ئەھمەدلەرگە قاراپ:

— ئەي بەگلەر، ئۆز يۇرتۇڭلارغا بارغاندا يانا قايتىپ كەلمەكنى ئىختىيار قىلماڭلار، بىزلەرگە ئاداۋەت تۇتماڭلار، ئەگەر پۇلۇڭلار يېتىشمىسە بىر خىزمەتكار ئىبەرتىڭلار، يەنە، ئالتۇن- كۈمۈش يۈكلەپ بېرىمىز، — دېدى.

يۇسۇپ بەگ ئۈزەڭگىگە پۇتىنى قويۇپ تۇرۇپ گۈزەلشاھقا

قاراپ خۇن - جىگەرلىرىدىن بۇ سوزنى ئېيتتىنى:

نەزم

سوزۇم ئاڭلا، يېزىدىلەرنىڭ سۇلتانى،
نوۋەت ئەمدى سىزدىن بىزگە ئۆتكەندۇر.
يەتتە يىلدۇر بەندە زىندان بولغىلى،
نوۋەت ئەمدى سىزدىن بىزگە ئۆتكەندور.

نەسەبەبتىن قول - ئاياغىم باغلادىڭ،
نەچچە نوبەت ئۆلتۈرمەكنى چاغلادىڭ،
يەتتە يىلدۇر زىندان ئىچرە ساقلادىڭ،
نوبەت ئەمدى سىزدىن بىزگە ئۆتكەندۇر.

قايتىپ كېلىپ ئالاي سېنىڭ يۇرتۇڭنى،
ئۈلەشتۈرۈپ بېرەي مالۇ - مۈلكۈڭنى،
يەكسان قىلاي سېنىڭ ئايۋان - تەختىڭنى،
نوۋەت ئەمدى سەندىن بىزگە ئۆتكەندۇر.

ئۈچيۈز ئاتمىش شەھەرلىرىڭ ئېلىنۇر،
كۈللى دۈشمەن ئاياغىمغا يىقىلۇر،
قىرىق كۈنگىچە شادىيانە چېلىنۇر،
نوۋەت ئەمدى سەندىن بىزگە ئۆتكەندۇر.

سەركەردەڭنىڭ بىرىنى قويماي ئۆلتۈرۈپ،
كوچىلارنى ئۆلۈكلەرگە تولدۇرۇپ،
ئاياغىمغا سېنى تازىم قىلدۇرۇپ،

مەن كېتەرمەن، نوۋەت بىزگە ئۆتكەندۇر.

يۈسۈپ بەگ دەر: غوللار سېلىپ بوينۇمغا،
بەندە قىلىپ زەنجىر سېلىپ قولۇمغا،
ئوت قويارمەن قەسرى - ئايۋان، يولۇمغا،
چاغدا ياتماق ئەمدى ساڭا ئۆتكەندۇر.

ئەلقىسسە، گۈزەلشاھ يۈسۈپ بەگدىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ، بۇلارنى ئازات قىلىپ قويۇپ بەرگىنىگە يۈزەمنىڭ پۇشايمان ۋە نادامەتلەر قىلدى، ئەمما قىلغان ھۆكمىدىن يانالمىدى. ئاندىن كېيىن:

— سىلەرنىڭ يۇرتۇڭلار ئۆرگەنچىدۇر. مىرزا مەھەممەد سىلەرنى ئالداپ، ھىلە مىكرى بىلەن تۇتۇپ كەلگەن، ھالىڭلار شۇدۇر، كۆزۈڭلارنى نېمە چاغلايسىلەر، مەي ئىچىپ مەست بولدۇڭلارمۇ؟ — دېدى.

يۈسۈپ بەگ دەرغەزەپ بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئەل - يۇرت قېرىنداشلىرىنى بىر - بىرلەپ بايان قىلىپ، گۈزەلشاھقا قاراپ، بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

ئەندىجان بىلەن مەرغۇلاندىن،
قىرىق مىڭ ئۆيلۈك قوقان كېلۇر.
بىر - بىرىگە ئەھد باغلاپ،
جانىنى جانغا قاتقان كېلۇر.

جەڭگە ئۆزىنى چاغلىغان،
مەيدانغا بەلنى باغلىغان،
بىزلەرنى تىنماي يوقلىغان،
ئاغا - ئىنى تۇققان كېلۇر.

لەشكەر كېلۇر نەمەنگاندىن،
ئات ئوينۇتۇپ داۋانلاردىن،
كارناي تارتىپ ئىسپىھاندىن
بوز ئوغلانخان تاغام كېلۇر.

قورشاپ لەشكەر شەھرىنىڭ ئالۇر،
ئايۋانىڭنى ئوردا قىلۇر،
تامام خەلقىم قالماي كېلۇر،
ھەيۋىسى زور تۇپان كېلۇر.

بەلغ شەھرىگە بارسا خەۋەر،
ھىسار خەلقى قىلۇر سەپەر،
تاغلار بولۇر زىرۇ-زەۋەر،
ئوتتۇز بىرلەك ئاۋغان كېلۇر.

سەمەرقەنتكە نامە يەتسە،
لەشكەر كېلۇر ھەم ئون ھەسسە،
ھەممە بىر تەڭ ئول بىر ھەسسە،
ئالاي بېگى چاقتان كېلۇر.

نامە بارسا ھىندىستانغا،
لەشكەر چۈشەر كوھستانغا،
خەبەر يەتسە چىن، ماچىنغا،
قاتار-قاتار كارۋان كېلۇر.

كىشى بارسا بەدەخشانغا،
كابۇل بىلەن بېلۇجىستانغا،

ئاندىن ئېرى يۇرت - ماكانغا،
نامى ئۇلۇغ ئوغلان كېلۇر.

يۇسۇپ بەگدەر: قىشلاقىغە،
بەندە قىلىپ ئىشلاقىغە،
شىھىدلەرنىڭ ئىنتىقامىغە،
ھوشۇر بەگدەك ئارسلان كېلۇر.

گۈزەلشاھ بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ، كورگەن چۈشى يەنە ئېسى-
گە كېلىپ، بۇلارنى قويۇپ بەرگىنىگە يۈزمىڭ پۇشايمان قىلدى،
ئىدامەت چەكتى، لېكىن قىلغان ۋەدىسىدىن يانالمىدى. بۇ
چاغدا يۇسۇپ بەگ بىلەن ئەھمەد بەگ خېچىرلىرىنى ئالدىغا
سېلىپ يولغا راۋان بولدى. بۇ بەگلەرنىڭ ئوز يۇرتىغا كەتمەك-
چى بولغانلىقىنى مىرزا ئەھمەد كورۇپ داغ - ھەسرەتتە قالدى.
بۇ ئىشقا تاقەت قىلالماي: "بۇلارنى بىر ئىلاج قىلىپ ئولتۇر -
مىسەم بولمايدۇ، بۇلار ھېچ ۋاقىتتا مېنى تىرىك قويمايدۇ.
ئۇلار يۇرتىغا يەتكەندىن كېيىن يەنە قايتىپ كېلىدۇ، ماڭا
ئامانلىق يوق" دېدى - دە، ئوز مۈلكىدىن 9 خېچىرغا ئالتۇن - كو-
مۈش يۈكلەپ پاسىق نىيەت بىلەن بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى.
بىرقانچە كۈندىن كېيىن كوكچى يۇسۇپ - ئەھمەدلەرنىڭ
ئارقىسىدىن يېتىشىپ كېلىپ بەگلەرگە سالام بەردى.
ئەھمەد بەگ مىرزا ئەھمەدنى كورۇپ:
— بىزنى ھىيلە بىلەن تۇتۇپ يەتتە يىل زىنداننىڭ ئازاپ-
ئوقۇبەتلىرىگە سالغان قۇل سەن ئەمەسمۇ؟! - دەپ قىلىچىنى قىنى-
دىن سۇغۇرۇپ كوكچىگە ئېتىلدى. بىر قىلىچى بىلەن قولىنىڭ
يېرىمىنى چېپىپ تاشلىدى. ئاڭغىچە كوكچىنىڭ ئادەملىرى ئۇ-
نى ئېلىپ قاچتى ۋە قايتىپ بېرىپ ئەھۋالنى گۈزەلشاھقا مە-

لۇم قىلدى. گۈزەلشاھ بۇنى ئاڭلاپ ئۇلارنى قويۇپ بەرگىنىگە قاتتىق پۇشايمان قىلدى.

ئەلقىسسە، يۇسۇپ بەگ، ئەھمەد بەگلەر ئاتلىرىغا مىنىپ ئوز يولىغا قاراپ كېتىۋەردى. شۇ ماڭغانچە يەتتە كېچە _ كۈندۈز ئارام ئالماي يول يۈرۈپ گۈزەلشاھنىڭ زىندانىدىن چەتتىكى ۋە بىر سەھراغا يېتىپ كەلدى.

ئۇستەڭ بويىغا چۈشۈپ دەم ئېلىشتا ئولتۇرغان ئىدى، چوڭ ھويلىدىن بىر كېلىنچەك سۇغا چىقىپ كەلدى، يېنىدا يەنە بىر ھەمراسى بار ئىدى. كوزىسىغا سۇ ئېلىپ ئارقىسىغا ياناي دەپ تۇرۇۋىدى، ئاندا يۇسۇپ بەگ ئەھمەد بەگكە:

— ئۇكام، بىز ئۇزاق ۋاقىت زىندانىدا يېتىپ ئادەم كورمەي زېرىكىپ كەتتۇق. شۇلار بىلەن بىر چاخچاقلىشىپ ئوتسەك قانداق؟ — دېدى.

ئەھمەد بەگ "خوپ بولۇر" - دەپ، كېلىنچەكنىڭ قېشىغا كەلدى. قارىسا، يېنىدا بويىغا يەتكەن بىر قىز تۇرۇپتۇ. بۇنى كورۇپ يۇسۇپ بەگ قىزنىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇ قىز يۇسۇپ بەگنىڭ رەڭگى - رويىغا سەپ سېلىپ، كوزىنى ئاستا يەرگە قويۇپ كوزلىرىنى سوزۇپ، لىۋىنى چىشلەپ تۇردى. يۇسۇپ بەگ كۈلۈپ تۇرۇپ:

— خېنىم، يول قايسى؟ چول قايسى؟ بىز يولدىن ئادىشىپ قالدۇق، يول بەرمەمسىز؟ - دەپ سوز تاشلىغىنى:

نەزم

يۇسۇپ بەگ:

سىز بويىدا تۇرغان گۈزەل،
بىزنىڭ يوللار قايدا بولۇر؟

شەنگىزگە ئىيتاي غەزەل،
بىزنىڭ ئەللەر قايدا بولۇر؟

قىز.

تونالمىدىم نىچۈك ئادەمسەن،
قايسى يۇرتلاردىن كەلدىڭسەن؟
بەلكى ماڭا نامەھرەمسەن،
بىلمەسمەن جايىڭ قايدىدۇر.

يۇسۇپ بەگ:

تەشنا بولدۇم مەن سوزۇڭگە،
مىھماندۇرمىز ئىوزۇڭگە،
قۇربان بولاي قاش - كوزۇڭگە،
بىزنىڭ يوللار قايدىدۇر؟

قىز:

قايلاردىن كەلدىڭ مۇندا سەن،
ھوسنۇمگە بولدۇڭ بەندە سەن،
ئاتا بىزار كۆندە سەن،
بىلمەسمەن جايىڭ قايدىدۇر؟

يۇسۇپ بەگ:

قىزدابا شتا بولدۇم بەندە،
ئاياغىمغا سالدى گۆندە،
ئازات بولۇپ كەلدىم مۇندە،
بىزنىڭ يوللار قايدىدۇر؟

قىز:

قويۇڭ ئەمدى كىبتەي مىنى،
بىللە كەلگەن يەڭگەم قىنى،
ئانام كورسە ئۇرار مىنى،

بىلمەسمەن جايىڭ قايدىدۇر؟

يۇسۇپ بەگ:

ھۆسنۈڭ گۈللەر خىرمەنى،
كەل، قوينۇڭغا ئال مېنى،
يۇسۇپ بەگ دەپ بىلگىن مېنى،
بىزنىڭ يەرلار قايدىدۇر؟

قىز:

ماڭا لازىم كۆشەك ئەلا،
كۆزۈڭ جادۇ، ھۆسنۈڭ رەنا،
سورساڭ مېنىڭ ئېتىم زوھرا،
بىلمەسمەن جايىڭ قايدىدۇر.

بۇلارنىڭ ئېيتىشلىرىنى ھېلىقى كېلىنچەك ئاڭلاپ، ئاچچىقى كېلىپ: «ئول قىزدىن مەن چىرايلىق تۇرسام، ماڭا سۆز قىلمىدى» دەپ نەپسى ئىزا تارتىپ ئارقىسىغا قاراپ - قاراپ كېتىۋاتاتتى. ھەر قاشقا پۇتلىشىپ كېتىپ كوزىسى سۇنۇپ كەتتى. كېلىنچەك كو-زىسىنى سۇندۇرۇپ، كۆڭلىنى تىندۇرۇپ، ساپالىنى ئۇشلاپ، بەگكە قاراپ كۆڭلىنى خۇشلاپ، ئىشق ئوتىدا كۆزىنى ياشلاپ تۇراتتى.

ئەھمەد بەگ:

—ئول جۇۋاننىڭ نەپسى ئىزا تارتىپ، خاپا بولدى. مەن ئونىڭ كۆڭلىنى ئېلىپ قوياي، - دەپ شوخلۇق بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ بۇ سۆزلەرنى ئېيتقىنى:

نەزم

ئاشىقلىقنىڭ قەدرىنى
جۇۋان بىلۇر، قىز نە بىلسۇن.

ياش يىگىتلەرنىڭ قەدرىنى،
جوۋان بىلۇر، قىز نە بىلسۇن.

قىز قولىدا تىللا ئۈزۈك
جوۋاننى كوردۇم مەن تۈزۈك،
سوزى شىرىن، تىلى چۈچۈك،
جوۋان بىلۇر، قىز نە بىلسۇن.

قىز بويىدا باردۇر سەدەپ،
جوۋاندا بار خۇلق ئەدەپ،
كىمشى بىلمەس قەدرىن ئەجەپ
جوۋان بىلۇر، قىز نە بىلسۇن.

قىز قولىدا رومالى بار،
جوۋان كوكسىدە ئانارى بار،
ئاشىقلىقنىڭ كوپ يولى بار،
جوۋان بىلۇر، قىز نە بىلسۇن.

قىزلار ئورار رومالىنى،
لېۋىدىن توكەرلەر يالىنى،
مەرت يىگىتنىڭ خىيالىنى،
جوۋان بىلۇر، قىز نە بىلسۇن.

ئەھمەد بەگ دەپ بىلگەن مېنى،
بوستانىمغا مەرغۇپ سېنى،
بىلدىم ئەسلىڭ بىر ئەر مېنى،
جوۋان بىلۇر، قىز نە بىلسۇن.

ئول كىلىنچەك بۇ سوزنى ئاڭلاپ، ئەھمەد بەگكە قاراپ كۈلۈپ، تۇرغان ئورنىدا قېتىپ قالدى. ئۇ ۋاقىتتا ــ ئەھمەد بەگ: «بۇ جۇۋاننىڭ كوڭلىنى ئوبدان بىر خۇشال قىلاي» دەپ، جۇۋاننىڭ ئالدىغا بېرىپ بۇ سوزنى ئېيتتىمىكى:

نەزم

ئەھمەد بەگ:

كوزا سۇندۇرغان كېلىن،
خەۋەر بەرگىن ئەللەردىگىدىن.
بىر پىيالە سۇ بەر، ئىچەي،
ئاشۇ نازۇك قوللاردىگىدىن.

كېلىنچەك:

غەزەل ئېيتقان بەرنا يىگىت،
مەن ئايلىناي بويلاردىگىدىن.
جاۋاپ بېرىپ سۇئالىڭغا
بەھرى ئالاي تىللاردىگىدىن.

ئەھمەد بەگ:

سەن، سەن ئوزەڭ كېلىنلەر خوبى،
ھەممە قىزلارنىڭ مەرغۇبى،
بىلمىدىم، سەن كىمنىڭ مەھبۇبى،
سوزلە شىرىن لەۋلەردىگىدىن.

كېلىنچەك:

بىزلەر بىلەن قىلما ھەزلە،
سەن كېتەرسەن ئۇزاق يەرگە.
ياردىم باردۇر سەندىن ئەلا،
سەن كەچكىن بۇ ئويلاردىگىدىن.

ئەھمەد بەگ:

سەنەمك رەنانى ھېچ كورمىدىم،
ئاتىمدىن يەرگە چۈشمىدىم،
ئىچتىم سۈنى، ھېچ قانمىدىم،
سۈيۈپ كېتەي لەۋلەرىڭدىن.

كېلىنچەك:

سۇ تىلەرسەن، كەلگىن بېرى،
ھەزىل قىلىپ كەتمە نېرى،
مەن ھەم بولاي ساڭا جورى،
ئورگۈلەيمەن بويلارىڭدىن.

ئەھمەد بەگ:

ھەممە قىزدىن ھۆسنىڭ غالىپ،
مەن بولۇرمەن ساڭا تالىپ،
ئات ساغرىسىغا قامچا سالىپ،
ئاشسام تاغۇ- چوللەرىڭدىن.

كېلىنچەك:

مېنى سورساڭ جوراڭدۇرمەن،
كېچە- كۈندۈز زارىڭدۇرمەن،
ئالساڭ سېنىڭ يارىڭدۇرمەن،
شوراي شىرىن تىللارىڭدىن.

ئەھمەد بەگ:

قىزنىڭ قېشىدا بەگ يۈسۈپ،
قىلمىدىم ساڭا تەئەسسۈپ،
ئەھمەد بەككە سەن مۇناسىپ،
دانە- دانە خاللارىڭدىن.

كىيامىنچەك:

ئايلاخان دەر تۆت قولۇمدىن،
باغچامغا كىر، ئۆز قولۇمدىن،
كۆيلەر ئىشىت بۇلبۇلزەدىن،
قۇچۇپ ئالاي بەللەرىڭدىن.

جۇۋان كۆزىدىن يېشىنى تۇختۇتۇپ ئالالماي تۇرغان ئىدى، ئەھمەد بەگ بۇ ھالىنى كۆرۈپ:

— كىيامىنچەك، بۇ بىزنىڭ چاخچاق سۆزىمىز، كۆڭلىمىزدە كىر يوق، بىز بۇ يەردە تۇزۇلمايمىز، — دەپ خارەزىمگە قاراپ يول ئالدى. كىيامىنچەك ھەسرەت بىلەن يىغلاپ قالدى.

يۇسۇپ بەگ ئول ئىزغا:

— بىز سەن بىلەن بىر مۇنچە سۆزلەشتۇك. مېنىڭ گۈل ئەسەل دەپ يارىم بار، ئونۇڭ تۇرغان كېنىزەكلىرى بار، سەن ئۇلارنىڭ قاتارىدا يۈرگەسەن، — دەپ قىزنىڭ يىغا - زارىسىگە قارىماي يولغا راۋان بولدى.

قىز يۇسۇپ بەگكە يالىنىپ:

— مەن ئۆلگىنىمىزدە شاتىر بولۇپ ماڭسام، مېنى كېنىزەكلەر قاتارىدا كۆرسىڭىز، ناھايىتى خۇشۋاقىت بولسام، — دەپ يۇسۇپ بەگنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ ماڭدى. لېكىن، ئىككى سايدىن ئۆتكەندىن كېيىن ھېرىپ ماڭغىچىلىك مادارى قالماي بەگكە يېتىشەلمىدى. ھارغان يېرىدە ئولتۇرۇپ قېلىپ، يۇسۇپ بەگنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ يىغلاپ خۇن- جىگەرىدىن بۇ سۆزنى ئېيتتى:

نەزم

يۈسۈپ بېگىم مەندىن سالام —
ئېيتىڭ گۈل ئەسەلخان ئايىمغە.
بويى زىلۋا، قەلەمقاشىق،
خۇلقى خۇشخۇي مۇلايىمغە.

كوزلىرىڭىز توختاپ ياشتىن،
ئازات بولدۇڭ قىزىل باشتىن،
يەنە سالام قايتا باشتىن،
جادۇ كوزى خۇمارىڭغە.

قىزىل مەخمەلدىن چادىرىڭىز،
ئېسىمدىن كەتمەس خاتىرىڭىز،
ئالدىڭىزدا بۇلاي چاكىرىڭىز،
قامچاڭ تەگسۇن ساچ باغىمغە.

ئەۋۋەلدە دوست بولارسەن،
ئاخىرىدا سۇست بولارسەن،
سۆيسەم ئەگەر مەست بولۇرسەن،
بويۇم تەگسۇن دىماغىڭغە

مەن بىر گۈلۈڭ، سەن بۇلبۇلۇم،
ساڭا لايىق زۇلپ سۇنبۇلۇم،
ئۇزاقلاپ قالدى مەنزىلىم،
كېلىپ كىرگىن قۇچاغىمغە

ماڭا قاراپ بىر باقمىدىڭ،
مېنى كۆزۈڭگە ئىلمىدىڭ،
چارچاپ قالدىم سەن بىلمىدىڭ،
كىرمەي كەتتىڭ چار باغىمغا.

زوھرا كەلدى يانە ـ يانە،
خاللارىڭ بار دانە ـ دانە،
خاھ ئاشىنا بول، خاھ بىگانە،
مەن تاپشۇردۇم خۇدايىمغا.

شۇ سۆزدىن كېيىن زوھراخان زار ـ زار يىغلاپ، يۇسۇپ ئىشقىدا ئاھۇ ـ زار ئەيلەپ تۆرت سائەت ئولتۇرۇپ، ناماز دىگەر ۋاختىدا ئۆيىگە قايتتى.

ئەلقىسسە، يۇسۇپ بەگ بىلەن ئەھمەد بەگلەر قىزىل باشنىڭ يۇرتىدىن چىقىپ، تاغلارنى ئېشىپ، چۆللەرنى كېزىپ، ئون كۈن بولدى دىگەندە بىر تاغ باغرىدىكى بۇلاقنىڭ ياقىسىغا كېلىپلا ئاتتىن چۈشتى. ئۇلار خېچىرلىرىنى ئوتقا قويۇپ ئولتۇرۇشقان ئىدى، يىراقتىن ئۆرغۈن ئاتلارنىڭ ئۇيۇر ـ تويۇر قىلغان ئاۋازى ئاڭلاندى. يۇسۇپ بەگ دەرھال ئېتىغا مىنىپ تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قارىسا، كۆكچى ئەييار يەتتە يۈز ئاتلىق لەشكەرنى باشلاپ، قوغلاپ كېلىۋېتىپتۇ. يۇسۇپ بەگ تاغدىن چۈشۈپ ئەھۋالنى ئەھمەد بەگكە خەۋەر قىلدى.

ئەھمەد بەگ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ دەرغەزەپ بولۇپ، غەيرىتى جۇش ئۇرۇپ، دۈشمەنگە ئات سالماقچى بولدى. يۇسۇپ بەگ ئەھمەد بەگنىڭ ئېتىنىڭ جىلاۋىنى چىڭ تۇتىۋالدى. ئەھمەد بەگ جەڭگە كىرىشنى تەلەپ قىلىپ تىرىۋالدى. يۇسۇپ بەگ ئەھمەد

بەگكە جاۋاپ بەرمىدى. ئۇلار نەچچە يەردىن تەمسىل كەلتۈرۈپ، بۇ سوزلەرنى ئېيتتىنى:

نەزم

ئەھمەد بەگ:

ئارقىمىزدىن يېتىپ كەلدى دۈشمەنلەر،
ماڭا رۇخسەت بەرگىن يۈسۈپ سۇلتانىم.
تاغ - سايلارغا بۈگۈن تولدى مەلئۇنلەر،
ماڭا رۇخسەت بەرگىن يۈسۈپ سۇلتانىم.

يۈسۈپ بەگ:

ياش ئوغلانسەن، كورمىگەنسەن مەيدانىنى،
نەچچە يىللار كورۈپ ياتتىڭ زىندانىنى،
كوپ ئادەملەر بىلمەس ياخشى - يامانىنى،
تاماشالەر كورگىن ئەھمەد سۇلتانىم.

ئەھمەد بەگ:

نەچچە ۋاقىت ئەجەپ دىلگىر بولۇپمەن،
نەزەر تارتىپ بۇيەرلەرگە كېلىپمەن،
دۈشمەنلەرنى بۇ ئەھۋالدا كورۈپمەن،
جاۋاپ بەرگىل ماڭا يۈسۈپ سۇلتانىم.

يۈسۈپ بەگ:

قىلىچلىشاي بۇ دۈشمەنلەر قەستىمدە،
ئۆلۈكلىرى قالسۇن تاغنىڭ پەستىدە،
هازىر تۇرۇپ خېچىرلارنىڭ ئۈستىدە
تاماشالار كورگىن ئەھمەد سۇلتانىم.

ئەھمەدبەگ:

كوردۈڭ ئاكا، ياۋۇز دۈشمەن كېلىپتۇر،

بىزلى تۇتقان كوكچى ئەييار كېلىپتۇر،
مەرت يىگىتتە مەردانىلىق تولۇپتۇر،
ماڭا رۇخسەت بەرگىل يۇسۇپ سۇلتانىم.

يۇسۇپ بەگ:

تاماشا قىل، كورۇپ ئاكاڭ ئىشىنى،
قويماي ئۈزەي دۈشمەنلەرنىڭ بېشىنى.
قانغا بوياي بۇ كەڭ سايىنىڭ تېشىنى،
تاماشالار كورگىن تۇرۇپ سۇلتانىم.

ئەھمەد بەگ:

قاراپ تۇرغىن مەرت يىگىتنىڭ شەنىگە.
قويۇپ بېرەي ئاتنى دۈشمەن ئۈستىگە،
ئولۇكلىرى كومۇلسۇن تاغنىڭ ئاستىغە،
رۇخسەت بەرگىن ماڭا يۇسۇپ سۇلتانىم.

يۇسۇپ بەگ:

ئەھمەد خانىم، كۇتۇپ تۇر مەن باراي يەككە.
ئەجەل ئوقى تەگسۇن كوكچى بەدرەككە،
تاغ - دالالار تولسۇن شۇندا ئولۇككە،
تاماشالار كورگىن ئەھمەد سۇلتانىم.

ئەھمەد بەگ:

ئەھمەد بەگ دەر: مېنى كوزگە ئىلمىدىڭ،
ئوزۇڭ بىلدىڭ، مېنى ئادەم بىلمىدىڭ،
قاراپ تۇرۇپ ماڭا جاۋاپ بەرمىدىڭ،
رۇخسەت بەرگىن ماڭا يۇسۇپ سۇلتانىم.

يۇسۇپ بەگ:

يۇسۇپ بەگ دەر: ئۇكام ئارسلان ئىكەنسەن،
شىجائەتلىك شىر يەزدان ئىكەنسەن،

ئەلگە مەشھۇر بىر پەھلىۋان ئىكەنسەن،
بىرنى قويماي قىراي ئەھمەد سىزلىتانىم.

ئۇلار مەيدان تالىشىپ، بىر - بىرىنىڭ ئاتلىرىنى قويۇپ بەرمەي، ئاخىرى ھەر ئىككىسى دۈشمەن ئۇستىگە بىر يولى ئات قويدى. بۇلار دۈشمەن سېپىنى بۇلۇپ تاشلاپ، قوغلاپ يۈرۈپ زەربە بەردى. ئەھمەد بەگ كوكچى ئەيپارنى قوغلاپ يۈرۈپ تۇتۇپ، يۈسۈپ بەگنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. يۈسۈپ بەگ كوكچى ئەيپارنىڭ يالۋۇرغىنىغا قارىماي نەچچە مىڭ ئازاپلار بىلەن ئولتۈردى. يۈسۈپ بەگ قاچقان دۈشمەنلەرنى قوغلاپ تۇتۇپ، ئەسىر قىلدى ۋە ئەسىرلەرنى يىغىپ ئۇلارغا سىياسەت قىلىپ بۇ سوزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

شاھىڭغا بېرىپ ئېيتقىن مېنىڭ سوزۈمنى،
مۇندىن بېرىپ ئاتقىن چۈشمەي كېلۇرمەن.
ئەللىرىڭگە بىر كورسىتىپ ئوزۈمنى،
نۇرغۇن لەشكەر باشلاپ ئاخىر كېلۇرمەن.

دۈشمەنلەرنىڭ كوزلىرىنى ياش قىلىپ،
ئولۇكلەرنى مەيدان ئىچرە تاش قىلىپ،
ھوشۇر بەگنى مەيدان ئىچرە باش قىلىپ،
يۇرتلىرىڭنىڭ بەردىن ۋەيران قىلۇرمەن.

تورت تەرەپتىن، تۇشمۇ- تۇشتىن توپ ئېتىپ،
ئولۇكلىرىڭ مەيدان ئىچرە تولدۇرۇپ،

لەشكەرىڭنى قىلىچ تىغىدىن ئۆتكۈزۈپ،
ئوغۇل - قىزىڭ ئولجا قىلىپ كېلۈرمەن.

قانلىرىڭدا بوياپ مەيدان يۈزىنى،
ئەسىر ئېلىپ ئۇلۇغ - ئۇششاق ھەممىڭنى،
ئاڭلا بۈگۈن يۈسۈپ-ئەھمەد سۆزىنى،
گۈزەلشاھنى ئاخىر چاھقا سالۇرمەن.

ئەلقىسسە، يۈسۈپ - ئەھمەد ئەسىرلەرنى قويۇپ بېرىپ، غەلىبىدىن كۆڭۈللىرى چاغ بولۇپ، ئۈرگەنچ، خارەزم يولىغا راۋان بولدىلەر. شۇ ماڭغانلىرىچە، نەچچە مەنزىللەردىن ئۆتۈپ، يەتتە تاغدىن ئېشىپ، ئەستەر تېغىغا يېتىپ كەلدىلەر. بۇ تاغنى كۆرۈپ، باشتىن ئۆتكەن كۈنلىرى ئېسىگە كېلىپ، كۆڭۈللىرى بۇزۇلدى. ئەھمەد بەگ نەچچە يەردىن تەمسىل كەلتۈرۈپ، ئۆزىنى توختۇتۇپ ئالالماي، خۇن - جىگەرىدىن چىقىرىپ بۇ سۆزنى ئېيتقىنى:

نەزم

شۈكرى ئېيتاي خۇدايىمغا،
يامان كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى.
دۈشمەنلەرگە بەندە بولۇپ—
چۈشكەن كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى.

كىمگە ئېيتاي بۇ داغىمنى،
ھېچكىم بىلمەس سوراغىمنى،
تاشلار يېرىپ تىرناغىمنى،
يۈرگەن كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى.

يەتتە يىللار سىنەم داغلاپ،
ئازاپ بىلەن دايىم يىغلاپ،
ئات ئالدىدا قولۇم باغلاپ،
قارتقان كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى.

بەندە بولۇپ ئۇل ئىرادە،
ئەلەم چېكىپ كۆپ زىيادە،
دۈشمەن ئاتلىق، مەن پىيادە،
يۈرگەن كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى.

بېشىمىزغا ئۇرۇپ قامچى،
رەھىم قىلماي زالىم كوكچى،
تىل - ئاھانەت قىلىپ شۇنچى،
كورگەن كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى.

چىقىپ زىنداننىڭ ئىچىدىن،
ئېغىر كۈلپەتلەر ئاستىدىن،
تاغۇ - تاشلارنىڭ ئۈستىدىن
يۈرگەن كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى.

ئارقىمىزدا مىڭ مۇھاسىل،
دەم ئالدۇرماي ماڭدى بىرخىل،
يىراقلىشىپ شەھرى مەنزىل،
قالغان كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى.

ئەھمەد بەگ دەر: ئەي بېرۇ بار،

لەچچە يىل بولدۇم ئەنزار،
زىندان ئىچىندە خارۇ - زار
ياتقان كۈنلەر ئۆتتۈپ كەتتى.

ئەلقىسسە، يۈسۈپ بەگ بۇ سوزنى ئاڭلاپ، ئەھمەد بەگنىڭ كۆڭلىگە تەسەللى بەردى. ئۇلار بىر-بىرىدىگە مەدەت بېرىپ ئەسقەر تېپىدىن قاشقان ئىدى، كورگان دەرياسى كورۇندى. دەريا بويىغا كېلىپ قارىسا، سەل كېلىپ ئېگىز - پەسنى بېسىپ، دەريا سۈيى مەۋج ئۇرۇپ تۇرۇپتۇ. بەگلەر بۇ دەرياغا قاراپ دەرت سوز بىلەن بۇ نەزمنى ئېيتتىنى:

نەزم

كەلدى خارەزم سۇلتانى،
يول بەر كورگان دەرياسى!
ئەسقەر تېغىنىڭ بۇلاغى،
يول بەر كورگان دەرياسى!

كېلۇرسەن ئەسقەر تاغىدىن،
ئوتەرسەن ئەرەم باغىدىن،
ئوتمە، ئېتىم تۇياغىدىن،
يول بەر كورگان دەرياسى!

ئۇستۇگىدىن ئات ئېرغىتۇرمەن،
بۇلاقلىرىڭ بىر كېتۇرمەن،
سۇلىرىڭنى قۇرىتۇرمەن،
يول بەر كورگان دەرياسى!

بەندە ئىدۇق، بولدۇق ئازات،
يول بەر بىزگە كەڭ كۇشاد،
بارغان يېرىڭ بولۇر ئاۋات،
يول بەر كورگان دەرياسى!

بۇ خېچىرلار يۇرتقا كېتەر،
ئوتەر يولنى قىلما خەتەر،
يۈسۈپ - ئەھمەد ھەيدەپ ئوتەر،
يول بەر كورگان دەرياسى!

دىگەندىن كېيىن، خېچىرلارنى ئالدىغا سېلىپ، دولقۇنلار بىلەن ئېلىشىپ مىڭ تەستە دەريادىن ئوتۈپ، يولغا راۋان بولدىلەر. شۇ يۈرگەنلىرىچە يول مېڭىپ، يەتتە ئاي، يەتتە كۈن بولدى دىگەندە خارەزمنىڭ دەرەخلىرى، باغلىرى كورۈندى. ئەھمەد بەگ بۇنى كورۈپ كوڭلى بۇزۇلۇپ، خۇن جىگەردىن بۇ سوزلەرنى ئېيتقىنى:

نەزم

يۈسۈپ ئاكا ئارمان قالماس كوڭلۈمدە،
ئاغا - ئىنى تۇتقانلارغا يەتكۈزسە.
قادىر ئىگەم ئىككىمىزنى قۇتقازدى،
ئاغا - ئىنى قېرىنداشقا يەتكۈزسە.

جىلۋە قىلدى خارەزمنىڭ باغلىرى،
بۇلبۇللىرى سايرار سەھەر چاغلىرى،
ئەمدى كېتەر بىزدىن ھىجران داغلىرى،
ئوينىپ ئوسكەن شۇ جايلارغا يەتكۈزسە.

يەتتە يىللار زىندان بولدى ماكانىم،
بۇ يۇرتلاردا قالمىغاندۇر نىشانىم،
ئەمدى كېرەر يۇت - قولۇمغا دەرمانىم،
مەدەت بەرگەن يۇرتلىرىمغا يەتكۈزسە.

ئانام، تاغام تىنماي بىزنى ياد ئېتەر،
گۈل خەدىچە پىراقىمدا داد ئېتەر،
ئەھمەد بەگنىڭ بوگۈن كوڭلىن شات ئېتەر،
ئىسەن - ئامان تۇققانلارغا يەتكۈزسە.

ھەمگەلدىن كېيىن، يۇسۇپ بەگنىڭمۇ كوڭلى بۇزۇلۇپ:

ئەي ئۇكام، بىز زىنداندىن خالاس بولدۇق. ئەجەل يەتمىسە، كىمنى ئولمەس ئىكەن. ئاتا - ئانا، ئۇرۇق - تۇققانلار سالامەت بولسا ناھايىتى ياخشىدۇر، ئەگەر ۋاپات بولغان بولسا بىزگە قىيامەت ھۇندا.— دەپ، ئەھمەد بەگكە قاراپ خۇن جىگىردىن بۇ نەزمنى ئېيتتىمنى:

نەزم

يەتتە يىللار بەندە بولدۇم، مىسكىن ئانالار بارمىكىن،
مىزنى يادلاپ يىغلىغان ساھىپ دۇئالار بارمىكىن،
يار- بجورام، سىردىشىم ھەم ئاشنالار بارمىكىن،
پەھلىۋان سەردارلىرىم - رۇستەمانەلار بارمىكىن.

كېچە - كۈندۈز تىنمايىن خۇشخۇي غەزەلخان ئەيلىگەن،
قارى قۇرئان بولۇبان زىكرى سۇبھان ئەيلىگەن،

مەرىپەت مەيدانىنى دايىم گۈلىستان ئەيلىگەن،
ھەق يولىغا ئوزىنى ئۇرغان دىلنەۋالار بارمىكىن.

يەتتە يىل زىنداندا قالدىم، مەن بېگىم ئەھمەد بىلەن،
يۈرقىتى ھىجراندا قالدىم، مەن بېگىم ئەھمەد بىلەن،
ھەسرەتۇ - ئارماندا قالدىم، مەن بېگىم ئەھمەد بىلەن،
ئويناپ ئوسكەن يارۇ - دوست ۋە ئەقرە بالار بارمىكىن.

بىلمىدىم، بارمۇ يىگىتلەر ھەم ھۈشيار بەگ سەردار،
بىز ئۈچۈن قان يىغلىشىپ ئانا - سىڭىللار ئىنتىزار،
كورمىگۈنچە تا ئۇلارنى، مەندە يوق سەبرۇ - قارار،
بىللە يۈرگەن بىز بىلەن ئىنى - ئاغالار بارمىكىن.

بەگ يۈسۈپ دەر: نەيلەيمەن ئارماندا قالدىم مەن بۈگۈن،
كورمىگۈنچە تا ئانام، ھىجراندا قالدىم مەن بۈگۈن،
قايتا باشتىن يىغلايمەن گۇماندا قالدىم مەن بۈگۈن،
گۈل خەدىچە، گۈل ئەسەل زۇلپى سىياھلار بارمىكىن.

ئەلقىسسە، بەگلەر خىچىرلارنى ھەيدەپ، ئۇرگەنچ يۇرتىغا كىرىپ كورسە، بۇ شەھەرنىڭ كوچا - ئىمارەتلىرى باشتىنچە بولۇپ كېتىپتۇ. يوللاردا ئادەم ناھايىتى كوپ، ئۇلار ھەر تەرەپكە يۈگۈرۈشۈپ يۈرۈپتۇ. بىر تۈز سەھنىدە بەش - ئالتى مىڭ ئادەم ئوغلاق تارتىپ يۈرۈپتۇ.

ئويۇن كورۇۋاتقان ئادەملەر بۇ بەگلەرنى كورۇپ:

— نادىر بەگ سۇلتاننىڭ تويىغا كەلگەن يىگىتلەردەك كورۇنىدۇ، — دېيىشتى.

بەگلەر بۇ سوزنى ئىشىتىپ تەئەججۇپلاندى. شۇ ئەسنادا ئىشىغا كوك سەللە ئورىغان، كوك كىيىم كەيگەن بىر يىگىت يۈسۈپ - ئەھمەدلەرگە يېقىن كېلىپ سالام قىلدى ۋە:

— سىزلەر نىمە كىشى بولىسىزلەر؟ - دەپ سورىدى.

يۈسۈپ بەگ جاۋاپ بەردى:

— بىز مىسىر شەھىرىدىن چىقىپ كەلدۇق، خارەزمشەھىرىگە بارىمىز.

ئاندىن يۈسۈپ بەگ بۇ يىگىتتىن:

— بۇ كاتتا توي كىمنىڭ؟ — دەپ سورىدى.

يىگىت:

— ئەي تورەم، بۇنى بىر سورىماڭ، مەن دىمەيلا قوياي، - دەپ كوزىگە لىق ياش ئالدى.

يۈسۈپ بەگ:

— قېرىندىشىم، ئاشنالىغىمىزنىڭ ھەققى، ئېيتىپ بەرگىن، — دىدى. يىگىت تاقەت قىلىپ تۇرالماي:

— مېنىڭ ئېتىم ۋاپا بەگ، بىزلەرنىڭ يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگ دەپ ئىككى بەگزادىمىز بار ئىدى. يەتتە يىل ئوتتۇپ، سەككىز يىلغا قەدەم قويدى. ئۇلار مىسىر يۇرتىغا ئەسىر چۈشۈپ كەتكەن. بۇلارنى ئولدى، دەپ، ئاغىچىسى گۈل ئەسەل ئايىم مۇسىبەت ئۈستىدە ئولتۇرىدۇ. گۈل خەدىچە ئايىمنى نادىر بەگ سەردارغا بەرمەكچى، قىرىق كېچە - كۈندۈز توي بولدى. بۈگۈن ئاخشام نىكاھ ئوقۇلىدۇ. مەن يۈسۈپ- ئەھمەدلەرنىڭ قىرىق يىگىتىنىڭ بىرى ئىدىم، بەگلەر ئۈچۈن ھازا تۇتۇپ كوك سەللە ئورىدىم، كوك كىيىم كەيدىم، — دىدى.

ئەھمەد بەگ بۇ سوزنى ئاڭلاپ ھاڭ - تاڭ بولۇپ، ئەسلا تاقەت قىلالماي دەرت - ھەسرەت بىلەن بۇ سوزنى ئېيتقىنى:

نەزم

مۇساپىرمەن، كەلدىم تاغلاردىن ئېشىپ،
ئەرز-ھالىم ئىشىت، مېنىڭ سىرداشىم.
يارىم تويىن قىلاي مەنمۇ تاماشا،
تويغا باشلا بىزنى، يۈر، قېرىنداشىم.

شۇنداغ بولدى بىزگە تەقدىر ئىرادە،
سېنى كۆرۈپ دەردىم بولدى زىيادە،
نە يۈز بىلەن يۈرەرمەن بۇ دۇنيادە،
تويغا باشلا بىزنى، يۈر، قېرىنداشىم.

شۇنداغ بولدى بىزگە تەقدىر ئەزەلى،
ئىرانلىقنىڭ شەنىگە ئېيتاي غەزەلى،
يارنى كۆرمەك ئۈچۈن يوقتۇر مەھەلى،
شۇنداق ئىشلار بولدى ماڭا، سىرداشىم.

ئەجەپ غەۋغا كۆرۈپ قالدىم شەھرىڭنى،
تاماشالار قىلاي يارىم تويىنى،
بېرىپ كۆرەي شۇ دىلدارىم يۈزىنى،
بىزنى تويغا باشلاپ بارغىن سىرداشىم.

ئەھمەد بەگ دەر: ئەجەپ زامان بولدىلەر،
يۈرەك - باغرىم بۈگۈن قانغا تولدىلەر،
يېڭى باشتىن تەندە روھىم ئولدىلەر،
مېنى تويغا باشلاپ بارغىن سىرداشىم.

ئەلقىسسە، ۋاپا بەگ يۈسۈپ بەگدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئاتتىن ئۆزىنى تاشلاپ، ئىككى كۆزىنى ياشلاپ، بەگلەر ئېتىنىڭ يۈگىنىنى مەھكەم ئۇشلاپ، ئۈزەڭگىگە كۆزىنى سۈرتۈپ، ئۆزىنى توختۇتۇپ ئالالماي خۇن جىگەردىن بۇ سۆزنى ئېيتقىنى:

نەزم

بەندە بولۇپ ئۆز يۇرتىدىن ئايرىلغان،
ھاتۇتىدەك ئىككى بېگىم سىزمۇ سىز.
نەۋنىھال چاغ شاخى سۇنۇپ قايرىلغان،
تاراج بولغان گۈلىستانىم سىزمۇ سىز.

كۆڭلۈمنىڭ مەقسۇدى، ئارزۇ - ئارمانى،
يۈرۈگۈمنىڭ قۇۋۋىتى، دەردىم دەرمانى،
خارەزمنىڭ ئادالەتلىك سۇلتانى،
بەندە بولغان ئارسلانىم سىزمۇ سىز.

جانىنى ئالدى كۆزدىن ئاققان ياشلىرىڭ،
كۆزۈم سۈرتەي بوگۇن باسقان ئىزلىرىڭ،
يۈرۈگۈمگە تەگدى قىلغان سۆزلىرىڭ،
قان يىغلىغان سۇلتانلىرىم سىزمۇ سىز.

ھەجرى ئوتىدا يۈرۈگۈمنى داغلىغان،
زالىم دۇشمەن قوللىرىنى باغلىغان،
ئات ئالدىدا زارى - گىريان يىغلىغان،
يۈسۈپ بېگىم، ئەھمەد بېگىم سىزمۇ سىز.

ئەلقىسسە، بەگلەر ۋاپا بەگدىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، دىدىلەركىم:

— بىز يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگلەر ئەمەس، سودىگەردۇرمىز، بىزلەرنىمۇ گۆزەلشاھ زىندانغا سالغان ئىدى. يۈسۈپ - ئەھمەد بەگلەر بىلەن زىنداندا بىللە يېتىپ، سازەندىلىكنى ئۈگەنگەن ئىدۇق. ئۇلارمۇ بىر ھەپتىدىن كېيىن كېلۇر. بىزنى بوگۈن تويغا ئېلىپ بارغىن، زىرىكىپ كەتتۇق، تاماشا كورەيلى.

ۋاپا بەگ "خوپ" دەپ ئالدىغا كىرىپ، شەھەر دەرۋازىسىغىچە يول باشلاپ كەلدى. ئۇلار بىر سائەت يول يۈرۈپ ئورگەنچ شەھرىنىڭ دەرۋازىسىغا كېلىپ، نادىر بەگ سۇلتانىنىڭ ئوردىسى تەرەپكە قاراپ كېتىپ باراتتى، بىر چوڭ مېچىتنىڭ ئالدىدا بىر ئاقساقال بوۋاينىڭ ئولتۇرغىنىنى كوردى. يۈسۈپ بەگ ئاتتىن چۈشۈپ سالام بەردى. بوۋاي بۇلارنىڭ سالامىنى ئېلىك ئالدى. بوۋاينىڭ ئىسمى ئۇبەيۇل خوجا ئىشان ئىدى. بوۋاي يۈسۈپ بەگدىن سوئال سورىدى، يۈسۈپ بەگنىڭ ئىشانغا قاراپ جاۋاپ بەرگىنى:

نەزم

ئىشان:

بەندە بولۇپ، ئازات بولغان بەگ يىگىت،
جاۋاپ بەرگىن ئوغلۇم قايدا بارۇرسەن؟
قۇلاق سالىپ سوزلىرىمنى سەن ئىشىت،
جاۋاپ بەرگىن ئوغلۇم قايدا بارۇرسەن؟

يۈسۈپ بەگ:

— ئەرزىم ئىشىت بۇۋام ئېزىز ئىشانىم،
قويۇپ بەرگىن مېنى، تويغا بارۇرمەن.

ئۆلمەي تۇرۇپ يوق بولغاندۇر نىشانىم،
قويۇپ بەرگىن مېنى، تويغا بارۇرمەن.

ئىمشان:

— مەيدان ئىچرە رۇستەم ئوخشاش قۇۋەتلىك،
سېخىلىق بابىدا ھاتەم سۇپەتلىك،
مۇشكۇللەردە شىجائەتلىك، غەيرەتلىك،
خەۋەر بەرگىن، ئوغلۇم قايدا بارۇرسەن؟

يۇسۇپ بەگ:

— مەن بارۇرمەن نادىر بەگنىڭ تويىغا،
ھەيران بولدۇم ئۇنىڭ قىلغان ئىشىغا،
زەھەر سېلىپ ياناي، يىگەن ئېشىغا،
قويۇپ بەرگىل بوۋا، تويغا بارۇرمەن.

ئىمشان:

— چاھتىن چىقىپ كەلدىڭ سەھەت - سالامەت،
بىرلا قىلدى ساڭا تولا كارامەت،
تىزتما ھەرگىز تۇزاقلارغا ئاداۋەت،
خەۋەر بەرگىن، ئوغلۇم قايدا بارۇرسەن؟

يۇسۇپ بەگ:

— يەتتە يىللار چاھ ئىچىدە خار بولدۇم،
بىر كۆرگىلى جامالىڭنى زار بولدۇم،
بەندە بولۇپ ئەل ئىچىدە خار بولدۇم،
قويۇپ بېرىڭ، بوگۈن تويغا بارۇرمەن.

ئۇزۇل خوجا ئىمشان بۇلارغا بىر مۇنچە نەسىھەت قىلىپ ئۇزىتىپ قويدى. يۇسۇپ - ئەھمەدلەر بوۋايغا ئىنتىزاملار بېرىپ يولغا راۋان بولدىلەر.

ئۇلار شول يۈزگەنلىرىچە نادىر بەگ سۇلتانىنىڭ ئوردىسىغا يېتىپ كەلدى. قاراپ كورسە ناغرا - سۇرناي ئاۋازى پەلەككە ياڭراۋاتتەك. چوڭ قازانلار ئېسىلىپ، ئۇرغۇن قويلار سويۇلۇپتۇ، چادىر - بارگاھلار تىكىلىپتۇ. يۈسۈپ - ئەھمەدلەر تاماشا كورۇپ تۇراتتى، بىر قانچە ياساۋۇللار كېلىپ سورىدىلەر كىم:

— ئەي يىگىتلەر، قايەدىن كېلۇرسىزلەر؟

يۈسۈپ بەگ دېدىكى:

— بىز مۇساپىرلارمىز، پادىشانىڭ توينى تاماشا قىلغىلى كەلدۇق.

ياساۋۇللار دېدىكىم:

— ئانداق بولسا، ئاتلاردىن چۈشۈپ، مۇندا كىرىپ ئولتۇرۇپ تاماشا كورۈڭلار.

يۈسۈپ - ئەھمەدلەر ئات - ئۇلاغ، نەرسە - كېرەكلىرىنى بىر يەرگە جايلاشتۇرۇپ قويۇپ، ئوزلىرى نادىر بەگ سۇلتانىنىڭ چەدىر بارگاھلىرىغا كىرىپ ئولتۇردى. ئۇ ۋاختىدا ئەھمەد بەگ نادىر بەگە سۇلتانىنى كورۇپ، دەرغەزەپ بولۇپ بۇ نەزمنى ئېيتقىلى:

نەزم

پىنھان سوزۇم بوگۇن ساڭا ئېيتايىن،
تويۇڭ قۇتلۇغ بولسۇن سېنىڭ سولتانىم.
ھېلى ھەم مەن زىيان قىلماي كېتەرمەن،
تويۇڭ قۇتلۇق بولسۇن سېنىڭ سۇلتانىم.

بەندە بولۇپ تۇشتۇم دۇشمەن قەستىدە،
يەتتە يىللار قالدىم زىندان تەكتىدە،

شۈكرى لىللاھ، چىقتىم يەرنىڭ ئۈستىگە،
تۈيۈك قۇتلۇغ بولسۇن سېنىڭ سۇلتانىم.

بىزلەر كەتتۇق، سەن بىزيەردە قېلىپسەن،
تىرىك تۇرۇپ بىزنى ئوتقا سېلىپسەن،
بىزنىڭ يارغا بوگۇن تويىنى قىلىپسەن
تۈيۈك قۇتلۇق بولسۇن سېنىڭ سۇلتانىم.

ئەجەپ بۈزدۈك مېنىڭ كۆڭۈل شادىمنى،
ۋەيران قىلدىڭ ۋاپادارىم، يارىمنى،
ئەھمەد بەگ دەر بىلسەڭ مېنىڭ نامىمنى
تۈيۈك قۇتلۇغ بولسۇن سېنىڭ سۇلتانىم.

دەپ تۇرۇشىغا، سىرتتىن بىر كېنىزەك كىرىپ:

— ئەي پادىشاھىم، قالدىرغاچ ئايىم كېنىزەكلىرى بىلەن يېتىپ كەلدى، دەپ خەۋەر قىلدى.

يۈسۈپ بەگ بۇ سوزنى ئاڭلاپ: "بىز چىقىپ كورەيلى" دېدى. ئۇلار ئىككىسى بىر جايدا تۇرۇپ كوردىلەركىم: سىڭلىسى قالدىرغاچ ئايىم ئۈچيۈز كېنىزەگى بىلەن كېلىپتۇ. بۇنى كۆرۈپ يۈسۈپ بەگنىڭ كوڭلى بۇزۇلۇپ، كېنىزەكلەرگە قاراپ بۇ سوزنى ئېيتتى:

نەزم

يەتتە يىلدۇر كورگىنىم يوق سىلەرنى،
بىزنىڭ يۇرتىنىڭ پەرىلىرى ئامانمۇ؟
ئازات بولغان بەندە دەرلەر بىزلەرنى،

قان يىغلىغان سەرۋى نازلار ئامانمۇ؟

جادۇ كۆزلۈك، ئۈنچە چىشلىق جانانلار،
قەلەم قاشلىق، ھۆسنى ماھى تابانلار،
قارا كىيىپ ماتەم تۇتقان يارانلار،
ھازا تۇتقان سەرۋى نازلار ئامانمۇ؟

ئىشىتىڭلار يۈسۈپ بەگنىڭ زارىنى،
شۇم رەقىبلەر ئاڭلىمسۇن ئاھىنى،
خەۋەر بەرگىن سۇنغان كۆڭۈل شادىنى،
گۈل ئەسلىدەك شېرىن سۆزلەر ئامانمۇ؟

ئەلقىسسە، قالىدىرغاچ ئايسىم يۈسۈپ بەگنىڭ بۇ سۆزىنى ئىشىتىپ، كۆڭلى بۇزۇلۇپ، كېنىزەكلىرىگە قاراپ:
— ئەي قىزلار، بىر يىگىت ناخشا ئېيتىۋاتىدۇ، ئاۋازى خۇددى ئاكامنىڭ ئاۋازىغا ئوخشايدۇ، دەرھال بېرىپ كۆرۈپ كېلىڭلار، — دەپ خۇن جىگەرىدىن بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

مېنىڭ بىلەن بىللە كەلگەن كېنىزەكلەر،
كۆرۈپ كېلىڭ ئۇنى، ئاكامغا ئوخشايدۇ.
ئاكام ئۈچۈن زار يىغلىغان كېنىزەكلەر،
كۆرۈپ كېلىڭ ئۇنى، ئاكامغا ئوخشايدۇ.

زۇلۇم بىلەن ئەلەم تارتىپ يىغلىغان،
ھىجرى ئوتىدا يۈرەك-باغرىن داغلىغان،

كوكچى ئەييار قوللىرىنى باغلىغان
كورۈپ كېلىنىڭ، ئۆزىنى، ئاكامغا ئوخشايدۇ.

يۈسۈپ ئاكام جامالىنى كورەلمىدىم،
ئەھمەد بەگنىڭ دىدارىغا تويالمىدىم،
كېچە - كۈندۈز دائىم قانلار يىغلىدىم،
كورۈپ كېلىنىڭ ئۆزىنى، ئاكامغا ئوخشايدۇ.

قالدۇرغاچ ئايىم يۈسۈپ بەگ بىلەن ئەھمەد بەگكە قاراپ تۇراتتى، ئاڭغىچە يېشىل مەيدىدە گۈل ئەسەل ئايىم يېتىپ كەلدى. بۇ چاغدا يۈسۈپ بەگ بىتاقەت بولۇپ، مەيدىگە قاراپ خۇن - جىگەردىن بۇ سوزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

چەرخى پەلەك يۈرىگىمگە ئوت سالدى،
قىيامەت بولغان جايغا بۈگۈن يېتىشتىم.
قايتا باشتىن يەنە دەردىم قوزغالدى،
گۈل ئەسەلخان يۈرگەن جايغا يېتىشتىم.

ھېچبىر ئادەم بۇ دۇنياغا تويارمۇ؟
يار ھىجرىدىن ئىككى كوزدىن ئويارمۇ؟
تىرىك تۇرۇپ يارىم شۇنچە كۈيەرمۇ؟
قان يىغلىغان شول يارىمغا يېتىشتىم.

پىراقىدا كېچە - كۈندۈز دات ئېيتىپ،
دوستنى غەمكىن، دۈشمەنلەرنى شاد ئېيتىپ،

مەيسىنىڭ ئۈستىنى كۆك بوياتىپ،
يارىم جاپا چەككەن يەرگە يېتىشتىم.

يۈسۈپ بەگ دەر: كۈيدۈم ھىجران ئوتىدا،
سەبرۇ - تاقەت تۈگەپ ياتلار يۇرتىدا،
يۈسۈپ كەبى ياتتىم چاھنىڭ ئاستىدا،
ئاخىر بۈگۈن ئۆز يۇرتۇمغا يېتىشتىم.

بۇ چاغدا يۈسۈپ - ئەھمەدلەرنى ھېچكىم تونىمىدى، يۈسۈپ بەگنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، ئەھمەد بەگكە قاراپ، خۇن - جىگەردىن بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

بىلۈرمۈسەن ئەھمەد خانىم،
ئاخىر زامان كۈندۈر بۈگۈن.
ھېچكىم سورماس مېنىڭ ھالىم،
بىر ناتەۋان كۈندۈر بۈگۈن.

دەردىم بولدى مېنىڭ بەتتەر،
ھەركىملەردىن دەۋران ئۆتەر،
كۆرمىگۈنچە كۆپتۈر خەتەر،
بىر خىيالى كۈندۈر بۈگۈن.

ھازا تۇتۇپ سەرۋ سەمەن،
كېنىزەكلەر كۆپ ئەنجۇمەن،
يۈسۈپ بەگ دەر: يارىم بىلەن،
قان يىغلىشار كۈندۈر بۈگۈن.

گۈل ئەسەل ئايىم يۈسۈپ بەگنىڭ بۇ سوزلىرىنى ئاڭلاپ، ھەقاقەت بولۇپ، كوڭلى بۇزۇلۇپ، بۇ سوزنى ئېيتقىنى:

نەزم

ئولمىسۇن دوستلار، ئولمىسۇن،
دۈشمەن ھەرگىز كۈلمىسۇن،
ھەممىگىزلار قاراڭلار،
بىزنىڭ يۈسۈپ بەگ بولمىسۇن!

يىغلىماقدۇر مېنىڭ ئىشىم،
خۇداغا يەتكەي نالىشىم،
خۇدا قوشقان باش يولدىشىم
بىزنىڭ يۈسۈپ بەگ بولمىسۇن.

ئىسسىق كورىنۇر كوزۇمگە،
قۇلاق سال بۇ سوزۇمگە،
يىتىمەرمەنمۇ يارىمگە،
يۈسۈپ خانىم بولمىسۇن.

گۈل ئەسەل دەر كويدى جانىم،
ئىشتىڭ يارى - يارانىم،
مۇرادىم ئىككى جاھانىم،
بىزنىڭ يۈسۈپ بەگ بولمىسۇن.

ئەلقىسسە، گۈل ئەسەل ئايىم كېنىزەكلىرىنى ئىبەرگەن ئىدى. بۇلار يۈسۈپ - ئەھمەدلەر قېشىغا بارغاندا. بەگلەر ئۆزىنى تونۇتۇرۇپ بۇ سوزلەرنى ئېيتقىنى:

نەزم

بوز ئوغلانخان ئەۋلادى،
كېلىنىڭ خانلار كورۇشەيلى.
خارەزمىنىڭ گۈل قىزلىرى،
كېلىنىڭ خانلار كورۇشەيلى.

ھەيران كوردۈم مەن سىزلەرنى.
تونۇمىدىڭلار سىز بىزلەرنى،
خۇدا قۇتقازدى بىزلەرنى،
كېلىنىڭ خانلار كورۇشەيلى.

توي - تويلاشقان ئېزىز قىزلار،
يۈزى رەنا، زۈلفى چىنلار،
بىز ئىبرۇرمىز سىزنىڭ بەگلەر
كېلىنىڭ خانلار كورۇشەيلى.

ئىشتىڭلار پەريادىمنى،
خۇدابەردى مۇرادىمنى،
يۇسۇپ - ئەھمەد دەپ بىل ئاتىمنى،
كېلىنىڭ خانلار كۇرۇشەيلى.

كېنىزەكلەر بۇ سوزنى ئىشتىپ: "ۋاي، يۇسۇپ بېگىم بىلەن ئەھمەد بېگىملەر ئىكەن" دەپ، يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ، ئۇزەڭگۈلىرىگە يۈز - كوزلىرىنى سۈرتتى. ئاندىن گۈل ئەسەل ئايىمنىڭ ئالدىغا بېرىپ خۇشخەۋەر يەتكۈزدى. گۈل ئەسەل ئايىم يۇسۇپ بەگنىڭ ھىجرى - پىراقىدا تولا يىغلاپ كوزىنىڭ خۇنى كېتىپ، كورمەس

بولۇپ قالغان ئىدى. شۇڭا مەيدىن چۈشەلمىدى. يۈسۈپ بەگ بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، مەيسىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۆزىنى تۇختىتىپ ئالالماي زار-زار يىغلاپ بۇ سۆزلەرنى ئېيتقىنى:

نەزم

يۈسۈپ بەگ:

تونۇرمۇسىز، سۆيگەن يارىم؟
كېلىڭ خانىم كۆرۈشەيلى.
سەن ـ سەن مېنىڭ ۋاپادارىم،
كېلىڭ خانىم كۆرۈشەيلى.

گۈل ئەسەل:

يەتتە يىلدۇر زارىڭ دۈرمەن،
مېنى سورىساڭ يارىڭ دۈرمەن،
بەلكى سېنىڭ جانىڭ دۈرمەن،
كېلىڭ يارىم كۆرۈشەيلى.

يۈسۈپ بەگ:

قىزىلگۈلۈڭ سىزلىدۇردۇگمىز؟
باشىملارغا يار بولدۇگمىز؟
بىلمەي بىزنى ئۇنۇتتۇگمىز؟
چۈشۈڭ ئايىم كۆرۈشەيلى.

گۈل ئاسەل:

يەتتە يىللار قان يىغلىدىم،
كېلەر، دەپ ئۈمىت باغلىدىم،
باغرىمنى ئوتقا داغلىدىم،
ئاتتىن چۈشۈڭ كۆرۈشەيلى.

يۈسۈپ بەگ:

دۈشمەنلەرگە بولۇپ بەندە،
قول ـ پۇتۇمغا سېلىپ كۆندە،
ئازات بولۇپ كەلدىم مۇندە،
كېلىڭ ئايىم كۆرۈشەيلى.

گۈل ئەسەل:

كۆرۈلدى قاتتىق ئالامەت،
باشىمغا چۈشتى قىيامەت،
دۈشمەنلەر قىلۇر مالامەت،
كېلىڭ يارىم كۆرۈشەيلى.

يۈسۈپ بەگ:

چىقتىم زىندانىنىڭ ئاستىدىن،
قۇتۇلدۇم دۈشمەنلەر قەستىدىن،
چۈشەي ئاتىنىڭ ئۈستىدىن،
كېلىڭ خانىم كۆرۈشەيلى.

گۈل ئەسەل:

گۈل ئەسەل ساڭا زار بولدى،
يولۇڭغا ئىنتىزار بولدى،
ئىككى كۆزۈم غۇبار بولدى،
كېلىڭ يارىم كۆرۈشەيلى.

شۇندىن كېيىن گۈل ئەسەل ئايىم مەيدىن چىقىپ ئوزـ
نى يۈسۈپ بەگنىڭ ئالدىغا تاشلىدى. بۇ ئىككەيلەن قۇچاغلىشىپ
يىغلىشىپ، بىھۇش بولۇپ يىقىلدى. ئەھمەد بەگ بۇنى كۆرۈپ.
كۆڭلى بۇزۇلۇپ، گۈل خەدىچە ئايىمنى يات قىلىپ بۇ سوزلەرـ
نى ئېيتقىنى:

نەزم

مەن كەلدىم مىسىر شەھرىدىن،
قايدا بولۇر يارىم مېنىڭ.
قانلار يۇتتۇم يار ھىجرىدىن،
يىتىشمەس ئاھ - زارىم مېنىڭ.

بۇلبۇل كەبى نالاندىمەن،
داغۇ - ھەسرەت ئارماندىمەن،
ئازاپ چەكتىم سەرساندىمەن،
كەتتى نامۇس - ئارىم مېنىڭ.

پەلەك پەس قىلدى ئىقبالىمنى،
تاراج ئەتتى مۈلك - مالىمنى،
قاتتىق بىلىڭ ئەھۋالىمنى،
يامان بولدى كارىم مېنىڭ.

ئەھمەد بەگ ياردىن ئايرىلىپ،
سۇندى قاناتىم قايرىلىپ،
بولدۇم بۈگۈن مىسكىن، غېرىپ،
گۈل خەدىچەم يارىم مېنىڭ.

ئەھمەد بەگ ھوشىدىن كېتىپ ئاتتىن يىقىلىپ چۈشتى. شۇ ئەسنادا تويغا كەلگەن قالدىرغاچ ئايىم بۇ يەردە ئۈچ كىشىنىڭ ھوشىدىن كەتكەنلىگىنى كۆرۈپ، دەسلەپتە تونۇيالمىدى، يۈسۈپ بەگنىڭ ئوڭ قاپىقىدا مېڭى بار ئىدى. بۇ مەڭنى كۆرگەچ، ئاك-

سىنى تونۇپ، بېشىدىن پەرۋانىدەك ئايلىنىپ، زار-زار يىغلاپ، ئاندىن ئانىسى لەيلىخان ئايىمنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ خەۋەر قىلدى ۋە ئۆزىنى ئۇرۇپ خۇن-جىگەردىن ئانىسىغا بۇ سۆزلەرنى ئېيتتىمىنى:

نەزم

شۈكرى قىلغىل خۇدايىمغا،
كېرەملىك سۇلتانىڭ كەلدى.
مىسىر ئېلىگە بەندە بولغان
خەتەرلىك كارۋانىڭ كەلدى.

ئىككى كوزۈڭنىڭ رۇشىنى،
خەستە جانىمنىڭ جۇشىنى،
يۈزى جەننەت گۈلشىنى،
قوچقار سۇلتانىڭ كەلدى.

يەتتە يىللار چاھدا ياتقان،
كوز - ياشى سۇ بولۇپ ئاققان،
ياقۇپ كەبى قان يىغلىغان،
يۇسۇپى كەنئانىڭ كەلدى.

خۇدايىم بولدى مېھرىبان،
يۇسۇپ - ئەھمەد كەلدى راۋان،
ھىجران كېتەر ئى ئانىجان،
دەردىڭگە دەرمانىڭ كەلدى.

ئانىجان كۆتەر باشىڭنى،
تۆكمە ئەمدى كۆز ياشىڭنى،
قالدىرغاچ كۆرەي بەرداشىڭنى،
يۈسۈپ ـ ئەھمەد ئوغلانىڭ كەلدى.

لەيلى خان ئايىم قىزىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ بىتاقەت بولۇپ، دەرد ـ پىغانلار بىلەن زار ـ زار يىغلىدى، قالدىرغاچ ئايىم لەيلى خان ئايىمنى يېتىلەپ ئاكامىرىنىڭ يېنىغا كەلدى. لەيلى خان ئايىم يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەرنى كۆرۈپ، كۆڭۈللىرى بۇزۇلۇپ، خۇن جىگەردىن بۇ سۆزلەرنى ئېيتتىنى:

نەزم

يۈزۈڭنى كۆرمەككە زار بولدۇم،
تاپارمەنمۇ بالام سېنى.
يولۇڭغا ئىنتىزار بولدۇم،
تاپارمەنمۇ بالام سېنى.

ھەسرەتتە قالدىم ئاھ ئۇرۇپ،
قالدىم يولۇڭغا تەلمۈرۈپ،
جاھاننى مەن ئاختۇرۇپ،
تاپارمەنمۇ بالام سېنى.

لەيلى خان دەر: قانلار يىغلاپ،
دەردىڭدە مەن بولدۇم خاراپ،
يۈرەك ـ باغرىم بولدى كاۋاپ،
كۆرەرمەنمۇ بالام سېنى.

يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەر لەيلى خان ئايىمنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭ
لاپ، ھۇشىغا كېلىپ، دەس ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆزلىرىنى لەيلى
خان ئايىمنىڭ قۇچىقىغا ئاتتىلەر. لەيلى خان ئايىم ئوغۇللىرىنى
كۆرۈپ، خوش بولۇپ، خۇن جىگەرىدىن بۇ سۆزلەرنى ئېيتقىنى؛

نەزم

يەتتە يىللار ئايرىلدىم،
دەردىمگە دەرمانىمۇ سەن.
يىگىتلەرنىڭ سەرۋىرى،
رۇستەمى داستانىمۇ سەن.

سەن ـ سەن بەختىم ئەختەرى،
يېزىلدى شاتلىق دەپتىرى،
سەلتەنەتنىڭ ئەپسەرى،
يۈسۈپ ـ ئەھمەد خانىمۇ سەن.

كۆرەر كۆزۈم روشىنى،
كۆڭلۈم بېغى گۈلشىنى،
قۇچاق ئاچاي، سەن قېنى،
جانىمۇ سەن ـ جانانىمۇ سەن.

يۈسۈپ بەگ لەيلى خان ئايىمدىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ،
ئۆزىنى توختىتىپ ئالالماي، ئانىلىرىغا بېقىپ، بۇ سۆزلەرنى ئېيت
قىلى:

نەزم

ئەرزىم ئىشىت جانىم ئانا،
مەن ـ مەنمەلىكتىن بالا تاپتىم
بەندە بولۇپ قانلار يىغلاپ
جەۋرى كۈلپەت تولا تارتتىم.

ئارمان بىلەن بەندە بولۇپ،
يىراقلىق دەردىدە سولۇپ،
يەتتە يىللار چاھدا قېلىپ،
كۈندە يۈزمىڭ جاپا تارتتىم.

مەن ئۇچرىدىم بىر زالىمغا،
رەھىم ئەتمىدى بۇ ھالىمغا،
ھەر كۈن يىغلاپ خۇدايىمغا،
ئاخىر دەرتكە شىپا تاپتىم.

لەيلى خان ئانىسى بۇ سوزنى ئاڭلاپ، كورگەن كۈنلىرىنى پىغان قىلىپ خۇن ـ جىگەردىن بۇ سوزلەرنى ئېيتقىنى:

نەزم

ئەل ئىچىدە غېرىپ بولدۇم،
بالام سەندىن ئايرىلغاندا.
قىيامەتتەك كۈنلەر كوردۇم،
بالام سەندىن ئايرىلغاندا.

غازاڭ بولدى باغۇ - گۈلشەن،
كوزلىرىمدىن كەتتى روشەن،
دوستلار بولدى بىزگە دۈشمەن،
بالام سەندىن ئايرىلغاندا.

قالمىدى ھېچبىر مادارىم،
سەن - سەن ئىدىڭ غەمگۈزارىم،
قولدىن كەتتى ئىختىيارىم،
بالام سەندىن ئايرىلغاندا،

ياخشى كۈنلەر بولدى يامان،
دۈشمەنلەر بىزگە تىلىدى زىيان،
ماڭا بولغان ئاخىر زامان،
بالام سەندىن ئايرىلغاندا.

لەيلى خان دەر: بولدۇم خاراپ،
باغرىم كۈيۈپ بولدى كاۋاپ،
ئىزلىرىڭنى قىلاي تاۋاپ،
بالام سەندىن ئايرىلغاندا.

يۈسۈپ بەگ - ئەھمەد بەگلەرنىڭ كەلگەنلىكى ھۆشۇر بەگ سەردارنىڭ قولىغا يەتكەچ، سەردار بىر قانچە يىگىتلىرى بىلەن يېتىپ كەلدى. بۇلار خوشال - خورام كۆرۈشتى. بۇنى كورگەن ئەھمەد بەگنىڭ كوڭلى بۇزۇلۇپ، گۈل خەدىچە ئايىمەنى كورۈشكە ئىنتىزار بولۇپ، خۇن جىگىرىدىن بۇ مۇخەممەسنى ئوقۇغىنى:

نەزم

يەتتە يىللار چاھ ئىچىدە زارى ھەيران بولمىسام.
گويىيا بىر تاغ ئىدىم، يەر بىرلە يەكسان بولمىسام.
شۇم پەلەكنىڭ زۇلمىدىن مەن خانۇ - ۋەيران بولمىسام.
ئۆز ئېلىمدىن ئايرىلىپمەن بەندە زىندان بولمىسام،
نەيلەيىن بەختى قارا مەن شۇنچە سەرسان بولمىسام.

ئايرىلىپمەن دىلبىرىمدىن مەن بى تەلەي، بىنەۋا،
تىغى ھىجران سالدى كوكسۈمگە مېنىڭ سانسىز يارا،
بۇ جاھان ئايۋانىدا بولدۇم يانا ماتەمسەرا،
ھېچ كىشىلەر بولمىسۇن مەندەك ئەلەمگە مۇپتىلا،
مۇنچە ھەم بەختىم قارادۇر خانۇ - ۋەيران بولمىسام.

كىچىگىمدە مەن ئاتادىن بولمىغايدىم كاشكى،
ئورتىنىپ ھىجران ئوتىدا كويمىگەيدىم كاشكى،
ئۇشبۇ ھەسرەتلىك جاھانغا كەلمىگەيدىم كاشكى،
بۇ يامان كۈنلەرنى مەنمۇ كورمىگەيدىم كاشكى،
نەيلەيىن بەختى قارامەن، مۇنچە سەرسان بولمىسام.

خەستە جانىمغا بىزگىن يۈز مىڭ جاپا قىلدى پەلەك،
ئەل ئىچىدە نەيلەيىن ساھىب ئازا قىلدى پەلەك،
دىلبىرىمدىن ئايرىدى، ئۆزۈندىن جۇدا قىلدى پەلەك،
ھەسرىتى ئارمان بىلەن دىلنى يارا قىلدى پەلەك،
نەيلەيىن بەختى قارا مەن، مۇنچە ۋەيران بولمىسام.

ئەلقىسسە، ھوشۇر بەگ سەردار ئەھمەد بەگدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، يۈرەك - باغرى ئېزىلىپ:

—ئەي تورەم، تولا پەرىشان بولماڭ، يۈرۈڭ تويغا بارايلى، — دېدى. ۋە يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگنى باشلاپ نادىر بەگنىڭ تويىغا كەلدى.

بۇ چاغدا نادىر بەگ جامائەتنى تارقىتىۋېتىپ گۆل خەدىچە ئايىمنى نىكاھقا ئولتۇرغۇزۇپ، قازى نىكاھ خۇتبىسىنى ئوقۇماقتا ئىدى. گۆل خەدىچە ئايىم رازىلىق بەرمەي يىغلاپ ئولتۇراتتى. يېنىدىكى قىزلار گۆل خەدىچە ئايىمنى نوقۇپ:

—ئەھمەد بەگ ئۆلگەن تۇرسا، ئۆلۈك يولۋاستىن تىرىك چاھقان ياخشى ئەمەسمۇ؟ نىكاھنى قوبۇل قىلغايلا، — دەپ قىستىشاتتى.

گۆل خەدىچە ئايىم: "قوبۇل قىلمايمەن!" دەپ رەددىيە بېرەتتى. خوتۇنلار يانا گۆل خەدىچە ئايىمنى بەزلەپ دېدىلەركىم:

—ئۆلۈكتىن تاما كۈتسەڭ كۆڭلۈڭ ئېچىلماي ئۆتىدۇ، تىرىكنى تەلەپ قىل، بىز ئايالLارنىڭ ھۆرمىتىمىز ئەركىشى بىلەن دۇر، — دەپ گۆل خەدىچە ئايىمنى ماقۇل كەلتۈرمەكچى بولاتتى.

بۇ چاغدا گۆل خەدىچە ئايىم ئەھمەد بەگنى ياد قىلىپ، يۈرەك-باغرىنى قان قىلىپ، زار - زار يىغلاپ بۇ سۆزلەرنى ئېيتەتتى:

نەزم

ئەي يارانلار ماتەم تۇتۇپ يىغلايمەن،
ئارمان بىلەن مەن يارىمدىن ئايرىلدىم،
ھىجران ئوتى بىلەن جانىم داغلايمەن،
قەيلەت بىلەن شول تۆرەمدىن ئايرىلدىم.

ئەندى ماڭا شىردىن جانىم كېرەكمەس،
مالۇ - مۈلكۈم، خانىمانىم كېرەكمەس،
يەسلى باھار گۈلىستانىم كېرەكمەس،
يۈرەك باغرىدىم، مادارىمدىن ئايرىلدىم.

يەتتە يىلدۇر چەكتىم دەردۇ - ھىجرانلار،
يۈرەگىمدە قالدى داغۇ - ئارمانلار،
ئەھمەد بەگدىن جۇدا بولدۇم يارانلار،
مەن نەيلەيىن پاناھىمدىن ئايرىلدىم.

گۈل خەدىچە قان يىغلىدى دات ئېتىپ،
نالە قىلىپ ياقاسىنى چاك ئېتىپ،
تا ئۆلگۈنچە ئەھمەد بەگنى ياد ئېتىپ،
ئارمان بىلەن تورەمدىن مەن ئايرىلدىم.

شول ۋەختىدە ھوشۇر بەگ سەردار يېتىپ كەلدى. قارنـ
ھالا ناغرا - سۇرنايلار چېلىنىپ تۇرۇپتۇ. ھوشۇر بەگنىڭ غەزىۋى
كېلىپ قىلىچىنى قولىغا ئېلىپ، تويغا كەلگەنلەرنى سۈزۈپ قوغلىدى.
كەمسلەر قورقۇپ ھەر تەرەپكە قېچىشتى. ھوشۇر بەگ بارغان يېتى
قادىر بەگ ۋە ئايغان سەركەردىنى بويىنىدىن باغلاپ ئەھمەد بەگنىڭ
ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. ئەھمەد بەگنىڭ غەزىۋى كېلىپ، قازىغا
مەدىلەركىم:

—ئەي قازى، سەن بۇ ئىشقا شەرىئەت ھوكمى بىلەن رىۋايەت
قىلدىڭ. مەن تىرىك تۇرۇپ، شۇنداق قىلىشقا بولامدۇ؟

قازى گەردىنىنى قاشلاپ:

ئەگەر مەزلۇمەنىڭ كۈيۈسى غايىپ بولۇپ سەككىز يىلغىچە

خەۋەرى چىقمىسا، ئەرگە تەگمىگى دۇرۇستۇر. ئەگەر سەككىز يىل تېخى تۇشماي تۇرۇپ ئەرگە تەگسە دۇرۇست بولمايدۇر. مۇبادا ئۇ ئەرنىڭ ئۆلگەن خەۋەرى بولسا، ئۇنىڭ ئۆلگەنلىگىنى ئىككى ئەر شەرىئەت ئالدىدا ئىسپات قىلسا ئاندا ھەم دۇرۇست بولۇر.— دېدى.

ئاندىن نادىر بەگ بىلەن ئايخاننى چالما-كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈشكە پەتىۋا چىقىرىلدى.

ئەھمەد بەگ نادىر بەگ بىلەن ئايخانغا بىر مۇنچە سىيا-سەتلەر قىلغاندىن كېيىن، ئۇلار باغلىنىپ، بىلىگىچە كۆمۈپ تاشلاندى. شەھەر خەلقى ئۇلارغا مالامەت قىلغىلى تۇردى. ئۇلار ئىنزا-ئاھانەت ئىچىدە زار-زار يىغلاشقا باشلىدى. ھەركىم ئۇلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتسە تاش، چالما ئېتىپ ئۆتتى. ھەتتا بەزىلىرى ئۇلار-نىڭ باشلىرىغا تېپىپ ئۆتتى.

نادىر خان بىلەن ئايخان خالايىقنىڭ بۇ غەزىۋىگە، قىلغان ئاھانەتلىرىگە چىدىيالماي زار-زار يىغلاشقا باشلىدى.

يۈسۈپ بەگنىڭ ئۇلارغا رەھمى كېلىپ، ئايخاننىڭ ياخشىلىق-لىرىنى ئەسلەپ، ئەھمەد بەگدىن ئۇلارنىڭ گۇناھىنى تىلەپ، ئەھ-مەد بەگكە خۇن جىگەردىن بۇ سوزلەرنى ئېيتقىنى:

نەزم

بەندە تەدبىر قىلۇر، تەقدىر دۇر ئەزەل،
سەن بۇلارنى ئىنىم ئازات ئەيلىگىل،
تا ئۆلگۈنچە بۇلار ساڭا خىزمەتكار،
سەن بۇلارنى ئىنىم ئازات ئەيلىگىل.

مەن - مەنمەنلىكتىن كىشى قالۇر بالادا،

كەم بولغانلار ئاخىر بولۇر زىيادە،
ياخشىلىق قىل ئېتىڭ قالسۇن دۇنيادا،
چوڭلار سۆزى شۇلدۇر، ئازات ئەيلىگىل.

سەن ئولتۇرسەڭ ھېچ ئىش كەلمەس قولىدىن،
غاپىل بولۇپ ئېزدەمپتۇر يولىدىن،
يەرگە كۆمدۈڭ قاپ ئوتتۇرا بېلىدىن،
بۇلارنى سەن ئىنىم ئازات ئەيلىگىل.

يىغلىماقتىن باشقا ئۇنىڭ ئىشى يوق،
ئاردىغا چۈشكىدەك ھېچ تەگدىشى يوق،
ئولتۇرۇپ كەتسە سورايدىغان كىشى يوق،
سەن بۇلارنى ئىنىم ئازات ئەيلىگىل.

يامانلىقا ياخشىلىق قىلماق قەرزدۇر،
ئۇلۇغلارغا ئىززەت قىلماق پەرزدۇر،
ئەھمەد خانىم مەندىن سىزگە ئەرزدۇر،
سەن بۇلارنى ئىنىم ئازات ئەيلىگىل.

يەرگە ئۇرما يۈسۈپ ئاكاڭ سۆزىنى،
تولا ئەمدى تەلمۈرتمىگىن كۆزىنى،
قىزىل قىلغىن يۈسۈپ ئاكاڭ سۆزىنى،
سەن بۇلارنى ئىنىم ئازات ئەيلىگىل.

يۈسۈپ بەگ ئەھمەد بەگنى تولا تەڭلىمككە سالغاندىن كېيىن ئاكىسىنىڭ يۈزىگە كېلەلمەي بۇ ئىككىيلەننىڭ گۇناھىدىن ئۆتۈپ،

لادىرخان بىلەن ئايخاننىڭ يۇرت - قوللىرىدىن - زەنجىر - كىشەنلەرنى ئېلىپ تاشلاپ، ئازات قىلىپ قويۇپ بەردى. ئاندىن كېيىن گۈل خەدىچە ئايىمنى يېڭىمۇراشتىن ئەھمەد بەگكە توي قىلىپ ئېلىپ بەردى.

كېيىن يۇرت باشلىقلىرى ئارىغا چۈشۈپ بۇلارنى - كېلىشتۈرۈپ قالدىرغاچ خان ئايىمنى ئايخان سەركەردىگە توي قىلىپ بەردى. بۇلار مۇرات - مەقسىدىگە يەتتى.

ئەلقىسسە، يۈسۈپ بەگ ھوشۇر بەگدىن قېيىنى ئاتىسى ئېر ئەلىخاننى سورىدى. ھوشۇر بەگ دېدىلەركىم:

— تورەم ھەزرەتلىرىنى ئۆلدى دېگەن خەۋەرنى ئاڭلاپ، پادىشالىقنى تاشلاپ، يەتتە يىلدىن بېرى سىلەرنىڭ دەردى - پىراقىڭلاردا تولا يىغلاپ كۆزلىرى كورمەس بولۇپ "چىلتا" دېگەن غارنى ماكان قىلىپ، خالايىققا كۆرۈنمەي، تەركى دۇنيا بولۇپ ياتىدۇ.

يۈسۈپ بەگ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ زار - زار يىغلاپ:

— ئۇنداق بولسا، سىز مېنى شۇ غارغا باشلاپ بېرىڭ، — دېدى.

ھوشۇر بەگ يۈسۈپ بەگنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ، غارغا ئېلىپ باردى ۋە غار ئالدىدا ئاتنى تۇتۇپ تۇردى. يۈسۈپ بەگ غارغا كىرىپ قارىسا، ئېر ئەلىخان يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، يىغلاپ ئىبادەت قىلىۋېتىپتۇ.

يۈسۈپ بەگ بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، ئېر ئەلى خانغا سالام بەردى. ئېر ئەلىخان سالامنى ئەلىك ئېلىپ، كىملىگىنى بىلەلمەي تۇرۇپ قالدى. يۈسۈپ بەگ ئۆزىنى تونۇتماق ئۈچۈن دەردى ھال بىلەن بۇ سۆزنى ئېيتتىلى:

نەزم

غەپلەت بىلەن بەندە بولدۇم مەن ياۋغا،

مەنمەنلىكتىن قالدىم تۈرلۈك بالاغا،
كېچە - كۈندۈز نالە ئەيلەدىم خۇداغا،
زارى پاكىمىزغا ئۆزۈمنى رەھنىما تۇتتۇم.

زىندان ئىچىدە زار يىغلىدىم شام - سەھەر،
چەھلىتەنلەر بىزگە قىلدى كوپ دۇئا،
ئىزلىرىڭىز بولدى كوزگە تۇتىيا،
باشىمنى يولۇڭغا خاكىپا تۇتتۇم.

يۈسۈپ بەگ دەر: مەنھەم بولدۇم سەرگەردان،
ئەھمەد بەگدۇر ھەمدەمىم، ماكانىم زىندان.
مەن - مەنمەنلىكتىن ئاخىر بولدۇم پۇشايمان،
يۇۋاي قەمبەرنى زىنداندا پىشىۋا تۇتتۇم.

ئەلغەرەز، ئىبرەئلىخان يۈسۈپ بەگ ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي، «يۈرۈگۈمگە ئوت قويغان كىمسەن بالام؟!» دەپ، خۇن جىگەرىدىن بىلە سوزلەرنى ئېيتتىنى:

نەزم

مەن غېرىبى ناتەۋاننى ئىزدىگەن كىمسەن بالام؟
ئىلتىجات ئەيلەپ قېشىمدا سوزلىگەن كىمسەن بالام؟
نالە ئەيلەپ، جانۇ - جىسمىم داغلىغان كىمسەن بالام؟
كونا دەردۇ - كۈلپەتىمنى قوزغىغان كىمسەن بالام؟
ئۇشبۇ ھالىمنى كورۇپ قان يىغلىغان كىمسەن بالام؟

چۈن سەدەپتەك ئايرىلىپ مەن گوھەرى كانىدىن جۇدا،

بۇلبۇللى شورىدىدەك بولدۇم گۈلىستاندىن جۇدا،
ئىككى بەگدىن ئايرىلىپ بولدۇم گويا جاندىن جۇدا،
يانە بولدۇم تاجۇ - تەختىن، قەسرى - ئايۋاندىن جۇدا،
مېھرىبانلىق بىرلە كەلگەن، يوقلىغان كىمسەن بالام؟

داغۇ - ھىجران بىرلە قالدىم، يوق مېنىڭ ھېچ تاقىتىم،
ھەمدەمىم ھەم مۇنىسىم، قايغۇ - پالاكەت ئۈلپىتىم،
قالمىدى دەرمان تېنىمدە، كەتتى بەلدىن قۇۋۋىتىم،
رەھىم كەلگەي ھەركىشىنىڭ كورسە ئۇشبۇ قىسمىتىم،
ئورتەنىپ تۇزغان يۈرەكنى قوزغىغان كىمسەن بالام؟

ئىككى شۇڭقارىم كېتىپ، سۇندى قاناتىم قايرىلىپ،
بۇ جاھان بولدى قاراڭغۇ كوز نۇرۇمدىن ئايرىلىپ،
ناگىھان غەم لايىغا پاتتى ئاياغىم تېيىلىپ،
زەھىران بولدى چىرايىم بۇ ئەلەمدىن سارغىيىپ،
مەن كەبى ئۇفتادە ① نى ھەم يوقلىغان كىمسەن بالام؟

ئىبىر ئەلىدۇر: شاھ ئىدىم، ئاخىر گادا بولدۇم بۈگۈن،
قىيرىلەتتا دەرت - ئەلەمگە مۇپتىلا بولدۇم بۈگۈن،
بۇ جاھان ئايۋانىدا ماتەمسەرا بولدۇم بۈگۈن،
ئول يۇسۇپ - ئەھمەد بېگىمدىن مەن جۇدا بولدۇم بۈگۈن،
غاردا ياتقان بىنەۋانى يوقلىغان كىمسەن بالام؟

ئىبىر ئەلى خان بۇ سوزلەرنى ئېيتىپ ھۇشىدىن كېتىپ يىقىلىپ چۈشتى.

---

① ئۇفتادە — تاشلاندۇق.

يۈسۈپ بەگ بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، ئېر ئەلى خاننىڭ بېشى
دىن يۆلەپ تۇرۇپ، تاقەتلىرى قالماي، دەردى - پىغان بىلەن
خۇن - جىگەرىدىن بۇ سۆزلەرنى ئېيتتىمنى:

نەزم

كېچە - كۈندۈز دەرت چەككەنگە
ھەق ئۆزى داۋا يەتكۈزۈر.
كۆزلىرىدىن ئاققان ياشىغا
ئول ئەگەم شىپا يەتكۈزۈر.

ھەق ئۈچۈن يۈرەك داغلىسا،
سىدقى ① بىلەن بەل باغلىسا،
كۆڭلىدە ئىخلاس ساقلىسا،
ئول بەندىگە سەفا ② يەتكۈزۈر.

بىھۇدە تۆكمە كۆز ياشىڭ،
مېنى كۆيدۈردى نالىشىڭ،
ئاچ كۆزۈڭنى كۆتەر باشىڭ،
مېھرى بىلەن ۋاپا يەتكۈزۈر.

يۈرەگىمدىن كېتەر داغلىك،
ياتارلەر ئەمدى چىراغلىك،
خۇش ئەيامىن دىماغلىك،
ئۆمرۈڭگە سەفا يەتكۈزۈر

① سىدقى - راستلىق، سادىقلىق.
② سەفا — خاتىرجەملىك.

كەلدىلەر ئىككى ئوغلانىڭ،
ئاچىلۇر ئەمدى ئاسمانىڭ،
كەتتى باشىڭدىن تۇمانىڭ،
زوق بىلەن سەفا يەتكۈزۈر.

ئوغلۇڭ كەلدى يۇسۇپ دىگەن،
بەندە بولۇپ مىسىرغا كەتكەن،
باشىڭ ئۈزرە كىيىپ تۇرغان،
دوست رەھنەما ① يەتكۈزۈر.

يەتتە يىلدۇر تارتتىم جاپا،
بۇ قىسمەتكە بولدۇم رىزا،
يۇسۇپ بەگ بىل، مىنى ئاتا،
مەقسەتكە خۇدا يەتكۈزۈر.

ئىبرئەلىخان يۇسۇپ بەگدىن بۇسوزنى ئاڭلاپ "كەل بالام، دەپ قولىنى ئۇزاتتى. يۇسۇپ بەگ ئۆزىنى ئاتىسىنىڭ قۇچىقىغا تاشلىدى. ئىبر ئەلى خاننىڭ كوزلىرى يورۇپ، شادىمان بولدى. يۇسۇپ بەگنىڭ كوڭلى خۇش بولۇپ، ئوز بىشىغا كەلگەن سەرگۈزەشتە لىرىنى بىر - بىر بايان قىلىشىپ، خۇن جىگىرىدىن بۇسوزنى قىلغىنى:

نەزم

يۇسۇپ بەگ.

شۈكرى ھەقنىڭ دەرگاھىغا،
ئادالەتلىك شاھنى كوردۇم.
پىراقىدا قانلار يىغلاپ—

① رەھنەما — يول كورسەتكۈچى.

مېھرىبان ئاتامنى كوردۇم.

ئول خۇدادىن كەلدى رەھمەت،
مۇشكۇلۇم بولدى كىپايەت،
قايتا تىكلەندى ئىمارەت،
ئېرئەلىخان شاھنى كوردۇم.

ئېرئەلىخان:

يەتتە يىللار تىنماي يىغلاپ،
سەككىز يىلدا ئىگەم يوقلاپ،
ياتۇپ ئوخشاش قانلار يىغلاپ،
يۇسۇپ - زىلەيخانى كوردۇم.

تېپىلدى كوڭلۇم مەتلۇبى،
ياندى بەختىمنىڭ چىراغى،
كوتىرىلدى ھىجران داغى،
ئېزىز ئوغلۇمنى مەن كوردۇم.

رەھىم ئەيلىدى ئول خۇدايىم،
بىرلار بولدى پۇشتى - پاناھىم،
ھەققە يەتتى چەككەن ئاھىم،
يۇسۇپ - ئەھمەد شاھنى كوردۇم.

يەتتە يىللار بولدۇم ھەيران،
باغرىم بىريان، كوزۇم گىريان،
ئىمارەتلەر بولدى ۋەيران،
ئۇلۇغ سۇلتانىمنى كوردۇم.

ئەلى خان دەر: غەمگۇزاردىم،
ئاچىلدى ئەمدى گۇلزارىم،
رۇشەن بولدى كۆز غۇبارىم،
قايتا بىشتىن دۇنيانى كۆردۈم.

ئىبر ئەلى خان بىلەن يۈسۈپ بەگ تاغدىن بىللە چۈشۈپ، ئۈرگەنچ شەھىرىگە كىردىلەر. ئىبر ئەلى خان ئۆزىنىڭ تەختىنى يۈسۈپ بەگكە بىرىپ، ھۆكۈمەت ئىشلىرىنى تاپشۇردى. ئەھمەد بەگ ۋەزىر بولدى. ھەر قايسى جايلاردىكى بەگلەر تارتۇقلارنى ئېلىپ كېلىپ يۈسۈپ بەگنى مۇبارەكلەشتى.

يۈسۈپ بەگ تەختكە ئولتۇرغاندىن كېيىن، بىر كۈنى ئىبر ئەلى خانغا:

— ئاتا، ئەمدى مىسىرغا لەشكەر تارتىپ بىرىپ، بوۋاي قەمبەرنى زىنداندىن قۇتقۇزۇپ ئالمىسام، ئۇ بىچارە ئاچ-زارلىنىپ ئۆلۈپ كېتىدۇ، — دىدى. ئىبر ئەلى خان ئىجازەت بەردى.

يۈسۈپ بەگ قىرىق مىڭ لەشكەرنى جەم قىلىپ، يىگىتلىرىنى تۆپلاپ، مىسىر شەھىرىگە يۈرۈش قىلماقچى بولدى. ئاندىن كاتىپلارغا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، ئۆز تەۋەسىدىكى ئۈچيۈز ئاتمىش شەھەر بەگلىرىگە نامە يازدۇرۇپ، بۇ نامىلارنى ئۈچيۈز ئاتمىش ياساۋۇلدىن ئىبەرمەك بولۇپ، ئۇلارغا بۇ سۆزلەرنى ئېيتقىنى:

نەزم

بىزدىن سالام، بىرىپ ئېيتماق،
ئادالەتلىك سۇلتان كەلسۇن،
ياساۋۇللار بېرىپ قايتماق،
شىردىن سوزلۈك ئارسلان كەلسۇن.

قېرىنداشلار كۆڭۈل شادى،
بۇ نامەمنى ئالسۇن يادى،
يۇلتۇز بۇۋامنىڭ ئەۋلادى،
ئاكام يۇنۇس سۇلتان كەلسۇن.

ئۇستازلاردىن تەلىم ئالغان،
ياۋغا تۇرلۇك شوردىش سالغان،
گور ئوغلىدەك ئەر ئاتالغان،
سەنئان ئوغلى چاقان كەلسۇن.

مۇندىن ئىرىدۇر ماكانى،
ئىشىتىپ، تۇرمىسۇن بىر زامانى،
كۈللى قازاقنىڭ سۇلتانى،
بۈركۈت سۇلتان - پالۋان كەلسۇن.

بىر - بىرىگە تۇش - تۇش بولۇپ،
خۇرۇج قىلسۇن دىلخۇش بولۇپ،
تۈركمەن ئېلىگە باش بولۇپ،
تىكە بەگ سۇلتان زامان كەلسۇن.

مەيدان ئىچرە قۇرۇپ چادىر،
ئات ئالدىغا سېلىپ شاتىر،①
لەشكەر تارتىپ بارچە باتۇر،
ئارسلان بىلەن ئاقمان كەلسۇن.

---

① شاتىر — يول باشلاپ ماڭغۇچى.

ھىچ قالمىسۇن كۆڭلى سىياھ،
مىسىر بولسۇن ئەمدى جەڭگاھ،
يەمەن - يەھسەر بولسۇن ئاگاھ،
قالماي قىپچاق تامام كەلسۇن.

خەۋەر بارسا بوگۇن مۇندىن،
لەشكەر كىلۇر بەلكى ئاندىن،
ئەرەپ، ئەجەم، ھەم يۇنانىدىن،
ئۇن ئىككى مىلىك نامدار كەلسۇن.

ھەق يولىنى ئاچە - ئاچە،
مەنزىل بولسۇن كوچە - كوچە،
ھىچ قالمىسۇن ئاخۇن غۇزچە،
شام ھاكىمى قالماي كەلسۇن.

رۇم ھەم باغداد، پەرەڭىستان،
كەشمىر، تۇبىت ھەم ھىندىستان،
توقسان ئىككى بەگ- بەگىستان،
نامە بارغان ھامان كەلسۇن.

بەلخ شەھرىدىگە بارسا خەۋەر،
ھىسار خەلقى قىلۇر سەپەر،
تاغلار بولۇر زىرو - زەبەر،
ئوتتۇز بىرلەك ئاۋغان كەلسۇن.

بەللىرىگە قىلىچ ئېسىپ،
قوشۇن تارتىپ، شەھەر ئېلىپ،
مىڭ ھوكۇزگە توپ سورىتىپ،
بوز ئوغلانخان تاغام كەلسۇن.

قەشقەر بىلەن موغۇلىستان،
ياركەنت، خوتەن ھەم بەدەخشان،
ھەۋكەت بىلەن شاھ ئابباسخان،
لەشكەر ئېلىپ راۋان كەلسۇن.

ئەلقىسسە، يۇسۇپ بەگ ياساۋۇللىرىدىن شەھەر ـ شەھەرگە خەت ئەۋەتىپ، ئاندىن ئانىسى لەئلى خان ئايىمنىڭ قېشىغا كىرىپ جاۋاپ سورىدى. لەئلى خان ئايىم:

— ئەي بالام، سىلەردىن ئايرىلغىلى سەككىز يىل بولدى دېگەندە بىزگە قوشۇلدۇڭ، سېنىڭ دەردىڭنى تولا تارتتىم، مۇ- دۇ دۆلىتىڭ ساڭا يەتمەسمۇ؟ — دېدى.

يۇسۇپ بەگ دېدىكىم:

— ئەي ئانا، دېگەنلىرىڭىز دۇرۇس، لېكىن، بۇۋاي قەم- بەر دېگەن بىر ئۇلۇغ كىشى بىلەن زىنداندا يەتتە يىل بىللە ياتقان ئىدۇق. ئول كىشىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ، زىنداندىن قۇتقۇزۇپ ئالساق ياخشى بولۇر ئىدى.

لەئلى خان ئايىم نائىلاج رازى بولۇپ، يۇسۇپ بەگكە قاراپ بۇ سۆزنى ئېيتقىنىدى:

نەزم

ئېھىگىدىن ئورگىلەي، بارغىن شۇڭقارىم،

خۇدانىڭ سەنئەدىن بولغان بالاسەن.
يۇرۇگۈم قۇۋۋىتى، چابۇكسۇۋارىم،
ئەزەلدىن باتۇر ئاتالغان بالاسەن.

ئۇرۇش مەيدانىدا رۇستەم سۈپەتلىك،
سېخىلىق بابىدا ھاتەم سۈپەتلىك،
يولۋاستەك كۈچلۈك، ئوزۇڭ ھەيبەتلىك.
ئۇزلۇغلارنىڭ تەلىمىن ئالغان بالاسەن.

يارانلارغا دايىم زىكرى - سۆھبەتلىك،
دۈشمەنلەرگە قاتتىق سىياسەتلىك،
دوستلىرىڭغا ۋاپادار، مۇرۇۋۋەتلىك،
پىرلەر سۆھبىتىدە تۇرغان بالاسەن.

قىلغان ئىشىڭ دايىم ئەمەل ھەم ئەدەپ،
ئۆزدايىم يەتكۈزۈر قىلساڭ ھەر تەلەپ.
ياخشى سۈپەتلەر سەندە كۆپ ئەجەپ،
ئۇزلۇغلارنىڭ دۇئاسىن ئالغان بالاسەن.

قايدا بارساڭ پىرلار ساڭا يار بولسۇن.
دۈشمەنلىرىڭ ئاياغ ئاستىڭدا خار بولسۇن.
باشىڭدا دۆلىتىڭ بىشۇمار بولسۇن،
ئاناڭ لەئلى ھالىنى بىلگەن بالاسەن.

بۇ سوزلەر بىلەن لەئلى خان ئايىم دۇئا قىلىپ، ئىجازەت بەردى. يۇسۇپ بەگ ئاتلىرىغا مىنىپ، لەشكەرلىرىگە قوشۇ-

لۇپ، مىسىرغا قاراپ يولغا چىقتى. شۇ يۈرگەنلىرىچە يەتتە كېچە - كۈندۈز يول يۈرۈپ، ئەسقەر تېغىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشتى.

بۇ تاغنىڭ باغرىدا ئۈچيۈز ئاتمىش دارا بولۇپ، ھەر بىر دارادا بىردىن بۇلاق بار ئىدى. بۇ بۇلاقلار قوشۇلۇپ، ئۇلۇغ بىر دەريا بولۇپ ئاقاتتى. بۇ دەريا "كورگان" دەپ ئاتىلاتتى. يۈسۈپ بەگ - ئەھمەد بەگلەر شۇ دەريانىڭ لېۋىدە چېدىر تىكىپ بىر كېچە قونىدى. ئەتىسى نامىز بامەدات بىلەن يولغا چىقاي دەپ تۇرغاندا، يىراقتىن نۇرغۇنلىغان لەشكەرلەرنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. يۈسۈپ بەگ ھوشۇر بەگ سەردارنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئەۋەتتى. ھوشۇر بەگ بېرىپ قارىسا، تىگە بەگ زامان يەتتە لەك لەشكەر بىلەن تۈركمەن بەگلىرىنى باشلاپ كەپتۇ. بۇلار يۈسۈپ بەگنىڭ لەشكىرىگە قوشۇلدى. يۈسۈپ بەگ ناھايىتى خۇش بولۇپ، كارناي، سۇناي، ناغرىلارنى چالدۇرۇپ، زور قوشۇن بىلەن بۇ ئەزىم دەريادىن ئۆتۈشكە تەييارلاندى. ئاندىن بۇ دەرياغا قاراپ خۇن - جىگەردىن بۇ سۆزنى ئېيتتى:

نەزم

بىر خۇدانىڭ مەخلۇقى سەن،
ئاقماي تۇر ئەمدى، تۇر ئەمدى.
دەريالارنىڭ ئۇلۇغى سەن،
ئاقماي تۇر ئەمدى، تۇر ئەمدى.

ئېقىپ بارۇرسەن شەھەر - شەھرى،
بارچە سەندىن ئالۇر بەھرى،

بىز بارۇرمىز مىسىر شەھرى،
ئاقماي تۇر ئەمدى، تۇر ئەمدى.

يول بەرگىن بىزگە كۆشاد،
سەلىرىڭنى قىلما زىياد،
بارغان يېرىڭ بولسۇن ئاباد،
ئاقماي تۇر ئەمدى، تۇر ئەمدى.

يۈسۈپ بەگدەر: ئەزىم دەريا،
تەلمۈشىمنى قىلغىن ئادا،
ئاۋازىڭ تولسۇن ئالەم ئارا،
ئاقماي تۇر ئەمدى، تۇر ئەمدى.

ئەلقىسسە، يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگلەر دەريانىڭ ئاسانراق يېرىدىن سۇ كېچىپ، لەشكەرلەرنى باشلاپ تىنچ - ئامان ئۆتۈشتى. شۇ يۈرگەنلىرىچە يول يۈرۈپ كوكچى ئەييارنى ئۆلتۈرگەن يەرگە كەلدى، قارىسا، دۈشمەنلەرنىڭ جەسەتلىرى چىرىپ كېتىپتۇ، قاغا - قوزغۇنلار ئولىشىپتۇ. لەشكەرلەر بۇ ئۆلۈكلەرنى سۆرىدى.

يۈسۈپ بەگ كوكچى ئەييار ۋە ئۇنىڭ لەشكەرلىرى بىلەن بولغان جەڭنى بايان قىلىپ بۇ نەزمىنى ئوقۇغىنى:

نەزم

ئارقىمىزدىن يەتتى كوكچى،
بىزلەر چاپتۇق ئات ئۈستىدە.
دۈشمەن قالدى قان يىغلىشىپ،
غەمگە پېتىپ دات ئۈستىگە.

قوغلاپ كەلدى تىنىماي كۆكچى،
ئادەم يىغىپ يەتتە يۈزچە،
قىرغىن بولدى ئاخىرغىچە،
ياغدى يامغۇر قار ئۈستىگە.

سايلار تولدى لىق ئۆلۈككە،
ئاھۇ - زارى يەتتى كۆككە،
تىرىكلىرى چۈشتى تولەككە①.
ئەژدەر بىلەن شىر ئۈستىگە.

يۈسۈپ - ئەھمەد ئىككى سۇلتان،
ھەق يولىدا جانلار قۇربان،
مۈشكىلىمىز بولدى ئاسان،
باز كەلدۇق خۇنخۇار ئۈستىگە.

ئۇلار بۇ يەرلەردىن ئۆتۈپ شۇ يۈرگەنلىرىچە ئالتە-لاي بولدى دېگەندە ھەسرەت تېغىغا يېتىپ كەلدى. بۇ داغىنىڭ باغرىدا بىر سۈزۈك بۇلاق بار ئىدى. بۇ بۇلاقنىڭ ئايغى قوشۇلۇپ بىر ئەزىم دەريانى ھاسىل قىلاتتى. ئۇلار بۇ يەردە قوندى. ئەرتىسى ناماز بامداتنى ئوقۇپ بولۇپ تۇرۇشىغا يانا يىراقتىن نۇرغۇن لەشكەرلەرنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ھۇشۇر بەگ سەردارنى ئىبەرتىپ، خەۋەر ئالغىنىدەك بولسا، ئوتتۇز بىرلەك ئاۋغان لەشكەرلىرى يېتىپ كېلىپتۇ. بۇلارمۇ يۈسۈپ - ئەھمەدلەرنىڭ لەشكەرلىرىگە قوشۇلدى.

ئەرتىسى تاڭ سەھەردە يولغا چىقمىشتا ھازىرلىنىۋاتقاندا.

① تولەك — كەمەر.

يىراقتىن نۇرغۇن ئاتلارنىڭ تۇۋىشى ئاڭلاندى، ئاندىن كېيىنلا نۇرغۇن لەشكەرلەرنىڭ سېپى كۆرۈندى. قارىغاندەك بولسا ئىسپاھاندىن بوز ئوغلانخان ئەللىك مىڭ لەشكەرنى باشلاپ يېتىپ كەپتۇ. بىزلارمۇ كېلىپ يۈسۈپ - ئەھمەدلەرنىڭ قوشۇنىغا قوشۇلدى. بوز ئوغلانخان يۈسۈپ - ئەھمەدلەر بىلەن قۇچاغلىشىپ كۆرۈشتى. يۈسۈپ - ئەھمەدلەر ئىنتايىن خۇرسەند بولدى. بوز ئوغلانخان يۈسۈپ بەگكە قاراپ دېدىلەركىم:

— بالىلىرىم، بىرىنچى قېتىم نېسىھەت قىلسام ئىسپاھاندىن چىقىپ كەتتىڭلار، ئىككىنچى قېتىم نېسىھەت قىلسام، مىرزا ئەھمەدنى ئۆلتۈرمەي، دۈشمەنلەرگە تۇتقۇن بولدۇڭلار، ياندا بىر نېسىھەت قىلاي، قىلىغىڭلاردا مەھكەم تۇرۇپ، سۆزۈمگە ئەمەل قىلىڭلار، — دەپ خۇن جىگىرىدىن بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

قۇلاق سېلىپ ئىشىتىڭ ئىككى سۇلتانىم،
ئۆزەڭگىدىن تۆۋەننى ئەيلىگىل مەنزۇر.
تەسەددۇقىدۇر سىزگە بۇ جىسمۇ جانىم،
مەن - مەنلىكىنىڭ ئىشى ئاخىر ئەلەمدۇر.

ياخشى بولساڭ سۆزۈڭ ئۆتەر تاشتىن،
يامان بولساڭ، دۆلەت كېتۇر باشتىن،
ئىبرەت ئالغىن سەن دەرەختىن - ياغاچتىن،
مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ بېشى خەم بولۇر.

ئۆز خەلقىڭنىڭ ئىشىن قىلغىن ئەندىشە

ئاجىزلارغا قىلغىن ياخشىلىق ھەمىشە،
خۇدايىمنى ياد قىلىپ، يىغلا ھەممىگە،
كوز يېشىڭنىڭ ھەر قەترىسى ياقۇتتۇر.

بوز ئوغلاننىڭ ساڭا شۇدۇر سوئالى،
غازات قىلماق ئېرۇر مەرتنىڭ خىيالى،
يېتىپ كەلدى دۈشمەنلەرنىڭ زاۋالى،
قىلىچىڭدىن كۈللى ئىشلار مەۋجۇتتۇر.

يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگلەر بوز ئوغلانخاندىن بۇ سوزلەرنى ئىشىتىپ، بۇرۇنقى ئىشلىرىغا پۇشايمان قىلىپ:

— ئەي ئاتا، پەرمانىڭىزغا بوي سۇنىمىز، ئەمدى ئىختىيار سىزدە بولسۇن، — دېدى.

بوز ئوغلانخان:

— ئۇنداق بولسا، قاراۋۇل ئولتۇرتۇڭلار، گۈزەلشاھنىڭ شەھىرىگە بىر ئايلىق يول قالدى، — دېدى.

يۈسۈپ بەگ ماقۇل بولۇپ، پەھلىۋان يىگىتلەردىن ئۈچ يۈز ئاتلىقنى ئايرىپ، ھۇشۇر بەگ سەردارنى بۇلارغا باش قىلىپ، ئىرولغە ماڭدۇردى.

ئۇلار ئونبەش كۈن يول يۈرۈپ بىر تاغقا يېتىپ كەلدى. بۇ تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ كوردىلەركىم، يىراقتىن نۇرغۇن دۈشمەنلەر توپلىرىنى سورەپ كېلىۋېتىپتۇ. ھۇشۇر بەگ سەردار:

— دۈشمەن ئۈستىگە ئات قويايلى، — دېدى.

يىگىتلەر ئېيتتىكى:

— ئارقىمىزدىن بەگلىرىمىزنىڭ تۇغ - ئەلەملىرىنى كورۈپ، ئاندىن ئات سالايلى، - ھۇشۇر بەگ بۇ سوزنى ئاڭلاپ، يىگىتلەرگە مەردانىلىق تىلەپ، بۇ نەزمىنى ئوقىغىنى:

نەزم

مەرت بولۇغلار يۈسۈپ - ئەھمەد بەگلىرى.
كەلدى بۈگۈن جاندىن كېچەر كۈن ئەمدى.
شاھى مەردان ھىممەت بەرسۇن سىزلەرگە،
دۈشمەندىن ئۆچ ئالىدىغان كۈن ئەمدى.

باھار بولسا ئاچىلۇر باغلارنىڭ گۈلى،
جەڭ كۈنلىرى ئاچىلۇر مەرتلەرنىڭ بولى.
يەتمىدىمۇ سىلەرگە بەگلەرنىڭ پۇلى.
تۇغ بېدۈنى ئولجا قىلۇر كۈن ئەمدى.

ياشىرۇر جەڭلەردە يىگىتلەر جانى،
توكۈلۈدۇ يەر ئۈستىگە دۈشمەنلەر قانى،
قورقماغلار "كوپ ئىكەن„ دەپ دۈشمەنىنىڭ سانى،
ئەجەل يەتسە شېھىت بولۇر كۈن ئەمدى.

يىگىتلەر ھۇشۇر بەگ سەردارنىڭ بۇ سوزىدىن خىجىل بولۇپ تۇرار ئىدى. خالدار خان سەردارنىڭ تولەك باتۇر دىگەن بىر يىگىت ھۇشۇر بەگنىڭ بۇ سوزلىرىدىن تىترەپ، ئەقلى - ھۇشىنى يوقىتىپ، خالدار خانغا يالۋۇرۇپ، قورقۇنچىدىن بۇ سوزنى ئېيتتى:

نەزم

مەرت بولۇپ ئاتقا مىنمەيمەن،
ئەمدى مەن نوكەر بولمايمەن،
خۇدا ساقلىسۇن جانىمنى،
ئەمدى مەن نوكەر بولمايمەن،

مەن تۈزەتتىم ئىش خاتامنى،
چاغلىمىدىم تۈراشمىنى،
قايشۇراي مىنگەن ئاتىمنى،
ئەمدى مەن نوكەر بولمايمەن.

ئىچىم ئاغرىدى شىرىن جانغا،
تويدۇم بۈگۈن مىنگەن ئاتقا،
يۈلغانمايمەن قىزىل قانغا،
ئەمدى مەن نوكەر بولمايمەن.

بىر ئات بەردىڭ سامان سېرىق،
بوغۇز بەردىڭ پاتمان تېرىق،
چاپاي دېسەم ئېتىم ئاغرىق،
ئەمدى مەن نوكەر بولمايمەن!

لازدىم تۈزتان ئۆيۈم قالدى،
ئاق سۈت بەرگەن ئانام قالدى،
جاندىن ئەزىز بالام قالدى،
ئەمدى مەن نوكەر بولمايمەن.

زىمىستاندۇر مېنىڭ يازىم،
ئىشىتكىن ئەمدى ئاۋازىم،
ئەي خالدارخان شەھبازىم،
ئەمدى مەن نوكەر بولمايمەن.

ئىشىت تولەكىنىڭ ئەرزىنى،

دۈشمەن توكەر بۇ قانىمنى،
خۇدا ساقلىسۇن جانىمنى،
قوي، ئەمدى نوكەر بولمايمەن

خالدار خان تولەكتىن بۇ سوزنى ئاڭلاپ، غەزەپتىن بۇ-
تۈن بەدەنلىرى تىترەپ كەتتى. ئۇ تولەككە قاراپ ئوزىنى
توختىتۇپ ئالالماي بۇ سوزلەرنى ئېيتتىنى:

نەزم

قىزىڭىزنىڭ سۆلدۈرايمۇ،
پەيمانىڭنى تولدۇرايمۇ،
مەن ھەم ساڭا سەردار بولۇپ،
دەرھال سېنى ئۆلتۈرەيمۇ؟

بىز يەتتە ئاي سەپەر قىلساق،
ئۆرگەنچتىن مىسىرغا بارساق،
سەن لەنەتكار بولدۇڭ قاچماق،
قۇلاق، بۇرنۇڭ كەستۈرەيمۇ؟

باشىڭنى تەندىن جۇدا قىلاي،
ئات - تونۇڭنى تالان قىلاي،
سەن بەدرەڭنى مەن ئۆلتۈرەي،
قېنىڭنى يەرگە ئاقتۇرايمۇ؟

بۇ ئادەملەر يوقمۇ سەنچە،
ئۇياتماسەن قورقاق غالچە،

مېنىڭ تىللانى ئالدىدىڭ شۇنچە،
ئەمدى سېنى ئۆلتۈرەيمۇ؟

بۇ يەر بولسا، جەڭ مەيدانى،
تىترىگەيمۇ يىگىت جانى،
جاننى جانغا بېرەر كۈنى،
تېنىمىڭ يەرگە كومدۇرەيمۇ؟

چىقارما ئەمدى ئۈنۈڭنى،
كىم ئالۇر مەندىن خۇنۇڭنى.
سۇغۇرۇپ كېلىپ تىلىڭنى،
سىنە باغرىڭ تىلدۇرايمۇ؟

قويدى سېنى كىم بۇ ئىشقا،
مەھەل يوقتۇر گەپ سوراشقا،
خالدارخان كېرەر ئۇرۇشقا،
تېنىڭنى ئىتقا يېدۈرەيمۇ؟

ئەلمىسە، تولەك باتۇر خالدارخاندىن بۇ سوزنى ئىشتىپ، شىرىن جان ۋەھىمىسىدىن نىمە دېيىشنى بىلمەي، كوزلىرىنى ئالا-چالاق قىلىپ، خالدارخانغا يالۋۇرۇپ، ئۇنىڭ غەزىۋىنى ياندۇرۇپ، ئوزرە ئېيتىپ بۇ سوزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

مېنىڭ قىلغان سوزلىرىمگە غەم يېمە،
راستى شولدۇر، بىلگىن ئەمدى خالدارخان.

كۆزلىرىمدىن ئاققان ياشنى ياش دېمە،
قەھ- قەھ ئۇرۇپ كۈلگەن ئەمدى خالدارخان.

خەيرەتسىزلەر مەندىن ئىبرەت ئالسۇن دەپ،
كەم ھىممەتلەر ئارا بولدا قالسۇن دەپ،
بەگ، يىگىتلەر بۇ سۆزۈمگە كۈلسۇن دەپ،
شوخلۇق قىلدىم ئالتە ئېغىز، خالدارخان.

ئۆزەم يەككە دۈشمەنلەرگە ئات قوياي،
دۈشمەنلەرنىڭ يۈرىكىگە تىغ سالاي،
تاماشانى كۆرۈڭ شۇندا جەڭ قىلاي،
مەندىن ئەمدى غەم قىلمىغىن خالدارخان.

تولەك باتۇر بۇ سۆزنى قىلغاندىن كېيىن: "ئۆزەمگىمۇ بىغىم بوشاپ كەتتى" دەپ ئاستا ئۆزىنى كەينىگە تارتقان ئىدى. ئارقىسىدىن بىر يىگىت شوخلۇق قىلىپ، تولەك باتۇرنىڭ ئېتىگە قامچا ئۇردى. ئۇنىڭ ئېتى دۈشمەن تەرەپكە قاچتى. تولەك باتۇر قورقۇنچىدىن ئارقىسىغا قاراپ، جېنىدىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ. ئاتىنىڭ بوينىنى قۇچاقلاپ، يىگىتلەرگە يىغلاپ - يالۋۇرۇپ. مۇنداق نالە قىلغانى:

نەزم

سىپاھ بولغان يارانلىرىم،
توسقىل مېنىڭ بۇ ئاتىمنى.
قامىتىمگىدىن مەن ئايالماي،
توستۇل يىگىتلەر ئاتىمنى.

تۆكۈلمىسۇن قىزىل قانىم،
ۋەيران بولۇپ خانۇ- مانىم،
ئامان قالسۇن ئېزىز جانىم،
توسقىل يىگىتلەر ئاتىمنى.

دوستلار مېنىڭ باردۇر ۋەھىمەم،
دۈشمەن ئىچرە يوق ھەمدەمىم،
نابۇت بولۇر شىردىن جىنىم،
توسقىل يىگىتلەر ئاتىمنى.

ئىچىم كۆيەر شىردىن جانىغا،
تويدۇم بۈگۈن يىگەن نانىغا،
بېشىم كەتتى مىنگەن ئاتىغا،
توسقىل يىگىتلەر ئاتىمنى.

بەگلىرىم بۇ ئاتىنى تۇتۇڭ،
يولدىن چىلاۋدىن قايتۇرۇڭ،
تولەك جانىن قۇتقۇزۇڭ،
توسقىل يىگىتلەر ئاتىمنى.

بىزگە سەردار خالدار بېگىم،
ھەيبەتىدىن تىترەر تېنىم،
قۇتۇلمىغاي ئەمدى جېنىم،
توسقىل يىگىتلەر ئاتىمنى.

تولەك باتۇر يىغلىغان پېتى يىگىتلەردىن ئۈزاپ كەتتى.

مىنگەن ئېتى چاپقىنىچە ئۆزنى دۈشمەن لەشكەرلىرى ئىچىگە ئېلىپ كىردى. تولەك باتۇر: "ۋادەردىخا! ئەمدى مەن ۋاقىتسىز ئۆلىدىغان بولدۇم، بىر ئىمىش قىلىپ جېنىمنى ساقلاپ قالسام ياخشى بولاتتى، ئېيىملا بولمىسۇن، بېشىمغا كەلگەننى كۆرەي، دەپ، قىلىچىنى سۇغۇرۇپ دۈشمەنگە ئېتىلدى.

دۈشمەنلەر بۇنى كۆرۈپ: "بۇ يىگىت ئاجايىپ باتۇر ئىكەن، بىزلەرگە يەككە-يىگانە ئات سالدى، ھەممىمىزنى قىرىپ تاشلايدىغان ئوخشايدۇ، بىردەم بولسىمۇ بىزگە چېنىمىز غەنىمەت»، -دەپ ئۆزلىرىنى دالدىغا ئالدى.

بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن خالدار بەگنىڭ يىگىتلىرى: "بىزمۇ تولەك باتۇردىن كام ئەمەس»، — دېيىشىپ، ھوشۇر بەگ سەردار باشچىلىقىدا دۈشمەنگە بىراقلا ئات قويدى. ئۆلگەن دۈشمەننىڭ ھەددى-ھېساۋىنى بىلگىلى بولمايتتى. ھەربىر يىگىت ئونبەشتىن دۈشمەننى ئەسىر ئېلىپ، مەيداندىن چىقتى.

ھوشۇر بەگ بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، يىگىتلەرگە مەدەت بېرىپ، بۇ سۆزلەرنى قىلغىنى:

نەزم

قۇلاق سېلىپ ئەرزىم ئىشىتىڭ
شىردىن جاندىن كېچىڭ بەگلەر.
ئارقىسىدىن ھەم ئات قويۇپ،
دۈشمەنلەرنى قىرىڭ بەگلەر.

جەڭلەر قىلماق پەرزدۇر بىزنىڭ،
ئەل ۋە يۇرتنى يادقا ئېلىڭ.
غازات قىلىپ غازى بولۇڭ.

ئىززەت - ئابرويي تېپىماق بەگلەر.

قۇبۇل قىلىڭ ئېيتقان سۆزۈم،
سارغايتۇرماڭ مېنىڭ يۈزۈم،
دۈشمەنلەرنىڭ ئويۇڭ كۆزىن،
قايتا باشتىن چېپىڭ بەگلەر.

قانلار بولسۇن دۈشمەن ياشى،
زەھەر بولسۇن ئىچكەن ئاشى،
يەكسان بولسۇن دۈشمەن باشى،
بەندە قىلىپ ئېلىڭ بەگلەر.

مەيدان بولسۇن ھەم قىزىل قان،
ھەر بىر يىگىت بىر پەھلىۋان،
دۈشمەنلەر تاپمىسۇن ئامان،
ھايال قىلماي سۈرۈڭ بەگلەر.

بۇ سوز بىلەن يىگىتلەر دۈشمەن سېپىگە قاراپ قايتا ئات سالدىلەر. ئۆلگەنلەرنىڭ سانى ھېساۋى بولمىدى. بىر مۇنچە دۈشمەنلەر پاراكەندە بولۇپ، ھەر تەرەپكە قاچتى. بىر مۇنچىلىرى تۇتۇلدى. ياراغ- جابدۇقلىرى ۋە تۇپىلىرى غەنىمەت ئېلىندى. ئات، ئالتۇن - كۈمۈش، سەرۇپا، نەرسە- كېرەكلەر ھەددى - ھېسابسىز كۆپ ئىدى.

يىگىتلەر جەڭ مەيداندىن قايتىپ چىقتى. ئولجا ئېلىنغان نەرسىلەرنى ئېلىپ كېلىپ، يۈسۈپ - ئەھمەد بەگلەرنىڭ ئالدىغا قويدى. بارلىق لەشكەرلەر خالدارخاننىڭ بۇ قىلغان ھىممەت زە

كۆچ - قۇۋۋەتلىرىگە ئاپىرىن ئوقىدى. ئاندىن خالدارخان بىلەن ھۆشۇر بەگكە كىمخاپ تون، ئالتۇن دەستار كەيگۈزدى. ئاندىن يۈسۈپ بەگ تىكەبەگ زامانغا رۇخسەت بەردى.

تىكە بەگ زامان يۈسۈپ بەگلەر بىلەن خوشلىشىپ، يەتتەلىك يىگىتنى باشلاپ قاراۋۇللۇققا ئالدىن يۈرۈپ كەتتى. ئۇلار كېچە - كۈندۈز يول يۈرۈپ، سەككىز كۈن بولدى دېگەندە يىراقتىن چوڭ چاڭ - توزان پەيدا بولغانلىقىنى كۆردى. قارىسا، دۈشمەن ئوتتۇز تۇغ ئەلەم بىلەن قۇم - تۇپراقتەك چېچىلىپ كېلىۋېتىپتۇ. دۈشمەننىڭ كۆپلىكىنى كۆرۈپ يىگىتلەر تىكە بەگ زامانغا:

— ئەي تورەم، بىز يامان ۋاقىتتا كېلىپتۇرمىز، - دېگەنلەردى، بۇ سۆزنى ئاڭلىغان تىكە بەگ زامان:

— ئەي يىگىتلەر، ئەمدى ئارقىمىزغا يانغىلى بولمايدۇ. جەڭ قىلغىنىمىز ئەۋزەل، - دەپ، خۇن - جىگەردىن بۇ سۆزنى ئېيتتى:

نەزم

مەرت يىگىتلەر ئات قويۇڭلار مەيدانغا،
سىپاھ بولۇپ قاراپ تۇرماق ئىش ئەمەس.
جەڭگە كىرمەك لازىم بۈگۈن پالۋانغا،
ياھۇ تارتىپ قاراپ تۇرماق ئىش ئەمەس.

بۇ دۈشمەنلەر بۈگۈن قالسۇن بالاغا،
ئۆلۈكلەرنى تولدۇرۇڭلار دالاغا،
دۈشمەنلەرنىڭ قانىنى تۆكۈڭ چىراغا،
مەرت يىگىتلەر قاراپ تۇرماق ئىش ئەمەس.

بىخىل بەگلەر ساقلىيالماس يىگىتنى،
ئامەرت باغۋەن ساقلىيالماس گۈلشەننى،
مەرت يىگىتلەر ئەگەر كورسە دۈشمەننى،
ئۇرۇش قىلۇر، ھەرگىز قاراپ تۇرالماس.

مېھنەتلەرگە قويماس ئۇلار ئىشىنى،
جەڭدە ئەسلا توكمەس كوزىنىڭ يېشىنى،
جەڭگە ئاتار نامۇس ئۈچۈن بېشىنى،
مەرت يىگىتكە قاراپ تۇرماق ئىش ئەمەس.

ئىنكە بەگ دەر: دۈشمەنلەرنى ئۆلتۈرۈڭ،
قىلىچ - تىغنى كوكرىكىدىن ئۆتكۈزۈڭ،
ئامان بەرمەي بۈگۈن قىرىپ تۈگۈتۈڭ،
سىپالارغا قاراپ تۇرماق ئىش ئەمەس.

يىگىتلەر ئىنكە بەگ زامانىدىن بۇ سوزنى ئىشىتىپ، غەيرەتلىرى جۇش ئۇرۇپ، تورت ئەتراپتىن نەرە تارتىپ دۈشمەنلەر بىلەن ئانداق جەڭ قىلدىلەركىم، دۈشمەنلەر قاچقىلى يەر تاپالماي قالدى. بۇ چاغدا ساپا بەگ ئاتلىق بىر پەھلىۋان يىگىرمە مىڭ يىگىتى بىلەن كېلىپ قوشۇلدى. ئۇلار بىرلىكتە دۈشمەنلەرنى قوغلاپ يۈرۈپ ئەلامەك مەكىنى دوزاققا ئىبەردىلەر. قالغان دۈشمەنلەر مىسىر شەھىرىگە قېچىپ كەتتىلەر.

بۇ بەگلەر ھېساپسىز ئولجىلارنى ئېلىپ، ئەسىرگە چۈشكەنلەرنى ئالدىغا سېلىپ، يۈسۈپ - ئەھمەد نىڭ قېشىغا ئېلىپ كەلدى. يۈسۈپ - ئەھمەد بەگلەر ئىنكە بەگ زامان ۋە ساپا بەگلەرنىڭ باتۇرلىقىغا ئاپىرىن ئېيتىپ، كوپ ئىنئام بەردىلەر. ھەم-

مەيلەن ئۇلارنىڭ باتۇرلىقىغا قايىل بولدى.

يۇسۇپ بەگ:

— سىلەر بۇ سىپاگەرچىلىكنى كىمدىن تەلىم ئالغان؟ - دەپ سورىدى. ساپا بەگ ئوغلى چاقان:

— بۇ سىپاگەرچىلىكنى گور ئوغلىدىن ئۆگەندىم، - دەپ بۇ سوزلەرنى ئېيتتىمى:

نەزم

ئۇستازىمنى سىزگە بايان ئەيلەسەم،
نەزەر كەردە گور ئوغلىدىن ئۆگەندىم.
يىراقىدا جاننى قۇربان ئەيلەسەم،
سۇلتان ئوغلى تومۇر خاندىن ئۆگەندىم.

دۈشمەن كورسە باشنى تەندىن ئۈزەتتى،
بىدو مىنىپ كۆندە تاغنى كېزەتتى،
توپلار ئېتىپ دۈشمەن سېپىن بۇزاتتى،
خاسىيەتلىك خالدار خاندىن ئۆگەندىم.

ساپا بەگ ھەم ۋاپا بەگ ھەم قۇندۇزخان،
ئالتۇن ساداق ئېسىپ، ئېتىن قوغلىغان،
ئەسقەر تاغدا چىدىرلارنى تىكتۇرگەن،
قۇززات ئوغلى سابىر خاندىن ئۆگەندىم.

ئۇرۇش بولسا ئوزى يالغۇز كىرەتتى،
غۇلغۇلىسى يەتتە كوككە يېتەتتى،
ئاۋازىمۇ يەر - زېمىنگە كېتەتتى،

هاۋاز ئوغلى ئارسلانخاندن ئۆگەندم.

نەۋجۇۋان هەم ئوزى ئېردى پەهلۋان،
هۆسنى زبا ئېردى ئوزى خرامان،
جاننى قلۇر ئېردم يولغا قۇربان،
قۇززات ئوغلى ئاۋازخاندن ئۆگەندم.

سەپەر قلدى ئۆزلار بارچە جاهاندن،
قول يغدلەر بارچە پايدا ـ زياندن،
ئۆشبۇ سوزلەر ساپا ئوغلى چاقاندن،
هساپسز جەڭ مەيداندن ئۆگەندم.

شۇندن كېيىن يۇسۇپ بەگ، ئەهمەد بەگلەر بوز ئوغلانخان باشلق تامام لەشكەرلەر بلەن چادر ـ باردگاهلردنى يۈكلەپ يولغا راۋان بولدى. ئەڭ ئالددا هۇشۇر بەگ سەردار قرىق مڭ لەشكرى بلەن يۈردى. ئۇنڭ ئارقسدن تىكە بەگ زامان ئوتتۇز مڭ لەشكەر بلەن يۈردى. ئاندن بەلخ پادشاسى ئوتتۇز مڭ ئاۋغان بلەن يۈردى. ئۇنڭ ئارقسدن ساپا بەگ ئوغلى چاقان يگرمە مڭ قوشۇن بلەن يۈردى. ئاندن كېين، قازاق پادشاهى ئەللك مڭ قوشۇن بلەن يۈردى. ئەڭ ئاخردا خالدار خان قرىق مڭ قوشۇن بلەن يۈردى.

بۇلار كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ سەككزنچى كۈنى شەهرى مسرغا يەتتى، ــــ شەهەرنڭ دەرۋازسى ئالدغا چۈشۈپ، چېدر ـ بارگاهلرنى تكتى. ئاندن گۆزەلشاهنى قورقۇتۇپ، بر نامە پۈتۈپ، ئۇنڭ قېشغا ئەلچى كرگۈزدى.

گۈزەلشاھ ئۈچيۈز ئاتمىش سەركەردىسىنى يىغىپ بۇ نامە-
مى ئوقىدى:

نەزم

گۈزەلشاھقا يۈسۈپ بەگدىن سالامى،
ئەلچىلەردىن ئىبەردىم **نوغ**را كالامى،
ئەمدى يوقتۇر گۈزەلشاھنىڭ ئامالى،
تەسلىم بولۇپ مېنىڭ ئالدىمغا چىقسۇن،

ئوڭ - سولىغا سىياھ زۈلپىن **تاشلىغان** -
ئادەم كۆرسە ئانىڭ ۋاقتىن خوشلىغان.
ناز - غەمزە بىلەن ئويۇن باشلىغان
قىرىق مىڭ رەنا كۆيدۈرۈشكە ئىبەرسۇن.

ھەركىم كۆرسە، كۆيدۈرۈشكە يارىتىلغان،
يۈزلىرىگە دانە - دانە خال قويغان،
كۆرگەن كىشى يۈرىگىگە داغ قويغان،
يانا قىرىق مىڭ زىبا - چەھرە ئىبەرسۇن.

قىرىق مىڭ دەستار ئىبەرسۇن رۇمنىڭ داكىسىدىن،
قىرىق مىڭ بەلۋاغ ئىبەرسۇن كابىل لۆڭگىسىدىن،
تارتۇق قىلسۇن قىرىق مىڭ، مىسىر دۆپپىسىدىن،
چىن - ماچىننىڭ ئەتلىسىدىن قىرىق مىڭنى ئىبەرسۇن.

يەنە قىرىق مىڭ بىدۇ بولسۇن قارايال قۇيرۇق،
قىرىق مىڭى بوز بولسۇن، قىرىق مىڭى تورۇق،
بەرى بولسۇن ئالتۇن ئىگەر، كىمخاپتىن يۇپۇق،

چىلاۋدارغا قىرىق بەرنا ئىبەرسۇن.

گەر بەرمىسە بۇزدۇرارمەن يۇرتىنى،
ۋەيران قىلىپ تۈزلىتەرمەن كەنتىنى،
ۋاقىپ قىلسۇن پۈتۈن مىسىر خەلقىنى،
سۆزۈم ئاڭلاپ ھايال قىلماي ئىبەرسۇن.

نامە ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن گۈزەلشاھ سەركەردىلەرگە قاراپ:

— مەسلىھەت نېمەدۇر؟ — دەپ سورىدى.

سەركەردىلەر:

— ئالدىراپ بىر نەرسە ئىبەرتىش خوپ ئەمەس. باشتا چۈشىڭىزنى بوۋاي قەمبەردىن سورىغان ئىدىڭىز، ئول كەمى سىزگە "يۈسۈپ - ئەھمەدلەر كېلىپ تاجۇ - تەختىڭىزنى ئالۇر" دەپ تەبىر ئېيتقان ئىدى. ئۇنىڭ سۆزى راست چىقتى. ئول كىشىنى سىز سەكسەن قامچا ئۇرۇپ زىندانغا تاشلىغان ئىدىڭىز، ھازىرغىچە زىنداندا ياتۇر. ھامىھەم بولسا، نامىنىڭ مەسلىھەتىنى شول كىشىدىن سورايلىق، — دېيىشتى.

بۇ سۆزنى ئىشىتىپ گۈزەلشاھ ئۈچيۈز ئاتمىش سەركەردىلەرى بىلەن زىندان بېشىغا كېلىپ، بوۋاي قەمبەرگە تازىم قىلدى. گۈزەلشاھ ئېيتتىكى:

— ئەي بوۋاي قەمبەر، چۈش كورگىنىمدە ساڭا ئېيتسام، "يۈسۈپ - ئەھمەدلەر كېلىپ، شەھرىڭنى ئالۇر" دېگەن ئىدىڭ. مانا، ئەمدى بولار توقسان بەش مىڭ لەشكەر بىلەن كېلىپتۇ. قانداق قىلىش كېرەك؟ سىزدىن مەسلىھەت سورىغىلى كەلدىم. ئىلاجىڭى بولسا، مېنى يۈسۈپ - ئەھمەدلەر بىلەن

ياراشتۇرغىل!»
بۇۋاي قەمبەر خۇش ۋاقىت بولۇپ، گۈزەلشاھقا قاراپ
بۇ سوزنى قىلغىنى:

نەزم

يۈسۈپ - ئەھمەد كەلگەن بولسا ئۈستۈڭگە،
دۇنيا، مالىڭ بەرسەڭ باۋەر ئەيلىمەس.
ھەممىڭ قالدىڭ ئەمدى قىلىچ ئاستىدا،
قان يىغلىساڭ ھەرگىز باۋەر ئەيلىمەس.

يالاڭاچلاپ، بەندە قىلىپ ئۆزۈڭنى،
يىگىتلەرگە ئويدۇرۇرلەر كوزۈڭنى،
قوبۇل قىلماس سىنىڭ ئېيتقان سوزۈڭنى،
باشىڭ كىسەر، ئەمدى ھايال ئەيلىمەس.

كاتتا - كىچىك بوينۇڭغا غۇل سالدۇرۇپ،
جاللاتلارغا تىرىلىرىڭ سويدۇرۇپ،
تاجۇ - تەختىڭ، شەھرىڭگە ئوت قويدۇرۇپ،
كوچۈپ كېتەر، مۇندا مەنزىل ئەيلىمەس.

يۈسۈپ بەگكە بۇ ئىشلاردۇر باھانە،
كوچىلىرىڭ بويلار قىزىل قانە،
يەتتە يىلدىن بېرى سالدىڭ، زىندانە
قىساس ئالۇر، ھەرگىز تەبدىل① ئەيلىمەس.

---

① تەبدىل — ئوزگەرمەس.

قوبۇل قىلماس ئەندى قىلساڭ ئاھ - ۋاھ،
سامان تەرۇر پوستۇڭغا ئول ئىككى شاھ،
شەھرىڭگە ئوت قويۇپ، سېنى سالۇر چاھ،
بىر - بىرىڭگە ھەرخىل كېپىل ئەيلىمەس.

يىگىتلەرنىڭ مەيدان ئىچرە ئولتۇرۇر،
ئۇلۇكلەرنىڭ خەندەك ئىچرە تولدۇرۇر،
بوۋاي قەمبەر بۇ توغرىدىن سوز قىلۇر،
راستى شۇلدۇر ھەرگىز ھەزىل ئەيلىمەس.

ئەلقىسسە، گوزەلشاھ بوۋاي قەمبەردىن بۇ سوزنى ئەشىتىپ:
— ئەي بوۋاي قەمبەر، سىزنى نەچچە يىلدىن بېرى زىندانغا سالغان ئىدىم. ئەمدى سىزگە ناماقۇل بولاي، سىز بېھىمنى ئوگلاڭ، — دەپ، بىتاقەت بولۇپ، يىغلاشقا باشلىدى.
بوۋاي قەمبەر گوزەلشاھنى قورقۇتۇپ يەنە بۇ سوزلەرنى ئېيتقىنى:

نەزم

تارىخلاردا، نۇسخىلاردا پۇتۇلگەن،
كوشەندىڭدۇر يۇسۇپ بىلەن ئەھمەدخان.
ھەقدىن كەلگەن تورت كىتاپقا يېزىلغان،
كوشەندىڭدۇر يۇسۇپ بىلەن ئەھمەدخان.

تىز پۇكمەسەڭ ئويار ئىككى كوزۇڭنى،
قوزغۇنلارغا تاشلاپ بېرەر ئوزۇڭنى،
يىگىتلەرگە ئېلىپ بېرەر قىزىڭنى،
كوشەندىڭدۇر يۇسۇپ بىلەن ئەھمەدخان.

جۇدالىق ئوتىغا باغرىمنىڭ داغلاتۇر،
يىگىتلەرگە قول ـ ئاياغىڭ باغلاتۇر،
خاتۇنلىرىڭ قىزلىرىڭنى يىغلاتۇر،
كۆشەندىگەندۇر يۇسۇپ بىلەن ئەھمەدخان.

رەھىم قىلماس كوزدىن ئاققان ياشىڭغا،
قىلىچ تارتىپ كېلۇر مەرتلەر قاشىڭغا،
تۇرلۇك بالا ياغار ئەمدى باشىڭغا،
كۆشەندىگەندۇر يۇسۇپ بىلەن ئەھمەدخان.

تۇرت تەرەپتىن كارناي ـ سۇناي تارتارلار،
باشىڭ كېسىپ دەرۋازىغا ئاسارلار،
سورەپ كېلىپ بىرىمىڭ توپىنى ئاتارلار،
كۆشەندىگەندۇر يۇسۇپ بىلەن ئەھمەدخان.

ئەلقىسسە، گۈزەلشاھ بۇ سوزنى ئىشىتىپ قورقۇپ يىغلاپ كەتتى. بوۋاي قەمبەر:

— سەن ماڭا تولا يامانلىق قىلدىڭ، ھەر قانداغ بولسىمۇ ساڭا بىر ياخشىلىق قىلاي، بۇ شەھەردە ئىككى سەرۋى ناز قىز بار، ئۇلارنى ئەلچى قىلىپ چىقارساڭ، ئىشىڭ ھەل بولۇر، — دەپ بۇ سوزنى ئېيتانلىرى:

نەزم

بۇ شەھەردە باردۇر ئىككى سەرۋى ناز،
بۇ ئەرزىڭنى ئىككىسىگە يەتكۈزگىن.
ئۇلارنىڭ خىزمىتىن قىلغىل قىش ۋە ياز،
پىيامىڭنى ئىككىسىگە يەتكۈزگىن.

ئىككىسىگە قوشقىل قىرقۇتىن كېنىزەك،
ھەر بىرىسى ساھىپجامال سەنەمدەك،
ئون تورت ياشار بولسۇن ھەممىسى بىردەك،
بۇ سوزلەرنى ئىككىسىگە يەتكۈزگىن.

ئەلچى قىلىپ ئىبەر يۇسۇپ سۇلتانغا،
ھوكۇمىتى يەتەر رۇم - ئىسپىھانغا،
تۇغ ئەلەملەر راسلىنۇر چۆرك مەيدانغا،
بۇ ئەرزىمنى ئىككىسىگە يەتكۈزگىن.

بوزۇۋى نىياز ئايىمدۇر ئورگەنچ بەرزەندى،
دۇشمەنلەر قولىغا چۈشكەن بىر بەندى،
كوپ جاپالەر كورگەندۇر ئۇ ھەرچەندى،
سالامىم ئول ماھ لەقاغە يەتكۈزگىن.

قەمبەر ئېيتۇر: يەتكۈز ئۇلاردىن دادى،
سورىساڭ ئۇلار ھەمزە مىرشاپ ئەۋلادى،
گەر ئاتىنى سورىساڭ قاراكوز - ئاتى،
بۇ خىزمەتنى ئىككىسىگە يەتكۈزگىن.

گوزەلشاھ بۇ سوزنى ئىشىتىپ، خۇشال بولۇپ، بوزۇۋى نىياز بىلەن قاراكوزگە كىشى ئىبەرتىپ، تېپىپ ئېلىپ كەلدىلەر. ئول قىزلارنىڭ ھەر بىرىگە قىرقتىن كېنىزەك قوشۇپ، ئەلچى قىلىپ چىقاردى.

بۇ قىزلارنىڭ كېلىۋاتقانلىقى ھەققىدىكى خەۋەرنى يۇسۇپ - ئەھمەدلەر ئاڭلاپ، ئالدىغا كىشى چىقىرىپ، چادىر - بارىگاھلىرىغا ئېلىپ كىردىلەر. قاراكوز ئايىم يۈزىدىن نىقاۋىنى ئې-

لىپ. يۈسۈپ ـ ئەھمەدلەرگە تازىم قىلىپ تۇردى.

يۈسۈپ بەگ بىلەن ئەھمەد بەگ قاراكۆز ۋە بۈۋى لە مازخان ئايىمنى كۆرۈپ، خۇشۋاقىت بولۇپ، ئوتلۇق يۈرىكىدىن بۇ سۆزلەرنى ئېيتقانلىرى:

نەزم

بەندە بولۇپ چۈشكىنىمدە، قاشىمغا،
مەستانە ـ مەستانە كەلگەن قاراكۆز.
بۇلۇتلاردەك سايە سېلىپ باشىمغا،
سەيلانە ـ سەيلانە كەلگەن قاراكۆز.

كۆكلۈمگە گۆھەر ـ مەرۋايىت ئاسقان،
ئىشارەتلەر قىلىپ قاشىن ئويناتقان،
يەتتە يىللار بېقىپ، بىزنى قۇتقازغان،
مەستانە ـ سەيلانە كەلگەن قاراكۆز.

پەرۋانىدەك مەن ئايلىناي ئۆزۈڭگە،
قۇربان بولاي قاشىڭ بىلەن كۆزۈڭگە،
مېنىڭ رازىمەن سېنىڭ بەرگەن تۇزۇڭغا،
مەستانە ـ سەيلانە كەلگەن قاراكۆز.

يۈسۈپ بەگنىڭ مۇددىئايى شول ئىدى،
تەندە جانىم قەمبەر ئۈچۈن قول ئىدى،
كەلمىگىنىم ـ قەمبەر ئاتامغا يول ئىدى،
قەمبەر بىلەن قايتىپ كەلگىن قاراكۆز.

قاراكوز بۇ سوزنى ئىشتىپ، خۇشۋاقىت بولۇپ، يۇسۇپ بەگكە ۋە ئەھمەد بەگكە چىن يۈرىگىمدىن بۇ سوزلەرنى ئېيتقانلىرى:

نەزم

ئەي بەگلىرىم، ئىشتىڭلار ئەرزىمنى،
مورۇۋۋەت ئەيلەڭىز مىسكىن گاداغە.
سارغايتۇرمالى مېنىڭ رەڭگە-روييۇمنى،
مورۇۋۋەت ئەيلەڭىز مىسكىن گاداغە.

"چورەمەن" دەپ كەلدىم، ئاڭلاڭ سوزلىرىم،
ساڭا قاراپ تەلمۈرەدۇر كوزلىرىم،
ئىشتىڭ سىز بۈگۈن مېنىڭ ئەرزلىرىم،
مورۇۋۋەت ئەيلەڭىز مىسكىن گاداغە.

ئەرزىمىز بار، قۇلاق سېلىڭ بىزلەرگە،
ئەلچى بولۇپ، كەلدۇق بۈگۈن سىزلەرگە،
تەرەھھۇم ئەيلەڭىز كەلگەن قىزلەرگە،
مورۇۋۋەت ئەيلەڭىز مىسكىن گاداغە.

قارا كۆزلەر ساللىڭ مىسىر ئەھلىگە،
رەھىم قىلىڭ بۇ قىزلارنىڭ ھالىغە،
ئەسلا زىيان سالماڭ باغنىڭ گۈلىگە،
مورۇۋۋەت ئەيلەڭىز مىسكىن گاداغە.

قاراكوزگە غەزەپ بىلەن قارىماڭ،

جاپا تىغى بىلەن باشنى تۇغرىماق،
ئولۇپ كەتكەن كىشىلەرنى سورىماق،
مۇرۇۋەت ئەيلەگىز مىسكىن گاداغا.

يۇسۇپ بەگ بۇ سوزنى ئىشتىپ:
— ئەي قىزلار، بۇۋاي قەمبەر ئاتا هايات بارمۇ - يوق؟ ئەگەر ۋاپات بولغىنى راست بولسا، مەن مىسىر شەھرىنى ۋەيران قىلىۋېتىمەن، — دەپ قاراكوزگە قاراپ خۇن جىگىرىدىن بۇ سوزلەرنى قىلغىنى:

نەزم

بۇۋام ئۈچۈن كەلدىم مىسىر شەھرىگە،
ياراش بولماس شۇ بوۋامنى كورمىگۈنچە.
تالان سالاي گۈزەلشاھنىڭ يۇرتىغە،
ياراش بولماس شۇ بوۋامنى كورمىگۈنچە.

ئوز خەلقىمغە سۇلتانلىقنى قىلىپمەن،
جەڭ قىلماقتا يۈزمىڭ لەشكەر يىغىپمەن.
خارەزمدىن بوۋام ئۈچۈن كېلىپمەن،
ياراش بولماس شۇ بوۋامنى كورمىگۈنچە.

بېرىپ كورەي بوۋام ياتقان يېرىنى،
ئولگەن بولسا، ئولتۈرەي مىسىر شاھىنى،
ۋەيران قىلىپ كېتەي بۈگۈن شەھرىنى،
سۈرمە قىلىپ تۇپراغىنى ئولگۈنچە.

يۇسۇپ بەگ دەر: بولۇر رۇزى قىيامەت،
جۇملە ئىنسان قىلۇر ئاندا نادامەت،
تا قىلمىسام مەن ئاتامنى زىيارەت،
ئۇرۇش قىلاي مەيدانغا قان تولغۇنچە،

يۇسۇپ بەگ: «بۇۋاي قەمبەرنى ئېلىپ كەل» - دەپ، قاراكوزنى قايتۇردى، بۇۋى نىيازخان ئايىمنى ئېلىپ قالدى.

قاراكوز گۈزەلشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ، يۇسۇپ بەگنىڭ سوزلىرىنى بىر - بىرلەپ بايان قىلدى.

گۈزەلشاھ قاراكوزدىن بۇ سوزلەرنى ئىشىتىپ، بوۋاي قەمبەرنى دەرھال زىنداندىن چىقىرىپ، باشلىرىغا دەستار يوگەپ ئۇچىسىغا زەرتون يېپىپ، بېلىگە تىللا كەمەر باغلاپ، تىللادىن ياسالغان مەيىگە ئولتارغۇزۇپ، ئىززەت - ئىكراملار بىلەن يۇسۇپ - ئەھمەدلەرنىڭ ئالدىغا ئىبەردىلەر.

ئەلقىسسە، يۇسۇپ - ئەھمەدلەر بۇۋاي قەمبەرنىڭ كېلىۋاتقانلىغىنى ئاڭلاپ، ئالدىغا چىقىپ كورۇشۇپ، بارگاھلىرىغا قايتىپ كېلىپ، بىر - بىرى بىلەن ھال - ئەھۋال سوراشتى. بوۋاي قەمبەر ئوتكەن كۈنلەرنى بايان قىلىپ، يۇسۇپ - ئەھمەد بەگكە قاراپ بۇ سوزنى قىلغانلىرى:

نەزم

ئەزەل كاتىپلىرى يازغان،
بۇ قىسمەتلەر ئەزەلدىندۇر.
ئىشتىكىل بەگ يۇسۇپ سۇلتان،
نىدامەتلەر ئەزەلدىندۇر.

چىن - ماچىندىن مىسىرغا كەلدىم،
گۆزەلشاھىنىڭ چۈشىن ئورۇدۇم،
چاھ ئىچىدە ئازاپ كۆردۈم،
بۇ قىسمەتلەر ئەزەلدىندۇر.

يۈرىكىمگە چۈشتى ئەلەم،
ھىجرى ئوتىدا كۆيدى سىنەم،
يۈسۈپ - ئەھمەد جانىم بالام،
بۇ قىسمەتلەر ئەزەلدىندۇر.

زار يىغلىدىم كېچە - كۈندۈز،
ھەردەم چېكىپ ئاھى دىلسوز،
سىز كەتتىڭىز، قالدىم يالغۇز،
بۇ قىسمەتلەر ئەزەلدىندۇر.

قوبۇل قىلماي ئېيتقان سوزۇم،
سارغايدىلەر قىزىل يۈزۈم،
يۈسۈپ - ئەھمەد ئىككى قوزۇم،
بۇ قىسمەتلەر ئەزەلدىندۇر.

كېچە - كۈندۈز زىكرى قىلغىل،
ئاخىرەتنىڭ پىكرىن قىلغىل،
قەمبەر ئېيتۇر: شۈكرى قىلغىل،
بۇ قىسمەتلەر ئەزەلدىندۇر.

يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگلەر بوزاي قەمبەر بىلەن - مەس

لەھتىلىشىپ، گۈزەلشاھنى ئۆتكەن چاغلاردىكى قىلغان ئىشلىرىغا تۆۋا قىلمىشقا ئۈندىدى. گۈزەلشاھ قوبۇل قىلىپ، خۇدادىن تەۋبەق تىلەپ، بۇ سوزلەرنى ئېيتتى:

نەزم

ئۆمرۈم ئەجەب زالالەتتە ئۆتۈپتۇر،
تۆۋە قىلسام خۇدا بەندەم دىگەيمۇ؟
بۇ جانىمغا مالامەتلەر يېتىپتۇر،
تۆۋە قىلسام خۇدا بەندەم دىگەيمۇ؟

ئۆز جانىمغا ئۆزۈم قىلدىم زۇلۇمنى،
ھاۋاي - ھەۋەس تۇتتى مېنىڭ كوڭلۇمنى،
ئەسلى بىردەم ياد ئەتمىدىم ئۆلۈمنى،
تۆۋە قىلسام خۇدا بەندەم دىگەيمۇ؟

كوھەتاپتىن ئېغىر مېنىڭ گۇناھىم،
ئاچىلدۇرمۇ مېنىڭ بەختى سىياھىم،
قادىر ئىگەم سەن ئۆزۈڭسەن پاناھىم،
تۆۋە قىلسام ئاللا بەندەم دىگەيمۇ؟

نەچچە يىللار مىسىر ئىچرە بولدۇم شاھ،
"شاھ بولدۇم" دەپ ئۆتكەن ئىكەنمەن گۇمراھ،
مەغرۇرلۇقتا قىلغان ئىكەنمەن گۇناھ،
تۆۋە قىلسام خۇدا بەندەم دىگەيمۇ؟

ئەزەل كۈنى بۇتۇلگەنىكەن ئىقبالىم،

ئانىردا زەبۇن بولدى بۇ ھالىم،
غەپلەت بىلەن ئاقارىپتۇر ساقالىم،
تۇۋە قىلسام خۇدا بەندەم دىگەيمۇ؟

غاپىللىقتا قامەتلىرىم پۈكۈلدى،
ئاخىر دەمدە يۈرەك - باغرىم ئېزىلدى،
يۈزۈمدىن نۇر كېتىپ، **چىشىم** تۆكۈلدى،
تۇۋە قىلسام خۇدا بەندەم دىگەيمۇ؟

گۆزەلشاھ دەر: ئادا قىلدىم سۆزۈمنى،
ئايا، بەگلەر ئىشتىڭلار ئەرزىمنى،
غەپلەت بىلەن ئۆتكۈزدۈم مەن ئۆمرۈمنى
تۇۋە قىلسام خۇدا بەندەم دىگەيمۇ؟

گۆزەلشاھ بۇ سۆزلەرنى ئېيتقاندىن كېيىن، ئۈچيۈز ئاتمىش سەركەردىسىنى يىغىپ:

— ئى يارانلار، بىز يولدىن ئاداشقان ئىكەنمىز، يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگلەرنى ناھەقتىن ئەسىر قىلىپ، زىندانغا تاشلاپ، ئازاپ - ئوقۇبەتلەر بىلەن قىينىغان ئىكەنمىز، ئەمدى بىز بۇ قىلغان ئىشلىرىمىزنى بويىنىمىزغا ئېلىپ، گۇناھىمىزنى تىلەيلى، — دەپ، يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگلەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ، قول باغلاپ تۇردى.

بۇ بەگلەر گۆزەلشاھنىڭ گۇناھىدىن ئۆتۈپ، مىسىر شەھرىگە كىردى ۋە گۆزەلشاھنى يېڭىۋاشتىن شاھلىق تەختىگە ئولتۇرغۇزدى. بارچە لەشكەرلەرگە ۋە مىسىر خەلقىغە نەچچە كېچە - كۈندۈز تويى - تاماشا، زىياپەتلەر بەردى.

ئاندىن كېيىن بۇ بەگلەر خارەزىم، ئورگەنىچ يۇرتىغا قايتىپ

كەلدى. شەھەر ـ شەھەردىن كەلگەن پادىشاھ ۋە شەھزادىلارغا ئۆز لايىقىدا سارۇپا ـ ئېسىل تونلارنى كىيگۈزۈپ، تۈرلۈك ئىنـ ئام ـ ئېھسانلارنى قىلىپ، ئۆز شەھەرىگە ياندۇردىلەر.

بۇۋاي قەمبەر چىن ـ ماچىن شەھىرىگە قايتتى.

يۈسۈپ بەگ ـ ئەھمەد بەگلەرنىڭ كۆڭلى تەسكىن تېپىپ ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلىرىنى يادىغا كەلتۈرۈپ، تېنچ ـ ئامان ئۆز تەختلىرىدە ئولتۇرغانلىقلىرىغا شۈكرى قىلىپ: "ئەمدى بۇ دۇنـ يادا ھېچ ئىشتىن ئارمانىم قالمىدى"، دەپ، خۇن جىگەر ـ لىرىدىن بۇ سۆزنى ئېيتانلىرى:

نەزم

ئەجدادلارنىڭ ئىزى بىلەن،
يۈردۈم، ئارمانىم قالمىدى،
يالغانچى پانى دۇنيانى
كەزدىم، ئارمانىم قالمىدى.

توققۇز ياشتا جاپا كۆرۈپ،
بۇ ۋاقىتتا ۋاپا كۆرۈپ،
ئەسپىھاندىن ئازار كۆرۈپ،
كەلدىم، ئارمانىم قالمىدى.

مىڭ ئاتلارغا سالدىم ماۋۇت،
يىگىتلەر كەيدى زىررەئى داۋۇت،
تىللا قالقان ئالتۇن، ساۋۇت،
كەيدىم، ئارمانىم قالمىدى.

ئەل - يۇرتۇمدىن ھەم ئايرىلىپ،
چاھتىن چىقىپ، ئازات بولۇپ،
كەلدىم، ئارمانىم قالمىدى.

ئارغىماقلارنى ئىرغىتىپ،
تىللا قىلىچنى زورلاتىپ،
تۇغ، بىدۇنى ھەم ئويناتىپ،
يۈردۈم، ئارمانىم قالمىدى.

مەن - مەھمەتلىكتىن بەندە بولدۇم،
تەلىيىمدىن خاسىيەت كوردۇم،
زىندان ئىچرە ئازاپ كوردۇم،
چەكتىم، ئارمانىم قالمىدى.

دۇئا قىلدى ئوبۇل خۇاجى، ①
ئېگىز بولدى تەختۇ - تاجى،
ئارقىمىزدىن كەلدى كوكچى،
قىردىم، ئارمانىم قالمىدى.

ناھايەتسىز ئىشلار قىلىپ،
توققان بەش لەك ئەسكەر ئېلىپ،
مىسىر يۇرتىغا غارەت سېلىپ،
ئالدىم، ئارمانىم قالمىدى.

---

④ ئوبۇل خوجا — پىر، ئىشاننىڭ نامى.

قەمبەر ئاتامنى قۇتقۇزۇپ،
كەلدىم، ئارمانىم قالمىدى.

سۇلتانلارغا جاۋاپ بېرىپ،
ھەر قايسىغا ئىنئام بېرىپ،
قەمبەر ئاتامنى يولغا سېلىپ،
قويدۇم، ئارمانىم قالمىدى.

يۇسۇپ بەگ دەر: بولدۇم سايا،
ھەر كۆزن يېتەر جانغا قازا،
ۋاپاسى يوق كونا دۇنيا،
كەزدىم، ئارمانىم قالمىدى.

玉索甫——艾合买德 （维吾尔文）
（维吾尔民间长诗）
买买提祖农编

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市解放路306号）
新疆新华书店发行　乌苏县印刷厂排版
哈密地区印刷厂印刷
787×1092毫米　32开本　6·75印张
1981年10月第一版　1982年10月第2次印刷
印数：35,001——50,000

统一书号：M10098·569　定价：0·34元

مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى: ھەلىمە داۋۇت

统一书号：M10098·569

定价：　0．34元